

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ: ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

ВІСНИК

ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
Заснований у жовтні 2010 р.
Виходить 2 рази на рік

СЕРІЯ

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Волкова Н.П.

Профілактика як один із шляхів запобігання конфліктам у педагогічному колективі.....5

Грисенко Н.В.

Усвідомлене ставлення до навчання як показник особистісної зрілості студентів11

Дніпровська О.А.

Динаміка мотивації досягнення у студентів-психологів17

Dniprova O., Chernyak N., Gorbachova D.

Degree of empathy and communicative tolerance of the students studying
on humanities and economic specialties22

Лоза О.О.

Перфекціонізм студентської молоді: рівень вираженості та представленість у буденній свідомості..28

Тарнопольський О.Б.

Психологическое понятие и составляющие иноязычно-речевой
коммуникативной компетентности33

Шаркова С.Ф.

Особливості розвитку мотивації оволодіння іноземною мовою в полікультурних групах студентів ...37

Програмні цілі – висвітлення
результатів новітніх досліджень
та досягнень педагогічної та
психологічної науки за всіма
теоретичними і практичними
напрямами.

Для наукових працівників, фахівців-
педагогів та психологів, студентів,
широкого кола дослідників
педагогічної та психологічної галузей
науки.

Матеріали публікуються змішаними
мовами.

Усі права застережені. Повний або
частковий передрук і переклади
дозволено лише за згодою автора
і редакції. При передрукуванні
посилання на «Вісник Дніпропет-
ровського університету
імені Альфреда Нобеля».
Серія «Педагогіка і психологія»
обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє
точку зору автора і не відповідає
за фактичні або статистичні помилки,
яких він припустився.

Журнал затверджено до друку
і до поширення через мережу Інтернет
за рекомендацією вченої ради
Дніпропетровського університету
імені Альфреда Нобеля
(протокол № 4 від 27.06.2014 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 20201-10001ПР від 18.07.2013 р.

1(7) 2014

**ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ
ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПРАКТИКА**

Dniprova O., Zheltyakova J.	
Bioelectrographic parameters at different psycho-emotional states of the person.....	42
Ermolaeva T., Salikova A.	
Fairy-tale therapy as a means of overcoming children's fears at school age	47
Ermolaeva T., Stepanyk I.	
Psychological features of personalities inclined to deviant behavior during sports events	51
Kirichenko V., Dorokhina O.	
Xenophobia as a phenomenon of the contemporary society	56
Milushina M.O., Lutchenko O.O.	
Psychological особливості прояву співзалежності в поведінці матерів наркозалежних.....	59
Nikolenko A.E., Kriwochay A.A.	
К вопросу об уровне алекситимии у больных с алкогольной зависимостью	64
Novits'ka I.B.	
Вплив «темної тріади» особистісних властивостей на формування упередженості у суб'єкта спілкування.....	69
Sekret I., Chernyak N., Hrydasova Y.	
The place of the fairy tale in the person's life script.....	73
Sekret I., Neiburge E.	
Psychological background of miscarriage.....	79
Suryakova M.B.	
Професійна кар'єра спеціалістів з продажу: об'єктивні та суб'єктивні складові	84
Shevchenko N.F.	
Психологічний аналіз явища марновірства.....	89
РЕФЕРАТИ (ABSTRACTS)	96

PEDAGOGICAL PSYCHOLOGY AND PSYCHOLOGY OF FUTURE SPECIALIST'S DEVELOPMENT

Volkova N.	
Prophylaxis as a way of avoiding conflicts among teaching staff at schools	5
Grisenko N.	
Conscious students' attitude to learning as an indicator of their personal maturity	11
Dneprova O.	
Dynamics of the motivation of achievement in students of psychology	17
Dniprova O., Chernyak N., Gorbachova D.	
Degree of empathy and communicative tolerance of students studying humanities and economic specialties	22
Loza O.	
Perfectionism of students: level and the representation of consciousness	28
Tarnopolsky O.	
The psychological notion and components of foreign language communicative competence	33
Sharkova S.	
The peculiarities of improving foreign language motivation in multicultural groups.....	37

PERSONALITY PSYCHOLOGY AND PSYCHOLOGICAL PRACTICE

Dniprova O., Zhelyakova J.	
Bioelectrographic parameters at different psycho-emotional states of the person	42
Ermolaeva T., Salikova A.	
Fairytales therapy as a means of overcoming children's fears at school age	47
Ermolaeva T., Stepanyk I.	
Psychological features of personalities inclined to deviant behavior during sports events	51
Kirichenko V., Dorokhina O.	
Xenophobia as a phenomenon of the contemporary society	56
Milushina M., Lutsenko O.	
Psychological peculiarities of codependence manifestations in the behavior of drug addicts' mothers	59
Nikolenko A., Krivoshey A.	
On the level of alexithymia in patients with alcoholic addiction	64

Редакційна колегія серії

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР –
Б.І. ХОЛОД, доктор економічних наук, професор

Головний редактор серії
О.Б. Тарнопольський, доктор педагогічних наук,
професор (ДУАН, м. Дніпропетровськ)

Редакційна рада

Заступник головного редактора
А.О. Задоя, доктор економічних наук, професор

Н.П. Волкова, доктор педагогічних наук, професор,
заступник головного редактора серії
(ДУАН, м. Дніпропетровськ)

С.Б. Вакарчук, доктор фізико-математичних наук, професор
В.В. Зірка, доктор філологічних наук, професор
В.А. Павлова, доктор економічних наук, професор
О.В. Пушкіна, доктор юридичних наук, доцент
Ю.К. Тараненко, доктор технічних наук, професор
О.Б. Тарнопольський, доктор педагогічних наук, професор

С.В. Сапожников, доктор педагогічних наук, доцент
(ДУАН, м. Дніпропетровськ)

В.А. Полторак, доктор філософських наук, професор
(ДУАН, м. Дніпропетровськ)

С.Я. Харченко, доктор педагогічних наук, професор
С.М. Амелина, доктор педагогічних наук, професор

Т.І. Сущенко, доктор педагогічних наук, професор
Т.О. Пахомова, доктор педагогічних наук, професор

I.Ф. Ісаєв, доктор педагогічних наук, професор (Росія)

Дж.Л. Ліонтас, доктор (США)

Е. Френдо, магістр (Німеччина)

В.М. Чорнобровкін, доктор психологічних наук,
професор

Ю.М. Швалб, доктор психологічних наук, професор

В.В. Кириченко, кандидат біологічних наук

(ДУАН, м. Дніпропетровськ)

I.В. Манохіна, кандидат педагогічних наук

(відповідальний секретар) (ДУАН, м. Дніпропетровськ)

Novitskaja I.	
Effect of the «dark triad T» traits on the development of personal prejudice in subjects of communication.....	69
Sekret I., Chernyak N., Hrydasova Y.	
The place of the fairy tale in the person's life script.....	73
Sekret I., Neiburge E.	
Psychological background of miscarriage	79
Souryakova M.	
Sales specialists' professional careers: subjective and objective components.....	84
Shevchenko N.	
Psychological analysis of superstition phenomenon	89
ABSTRACTS	96

Редактор *О.О. Шевцов*
 Комп'ютерна верстка *Г.М. Хомич*

Підписано до друку 30.06.2014. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 9,10.
 Тираж 300 пр. Зам. № .

Адреса редакції та видавця:
 49000, м. Дніпропетровськ,
 вул. Набережна В.І. Леніна, 18.
 Дніпропетровський університет
 імені Альфреда Нобеля
Тел/факс (056) 778-58-66.
e-mail: rio@duep.edu

Віддруковано у ТОВ «Роял Прінт».
 49052, м. Дніпропетровськ, вул. В. Ларіонова, 145.
 Тел. (056) 794-61-05, 04
 Свідоцтво ДК № 4121 від 27.07.2011 р.

ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

УДК 371.12

Н.П. ВОЛКОВА,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ПРОФІЛАКТИКА ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ

У статті розглянуто проблему конфліктів у педагогічному колективі; акцентовано увагу на виокремлених науковцями умовах запобігання конфліктам у шкільному колективі. Автор доходить висновку, що профілактикою конфліктів є створення об'єктивних, об'єктивно-суб'єктивних, функціонально-організаційних, ситуативно-управлінських, організаційно-управлінських умов, що пе-решкоджають виникненню передконфліктних ситуацій.

Ключові слова: конфлікт, профілактика, запобігання конфліктам, педагогічний колектив.

Aктуальність проблеми. Проблема взаємодії учасників педагогічного процесу набуває все більшого значення для сучасної школи. Породжена вона динамічним розвитком суспільства, зміною соціальних орієнтирів, що поглиблює проблему поколінь, ускладнює стосунки вчителів та учнів, учителів між собою та з адміністрацією.

Порівняно з іншими соціальними інститутами система загальної середньої освіти відрізняється різноманітністю функціональних, рольових, міжособистісних, міжгрупових взаємозв'язків. Вони складні, неоднозначні, тісно переплетені, іноді заплутані, оскільки охоплюють педагогічну, соціальну, психологічну, економічну, юридичну та багато інших сфер життєдіяльності. За такої різноманітності стосунків стає неминучим зіткнення думок, інтересів, настанов, потреб людей. Ці зіткнення виявляються в конфліктах, які часто мають деструктивні наслідки. Реальним варіантом уникнення психічних травм, негативного емоційно-психічного напруження є прогнозування і профілактика конфліктних ситуацій.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань конфліктів у педагогічних системах дозволяє відзначити, що дослідники акцентують увагу на всеобщому аналізі конфліктів, їх запобіганні і розв'язанні в учнівському середовищі (А. Анцупов, Г. Балл, С. Гиренко, В. Журавльов, О. Ковалев, Я. Коломінський, М. Рибакова, Е. Хаустова, Е. Шумилін та ін.); з'ясуванні сутності конфліктів, їх причин у педагогічних колективах – як між учителями, так і між директором навчального закладу і його підлеглими (О. Бєлкін, В. Жаворонков, І. Зиміна, Г. Карпова, А. Лукашенко, Т. Чистякова та ін.); визначені педагогічних умов профілактики і подолання конфліктних ситуацій у системі «вчитель–учні» (О. Бєлкін, О. Гуменюк, Ю. Костюшко, Ю. Черненький та ін.); розробці основ педагогічного управління організаційними конфліктами (Е. Тонков) та ін.

Проте незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених феномену «педагогічний конфлікт», питання прогнозування й запобігання конфліктам у шкільному педагогічному колективі залишається недостатньо вивченим.

Мета статті – здійснити аналіз підходів науковців до визначення умов діяльності та взаємодії людей, які б мінімізували ймовірність виникнення конфліктів у колективі, зокрема педагогічному, запобігаючи їх виникненню.

Виклад основного матеріалу. Передбачення можливих варіантів розвитку подій створює умови для результативного управління ними. Вважаємо, що управління конфліктами (зіткнення протилежно-спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окрім взятого індивіда, у міжособистісних стосунках індивідів або груп людей, пов'язане з гострими емоційними переживаннями [5, с. 11]) більш ефективне, якщо воно здійснюється на ранніх етапах виникнення протиріч. Чим раніше виявлена проблемна ситуація взаємодії, тим менші зусилля необхідно докласти для того, щоб вирішити її конструктивно. Завчасне виявлення соціальних, виробничих протиріч, розвиток яких може привести до конфліктів, забезпечується прогнозуванням, яке являє собою обґрунтоване припущення про їх можливе майбутнє чи розвиток.

Упевнені, що важливим засобом управління конфліктами є їх профілактика, яка полягає в такій організації життєдіяльності суб'єктів соціальної взаємодії (членів колективу), що виключає чи зводить до мінімуму ймовірність їх виникнення.

У конфліктологічних джерелах під *запобіганням конфліктам (або їх профілактикою)* розуміється організація взаємодії та існування людей, що виключає чи зводить до мінімуму ймовірність виникнення конфліктів між ними. Мета профілактики (запобігання) – створення таких умов діяльності та взаємодії людей, які б мінімізували ймовірність виникнення чи деструктивного розвитку суперечностей між ними [3].

Аналіз літературних джерел (А. Анцупов, Г. Ложкін, Н. Повякель, А. Тимохіна, А. Шипілов та ін.) свідчить про те, що проблема профілактики конфліктів в останні роки набуває особливої актуальності і практичної значущості, що зумовлено, передусім, трудомістю безпосереднього розв'язання вже розгорнутих конфліктів. *Запобігти конфліктам значно легше, ніж конструктивно розв'язати їх.* Профілактика потребує менших витрат сил, засобів, часу і запобігає навіть тим мінімальним деструктивним наслідкам, які має будь-який конструктивно розв'язаний конфлікт [2].

Зазначимо, що діяльність із запобігання конфліктам можуть здійснювати самі члени колективу, його керівники. Як стверджують А. Анцупов та А. Шипілов, вона може бути здійснення за такими напрямами. По-перше, зазначимо, що створення об'єктивних умов, що перешкоджають виникненню і деструктивному розвитку передконфліктних ситуацій у колективі, організації, очевидно, є неможливим. Проте створити об'єктивні умови для мінімізації їхньої кількості і вирішення неконфліктними способами не тільки можливо, але й необхідно. По-друге, доцільно є оптимізація організаційно-управлінських умов створення і функціонування колективу. Не менш важливими напрямами є усунення соціально-психологічних причин конфліктів; блокування особистісних причин виникнення конфліктів. Зазначимо, що профілактика має вестися одночасно за всіма напрямами.

Науковці (Л. Алbastова, В. Козлов, М. Рибакова та ін.) по-різному визначають умови, що сприяють запобіганню деструктивним міжособистісним конфліктам.

Так, до об'єктивних умов дослідники відносять:

– чітке формульовання вимог. Зазначене сприяє запобіганню дисфункціональним конфліктам, тому що здійснюється роз'яснення вимог до результатів діяльності кожної конкретної людини і групи в цілому, реалізується наявність ясно й однозначно сформульованих прав і обов'язків, правил виконання завдань;

– дотримання принципу єдинонаочальності. За такого підходу кожний знає, чиї розпорядження він має виконувати. Якщо в учасників спільної діяльності є розбіжності з будь-якого питання, пов'язаного з вирішенням навчального чи виробничого завдання, вони можуть звернутися до «третейського судді» – їхнього спільного керівника;

– установлення загальних цілей, цінностей. Цьому сприяє інформованість усіх членів організації про її стратегію, перспективи, стан справ у різних підрозділах. Наявність спільних цілей і цінностей дозволяє людям зрозуміти, як слід поводитися в конфліктних ситуаціях, щоб перетворити їх у функціональні;

– створення сприятливих умов для життєдіяльності членів колективу. Нешанованій у колективі вчитель більш конфліктний за інших рівних умов порівняно з тим, у якого цих проблем немає;

– справедливий і прозорий розподіл матеріальних благ (заохочень) у колективі. Якщо дефіцитні матеріальні блага розподілити між вчителями, по-перше, справедливо, по-друге, прозоро, то кількість і гострота конфліктів, пов'язаних з розподілом матеріальних благ помітно скоротиться;

– розробка правових та інших нормативних процедур розв'язання типових передконфліктних ситуацій. Такими ситуаціями, зокрема, є приниження викладачем особистої гідності колеги (учня); визначення розмірів навчального навантаження і заробітної плати; призначення на вакантну посаду за наявності декількох претендентів; переведення педагога на нову посаду; звільнення педагога тощо. Наявність відповідних процедур дозволить вчителю відстоювати свої інтереси, не вступаючи у конфлікт з опонентом.

До об'єктивно-суб'єктивних умов запобігання конфліктам відносять організаційно-управлінські фактори, пов'язані з оптимізацією структури колективу, з одного боку, як організації, з іншого – як соціальної групи. Максимальна відповідність формальної і неформальної структур колективу завданням, що стоять перед ними, забезпечує мінімізацію протиріч, що виникають між структурними елементами організації, і зменшує імовірність виникнення конфліктів між працівниками.

Щодо особистісних причин запобігання конфліктам, то основними завданнями профілактичної роботи з їх блокування є [6]:

- оволодіння психологічними прийомами та навичками безконфліктного спілкування;
- оволодіння навичками саморегуляції у складних, конфліктних ситуаціях;
- оволодіння знаннями, вміннями та навичками розуміння конфліктогенів (слів, дій або їх відсутності, поведінкових актів чи поведінки в цілому, які можуть привести до конфлікту) спілкування та усвідомлення власних конфліктогенів;
- оволодіння вміннями перетворення та неескалювання конфліктогенів спілкування;
- позбавлення особистісної конфліктності та конфліктних форм і стереотипів поведінки;
- навчання правильної (адекватної, конструктивної) поведінки у складній, суперечливій, передконфліктній або конфліктній ситуації;
- оволодіння знаннями та вміннями запобігання деструктивним наслідкам конфліктів.

Одним із важливих способів запобігання конфліктам є врахування особливостей поведінки конфліктних особистостей, що нерідко страждають різними комплексами, незадоволені своїм становищем, статусом чи роллю, дратівливі і незадоволені, напружені і агресивні, яким потрібне постійне задоволення хворобливого себелюбства та зняття внутрішнього напруження.

Вагомою складовою роботи із профілактики конфліктів є безконфліктне спілкування. Результати соціологічних досліджень свідчать про те, що переважна кількість конфліктів є наслідком нетактовної поведінки учасників педагогічного процесу. При цьому 54% педагогів вважають, що розв'язання проблем залежить від особистості та професійної культури кожного [5, с. 32].

Важливим є урахування функціонально-організаційних умов, пов'язаних з оптимізацією функціональних взаємозв'язків між структурними елементами організації і працівниками. Це сприяє запобіганню конфліктам між співробітниками, оскільки функціональні протиріччя, як правило, зрештою породжують протиріччя міжособистісні.

Відповідність працівника максимальним вимогам, що може пред'явити до нього замана посада, складає індивідуально-функціональні умови запобігання конфліктам. Призначення співробітника на посаду, якій він не повною мірою відповідає за своїми професійними, моральними та іншими якостями, створює передумови для виникнення конфліктів між цим працівником і його керівником, колегами. Тому, призначаючи на посаду компетентних вчителів, ми тим самим запобігаємо виникненню багатьох міжособистісних конфліктів.

Ситуативно-управлінські умови запобігання конфліктам у колективі учителів пов'язані насамперед із прийняттям оптимальних педагогічних рішень і грамотною оцінкою результатів діяльності інших працівників, особливо підлеглих. Некомпетентні рішення провокують виникнення конфліктів у керівника з тими, хто буде їх виконувати і бачить їхню непродуманість. Необґрунтована негативна оцінка результатів діяльності також сприяє виникненню передконфліктної ситуації між тим, хто оцінює, і оцінюваним [3, с. 244].

Соціально-психологічний зміст конфлікту багато в чому визначає його виникнення і розвиток. Тому соціально-психологічні умови профілактики конфліктів становлять для нас великий інтерес. По-перше, вони більш легко піддаються управлінським впливам порівняно з об'єктивними й організаційно-управлінськими передумовами. По-друге, вони впливають на конфлікт, і тому їхня зміна викликає істотні зміни в процесі розвитку соціально-го протиріччя.

Соціальна взаємодія має несуперечливий характер, якщо вона збалансована. Розглянемо п'ять основних балансів, свідоме чи несвідоме порушення яких може привести до конфліктів.

Одним із них є *підтримка в ході взаємодії балансу ролей*. Кожен із партнерів може грati стосовно іншого роль старшого, рівного чи молодшого за своїм психологічним статусом. Психологічно найбільш комфортою роллю нерідко є роль старшого. Проте ця роль потенційно найбільш конфліктна, оскільки саме вона найчастіше не влаштовує партнера. Тому, взаємодіючи з колегами, вчитель має уникати значного психологічного домінування над партнерами. Найбільш сприятливим для запобігання рольовому конфлікту є взаємодія з оточуючими на рівних.

Запобіганню конфліктам сприяє *підтримка при взаємодії людей балансу взаємозалежності в рішеннях і діях*. Надто велика залежність людини від партнера обмежує її волю і може спровокувати конфлікт. У ході спілкування необхідно відчувати залежність від нас партнера і підтримувати комфортний баланс взаємозалежності.

У процесі спільноЯ діяльності люди роблять один одному особисті послуги. Аналіз конфліктів між людьми показує, що ми усвідомлено або підсвідомо фіксуємо послуги, що зробили ми, і ті, які зробили нам. *Порушення балансу взаємних послуг у взаємодії діади* призводить до виникнення конфліктів.

Крім балансу взаємних послуг, люди, взаємодіючи один з одним, прагнуть підтримати баланс збитку. Завдання збитку порушує збалансованість міжособистісної взаємодії і може стати основою конфлікту.

П'ятий баланс, збереження якого сприяє профілактиці конфліктів, – *збалансованість самооцінки і зовнішньої оцінки*. У процесі соціальної взаємодії люди постійно оцінюють один одного. Найбільш інтенсивно процес взаємооцінки йде в діаді «керівник–підлеглий». Аналіз міжособистісних конфліктів показав, що, оцінюючи себе і результати своєї діяльності, людина як основу оцінки частіше обирає те, що їй вдалося зробити в результаті роботи.

Говорячи про профілактику конфліктів, необхідно відзначити, що ефективний засіб запобігання конфліктам полягає не стільки в прямому впливі на передконфліктні ситуації, що виникають, скільки в створенні умов, що перешкоджають їх виникненню. Різний підхід працівників до самооцінки і взаємної оцінки індивідуальних результатів діяльності один одного – одна з типових безпосередніх причин конфліктів між ними. *Компетентна, об'єктивна, різnobічна оцінка результатів діяльності підлеглих і керівників* є найважливішою умовою запобігання міжособистісним конфліктам.

У процесі вирішення професійних завдань керівник усвідомлено чи неусвідомлено оцінює співробітників, з якими йому доводиться взаємодіяти. Від глибини цих оцінок, їх відповідності реальному стану справ залежать як успішність діяльності керівника будь-якого рангу, так і характер його відносин з підлеглими.

Оцінка результатів діяльності буде більш правильною і менш конфліктною, якщо в її основі лежить визначення того, що не зроблено порівняно з поставленими цілями.

Типова помилка керівника (учителя) при оцінці результатів діяльності полягає в тому, що як основа оцінки, часто береться те, що не зроблено, порівняно з кращими співробітницями, цілями діяльності. Такий підхід нерідко призводить до конфліктів.

Одна з розповсюджених помилок, якої припускаються учителі і яка призводить до конфліктів, є оцінка діяльності не за головними, а за другорядними результатами.

Те, що оцінка результатів діяльності часом буде поверховою, має свої причини. По-перше, оцінка діяльності за проміжними, другорядними і явними результатами звичайно потребує менших витрат часу. Тут важливо врахувати, що керівникам бракує часу, і тому вони об'єктивно змушені оцінювати результати діяльності швидко (перевірка якості документації). По-друге, оцінка діяльності за явними проміжними результатами може бути ви-

ражена кількісно. По-третє, для того, щоб оцінювати діяльність за її кінцевими і головними результатами, необхідно глибоко і всебічно знати цю діяльність. Тому учитель буде оцінювати тільки те, що він знає, що він у стані оцінити на основі своїх знань; він може пропустити головне в оцінці, тобто оцінити поверхово, спровокувавши тим самим конфлікт.

Таким чином, оцінка якості діяльності за проміжними, другорядними результатами негативно впливає не тільки на діяльність, але й на відносини між працівниками.

Будь-яка оцінка результатів діяльності суб'єктивна. В інтересах підвищення об'єктивності, глибини і всебічності оцінки результатів діяльності учителів доцільним вважаємо урахування таких рекомендацій:

1. Оцінка має бути компетентною. У протилежному випадку вона тільки вводить в оману і оцінюваних, і керівника, призводячи до конфліктів.

2. В основу має бути покладена оцінка кінцевих і головних результатів діяльності.

3. Дуже важливо у кожній конкретній ситуації правильно визначити, з чим порівнювати існуючий стан справ. Завжди необхідно оцінювати те, що зроблено порівняно з цілями, нормами і станом справ в організації.

4. Безпосередньо впливають на оцінку моральні якості того, хто оцінює, ступінь його зацікавленості в об'єктивності оцінки і залежності від тих, кого він оцінює. Чим вища моральність, зацікавленість у реальній оцінці і менша залежність того, хто оцінює, від оцінки, тим менша імовірність конфліктів між тим, хто оцінює, й оцінюваними працівниками.

5. Основні критерії оцінки результатів діяльності мають бути сформульовані для кожної категорії працівників так, щоб їх можна було легко зрозуміти і запам'ятати.

6. Повідомляючи оцінюваному результати оцінки, необхідно об'єктивно дати загальну характеристику результатів його діяльності, показати не тільки недоліки його діяльності, але й досягнення; розкрити причини промахів; чітко сформулювати нові цілі й завдання.

Таким чином, у результаті різних оцінок одних і тих самих підсумків діяльності, оскільки кожний з них, хто оцінює, по-своєму правий, виникають конфлікти. Запобігти таким конфліктам можна, оцінюючи з урахуванням вищезазначених рекомендацій максимально глибоко, об'єктивно і всебічно [1, с. 214].

Тобто компетентна оцінка результатів діяльності – найважливіша умова запобігання конфліктам, особливо між керівником і підлеглим. Для профілактики міжособистісних конфліктів необхідно оцінювати те, що вдалося зробити, а потім те, що не вдалося; той, хто оцінює, має сам добре знати цю діяльність; оцінку давати, власне кажучи, справі; виявляти й повідомляти оцінюваним працівникам причини недоліків; чітко формулювати нові цілі й завдання.

Висновки. Таким чином, прогнозування виникнення конфліктів є головною передумовою ефективної діяльності щодо запобігання їм. Профілактика конфліктів – це створення об'єктивних, об'єктивно-суб'єктивних, функціонально-організаційних, ситуативно-управлінських, організаційно-управлінських умов, що перешкоджають виникненню передконфліктних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Алbastova L.N. Технологии эффективного менеджмента / L.N. Алbastова. – Л.: ЛГУ, 1998. – 560 с.
2. Анцупов А.Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе / А.Я. Анцупов. – М.: Гуманит изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.
3. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебн. для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шепилов. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 551с.
4. Козлов В.В. Управление конфликтом / В.В. Козлов, А.А. Козлова. – М.: Эксмо, 2006. – 224 с.
5. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию: учебн. пос. для студентов вузов / Г.И. Козырева. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 176 с.
6. Ложкин Г.В. Практическая психология конфликта: учебн. пос. – 2-е изд., стереотип / Г.В. Ложкин, Н.И. Повякель. – К.: МАУП, 2002. – 256 с.
7. Рыбакова М.М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе: книга для учителя / М. М. Рыбакова. – М. : Просвещение, 1991. – 126 с.

В статье рассмотрена проблема конфликтов в педагогическом коллективе; акцентировано внимание на выделенных учеными условиях предупреждения конфликтов в коллективе, в том числе и школьном. Автор приходит к выводу, что реализация в процессе взаимодействия людей объективных, объективно-субъективных, функционально-организационных, ситуативно-управленческих, организационно-управленческих условий способствует профилактике конфликтов в педагогическом коллективе.

Ключевые слова: конфликт, профилактика, профилактика конфликтов, педагогический коллектив.

The article analyzes pedagogical conflicts and those conditions that scholars consider as helpful for avoiding conflicts among teaching staff at schools. The author makes a conclusion that conflict prophylaxis should be based on creating objective, objective-subjective, functional and organizational, situationally controlling and organizationally controlling conditions that make obstacles in the way of pre-conflict situations' emergence.

Key words: conflict, prophylaxis, avoiding conflicts, teaching staff.

Одержано 7.04.2014.

УДК 378.147

Н.В. ГРИСЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

УСВІДОМЛЕНЕ СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ ЯК ПОКАЗНИК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ

Проаналізовано феномен особистісної зрілості в теоріях вітчизняних та зарубіжних вчених. Наведено результати емпіричного дослідження відмінностей у показниках особистісної зрілості у студентів з різними рівнями усвідомленого ставлення до навчання.

Ключові слова: зрілість, особистісна зрілість, усвідомлене ставлення до навчання.

Постановка проблеми. Динаміка розвитку сучасного суспільства характеризується поворотом до людини, її життєвого шляху як шляху «визрівання» особистості, з одного боку, і «авторського читання соціальних норм життя», з іншого. Сьогодні людина може стати особистістю, лише навчившись усвідомлено тримати точку опори морального і духовного саморозвитку всередині себе, не дозволяючи маніпулювати власною свідомістю, добудовуючи власну індивідуальність відповідно до особистісного смислу життя. Її здатність свідомо будувати і здійснювати свій життєвий шлях стає найважливішим фактором суспільного розвитку.

Широке і різноманітне використання термінів «зрілість особистості», «особистісна зрілість» у повсякденному житті та наукових джерелах, значний інтерес до проблем зрілості в руслі окремих галузей психології, постійне звернення до проблем зрілості у зв'язку з дослідженням інших психологічних феноменів поєднується з поодинокими в загальній психології і психології особистості самостійними дослідженнями особистісної зрілості, що не вирішують завдання комплексного, системного опису цього феномену з точки зору найбільш загальних закономірностей, механізмів його існування і розвитку. Питання зрілості особистості частіше розглядаються в контексті інших психологічних проблем: довіри, професійно-особистісної реадаптації в умовах проживання, кризи життєвих відносин, ставлення до власності і до грошей, конфліктності, ефективного батьківства тощо.

Людина виступає як цілісний суб'єкт пізнання, як динамічна автономна система, що постійно змінюється і вдосконалюється. Ідея можливого зв'язку феноменів усвідомленого ставлення до навчання та особистісної зрілості у представників юнацького періоду вікового розвитку теоретично існувала в психології, проте не досліджувалась як самостійна проблема.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема особистісної зрілості стала предметом вивчення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (Б.Г. Ананьев, Л.І. Анциферова, О.О. Бодальов, М.Й. Боришевський, Ю.З. Гільбух, Г.А. Дъоміна, Е. Еріксон, І.С. Кон, Д.О. Леонтьєв, А. Маслоу, Л.П. Овсянецька, Г. Олпорт, К. Роджерс, Ф. Перлз, Л.М. Потапчук, А.О. Реан, Т.М. Титаренко, Д.І. Фельдштейн, В. Франкл, О.С. Штепа, П.М. Якобсон та ін.). Дослідники відзначають, що детермінантами особистісної зрілості є психологічна та соціальна зрілість особистості (А.О. Реан, О.С. Штепа, П.М. Якобсон та ін.), які стали предметом розгляду багатьох вчених (М. Драганов, С.Н. Іконнікова, В.Т. Лісовський, К.К. Платонов, В.В. Радул, О.Б. Старовойтенко, Х. Томе, Д.І. Фельдштейн, П.М. Якобсон та ін.). Також особистісна зрі-

лість характеризується стійкими ціннісними орієнтаціями (А.Г. Здравомислов, В.А. Ядов), чуттям ідентичності (Е. Еріксон, Е.В. Чорний), визначається успішністю процесу самоактуалізації (Ю.Г. Долінська, І.Я. Шемелюк) тощо.

Метою статті є систематизування та більш детальне розкриття поняття особистісної зрілості і співвіднесення її з усвідомленням ставленням до навчання студентів.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні психологи при розгляді феномену особистісної зрілості робили акцент на соціальній природі людини і підкреслювали важливість її суспільної самореалізації. Так, для Б.Г. Ананьєва зріла особистість – це особистість суспільно активна, громадянин країни у повному значенні цього слова. Крім того, вчений вважав, що особистісна зрілість характеризується такими компонентами, як свобода і відповідальність, цілісність і гармонійність, актуалізація та реалізація власних можливостей. Зріла особистість володіє навичками самоконтролю, що є адекватними для соціальної взаємодії та різноманітних ситуацій у житті людини [2].

На думку П. Я. Гальперіна, зрілою особистістю може вважатися лише суспільно відповідальний суб'єкт. Визначення ступеня зрілості встановлюється за оцінкою дій людини у системі відносин, що існують в певному суспільстві, а також відповідно до показників успішності освоєння нею конкретної діяльності [4].

О.М. Леонтьєв бачить як основний показник зрілості особистості сформовану стійку ієрархію мотивів, яка забезпечує усвідомлене і зважене ставлення до явищ навколошньої дійсності [3].

Як вважає Д. І. Фельдштейн, розвиток особистості являє собою прогресивно спрямований, соціально обумовлений процес розгортання людської сутності, в якому становлення особистісної зрілості виступає як інтегральна лінія онтогенезу. При цьому умовою формування зрілої людини є домінування в її мотиваційній сфері саме вищих духовних потреб [11].

Згідно з І.С. Коном, зріла особистість активно володіє своїм середовищем, характеризується стійкою єдністю особистісних рис і ціннісних орієнтацій [2].

У свою чергу, В.А. Петровський пов'язує особистісну зрілість з персоналізацією, тобто з здатністю реалізовувати своє буття в інших людях, виходити за межі власної особистості. Знову ж таки підкреслюється важливість соціальних зв'язків для можливості особистісного зростання, соціум розглядається як важлива детермінанта розкриття людиною усієї багаторізності свого внутрішнього світу [4].

Позиції цих авторів відображають основні аспекти бачення феномену особистісної зрілості у рамках вітчизняної психології. Однак, як вже зазначалося, ця проблематика також досить ґрунтовно розроблялась і зарубіжними психологами у руслі гуманістичної психології, психоаналізу та когнітивної психології. У більшості праць цих напрямів бачення зрілої особистості постає через розкриття образу «ідеальної людини», яка характеризується психологічним здоров'ям, розвитком повною мірою власних природних здібностей, творчим самовираженням. Основоположним моментом становлення зрілої особистості вважається в першу чергу розкриття власного потенціалу, розуміння своєї внутрішньої сутності, а вже потім як завершальний штрих і умову подальшого зростання бачить так звану самотрансценденцію – вихід за межі свого «Я». Останнє положення відкриває спільній момент у розумінні особистісної зрілості як вітчизняними, так і зарубіжними психологами про важливість для людини не лише власного саморозвитку, а й участі в житті інших [2].

Якщо говорити про сучасних дослідників, то загалом їх науковий інтерес спрямовується на пошук інтегративної моделі особистісної зрілості, більш глибокий аналіз її критеріїв та детермінант становлення. Так, С.Л. Братченко та М.Р. Миронова визначають зрілу особистість як «суб'єкт власного життя, що відповідає за взаємодію як із зовнішнім світом, включаючи інших людей, так і з внутрішнім світом, із самим собою». Автори пропонують такі характеристічні ознаки особистісної зрілості, як цілеспрямованість, самостійність, динамічність, цілісність, конструктивність та індивідуальність [1].

На думку А. Г. Портнової, особистісна зрілість входить до загальної структури особистості і взаємопов'язана із рядом характеристик – умінням встановлювати контакти з іншими людьми, довірливістю, впевненістю у собі, природністю, спонтанністю [5].

Слід звернути увагу на підхід до розуміння особистісної зрілості О.О. Бодальова. Він визначає цей феномен як певний ступінь розвитку людини, коли вона набуває здатності виконувати свої громадські, подружні і батьківські обов'язки, а також соціально та індивідуально виявляти себе як діяча в конкретній галузі праці [3].

Сучасний вчений А.О. Реан, аналізуючи феномен зрілості людини в межах нового напряму науки – акмеології, виділяє чотири компоненти особистісної зрілості: відповідальність, терпимість, саморозвиток та інтегративний компонент [7].

З точки зору В.М. Русалова, зрілу людину слід розглядати як «особливий просоціальний тип самоактуалізованої особистості», яка не лише стає творцем власного життя, але й сприяє творчості інших людей, вирішує соціальні проблеми в ім'я людини, виконує функцію своєрідного ідеалу в суспільстві. Тобто вчений продовжує лінію вітчизняної наукової думки і вважає обов'язковою умовою досягнення особистісної зрілості здатність вийти за межі свого «Я» і побачити навколоїшній світ, зацікавитись життям людей навколо, брати участь у їхньому житті, а не лише обмежуватися розвитком виключно власної особистості [8].

Особливо слід відзначити науковий внесок у розробку проблематики особистісної зрілості сучасної української дослідниці О.С. Штепи, яка запропонувала авторську позицію щодо структури і сутності зазначеного феномену. На її думку, особистісна зрілість виступає онтологічним ядром особистості, що забезпечує людині можливість прийняття власної самоцінності і безпосередньо пов'язана з формуванням его-ідентичності. Сформованість его-ідентичності виявляється у здатності людини до самовизначення не тільки через ототожнення себе з тим, як вона сприймається суспільством, а й завдяки співвіднесенню себе із собою, осягненню того, що сенсом є вона сама [10].

Особистісна зрілість, за О.С. Штепою, є одночасно інтегральним критерієм особистісного зростання та виявом особистісного потенціалу людини. Особистісне зростання розуміється як розгортання особистісного в особистості та актуалізація процесу саморозвитку за певних умов. Необхідність сприятливих обставин для особистісного зростання свідчить про вплив соціального середовища на розвиток особистості [10]. У свою чергу, особистісний потенціал виявляється у внутрішніх ресурсах, які допомагають людині долати задані обставини, бути суб'єктом власного життя. Проте слід зазначити, що поняття особистісного зростання і особистісного потенціалу не протистоять одне одному [3]. Скоріше навпаки – наявність особистісного потенціалу забезпечує природність особистісного зростання. Адже людина розвивається та самоактуалізується за рахунок внутрішніх ресурсів, які, однак, неминуче взаємодіють із соціальним середовищем.

Як результат глибокого вивчення особистісної зрілості О.С. Штепа дає таке визначення цьому феномену. Особистісна зрілість – це психологічне новоутворення зрілого періоду життя людини у вигляді онтологічного ядра особистості, важливого для егоідентичності. Вона є одночасно критерієм особистісного зростання та виявом особистісного потенціалу людини, тобто її життєстійкості у здійсненні своєї життєвої стратегії [10].

Отже, на основі проведеного теоретичного аналізу феномену вважаємо за необхідне дати узагальнене визначення особистісної зрілості, яку будемо розуміти як складний психологічний феномен, що є новоутворенням зрілого періоду життя людини, виявляється в розгортанні особистісного потенціалу і характеризується моральною спрямованістю особистості, усвідомленою життєвою позицією, цілісністю, відповідальністю, творчим ставленням до життя і здатністю реалізовувати себе в суспільній діяльності.

Проблема розвитку особистісної зрілості в юнацькому віці стала спеціальним предметом теоретичних та емпіричних досліджень небагатьох психологів. Так, комплексному її вивченню присвячено праці Г.А. Дьоміної, В.Н. Максимової, Л.В. Потапчук, О.С. Штепи, В. Філіппової та ін.

Важливим для розвитку особистісної зрілості в юнацькому віці є спеціально організовані умови навчання і виховання у загальноосвітньому закладі, вищі тощо. Тому значущим є створення відповідного навчально-виховного середовища, яке сприяло б особистісному зростанню його вихованця.

Метою вищої освіти в сучасних динамічних соціально-економічних умовах є різnobічний розвиток молодих людей, їхніх пізнавальних інтересів, творчих здібностей, загально навчальних умінь, навичок самоосвіти, які сприяють самореалізації особистості та професійності.

сійної реалізації в майбутньому. Здійснити ці наміри на практиці можна лише при свідомому підході студентів до навчання. Ця проблема є актуальною для вищої освіти, тому що ВНЗ стає контекстом розвитку особистості для багатьох випускників шкіл, які часто змирилися з беззмістовністю життя і відсутністю потреби у їхніх особистих силах внаслідок соціально обумовленого відходу освіти від мети виховання унікальної, цілісної та вільної особистості, здатної усвідомлено вибудовувати і здійснювати власний життєвий шлях. Студенти є не стільки об'єктом педагогічного впливу, скільки суб'єктом власної діяльності. Тому пізнавальні потреби активніше розвиваються в процесі самостійної пізнавальної діяльності учнів, коли людина не просто слухач, а активний учасник у пізнавальному процесі.

Тому **гіпотезою** емпіричного дослідження стало припущення, що існують відмінності у показниках особистісної зрілості у осіб з різними рівнями усвідомленого ставлення до навчання. Дослідження було проведено на вибірці 60 осіб, в тому числі 32 жінок та 28 чоловіків, які є студентами різних факультетів Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Для дослідження усвідомленого ставлення до навчання ми застосували дві методики: анкету діагностування навчальної мотивації (модифікація Н.Ц. Бадмаєвої) та анкету діагностування заглибленості до навчання (Г. Кравець). Для того, щоб перевірити саме усвідомленість навчання, ми використали тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) в адаптації Д.О. Леонтьєва.

Як можна побачити з рис. 1, найбільш вираженими мотивами навчання у студентів є мотиви творчості (творчої самореалізації), професійні (професійної самореалізації), мотиви престижу (престижності професії та вищої освіти), навчально-пізнавальні (зацікавлені в отриманні знань) та комунікативні (розвиток соціальних комунікацій). Але самі по собі ці мотиви нам не дають уявлення про усвідомлене ставлення до навчання.

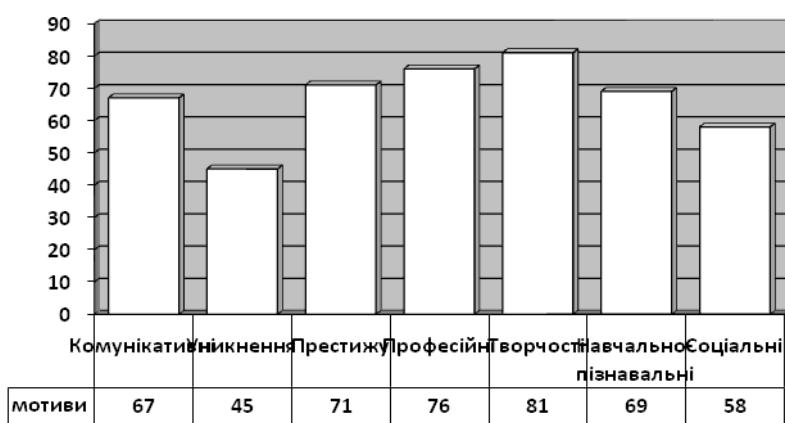

Рис. 1. Показники сформованості мотивів навчання у студентів, %

Результати діагностування за другою анкетою дозволяють нам стверджувати, що 73% студентів мають середній рівень заглибленості у навчання.

Ці дві анкети дають нам достатньо інформації щодо усвідомленого ставлення студентів до навчання, але для більшої достовірності цього висновку нами було здійснено кореляційний аналіз між показниками осмисленості життя та сформованості мотивів навчання. По-перше, слід зазначити, що середній бал серед досліджуваної вибірки за осмисленістю життя становить 115,6, що відповідає досить високому рівню.

Таблиця 1

Показники г-лінійної кореляції Пірсона між рівнем осмисленості життя
і шкалами мотивів навчання та заглибленості у навчання

№	Показники мотивів навчання та заглибленості у навчання	Показник коефіцієнта кореляції між відповідними мотивами навчання та рівнем осмисленості життя
1	Професійні мотиви	0,323*
2	Мотиви творчої реалізації	0,414*

Закінчення табл. 1

№	Показники мотивів навчання та заглибленості у навчання	Показник коефіцієнта кореляції між відповідними мотивами навчання та рівнем осмисленості життя
3	Навчально-пізнавальні мотиви	0,372*
4	Комунікативні мотиви	0,231
5	Мотиви уникання	0,181
6	Мотиви престижу	0,21
7	Соціальні мотиви	0,243
8	Заглибленість у навчання	0,357*

*Статистично значущий кореляційний зв'язок на рівні $p \leq 0,05$.

З табл. 1 можна побачити, що існує статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками осмисленості життя і такими мотивами, як професійні, творчі та навчально-пізнавальні. Тобто ті студенти, які мають мотиви становлення особистості як професіонала у певній галузі; мотиви творчої реалізації як особистості; навчально-пізнавальні мотиви як переважаючі мотиви навчальної діяльності, тобто приділяють отриманню нових знань та навичок велике значення – мають більш високий рівень осмисленості життя. Також більш високий рівень осмисленості життя властивий тим студентам, які свідомо ставляться до процесу навчання як провідної діяльності, тобто мають високі показники заглибленості у навчання. На основі отриманих даних кореляційного аналізу ми робимо висновок, що усвідомлене ставлення до навчання у студентів характеризується домінуванням професійних, творчих та навчально-пізнавальних мотивів і більш високими показниками заглибленості у навчання. Виходячи з цього, за сумами провідних мотивів та показника заглибленості у навчання методом медіанного розщеплення ми поділили вибірку досліджуваних на дві підгрупи – з відносно більш високими (студенти, які мають за сумою чотирьох шкал більше 43,5) та більш низькими (які отримали менше ніж 43,5) показниками усвідомленого ставлення до навчання.

Сформовані підгрупи досліджуваних далі було порівняно між собою за показниками особистісної зрілості, що вимірювалась за допомогою методики О.С. Штепи. Як свідчать дані табл. 2, порівняння показників особистісної зрілості у досліджуваних з різними рівнями усвідомленого ставлення до навчання дозволили виявити значущі розбіжності між групами за рівнями відповідальності, життєвої філософії, автономності, креативності, толерантності, контактності та самоприйняття.

Таблиця 2
Показники розбіжностей за t-критерієм Стьюдента у показниках особистісної зрілості між студентами з різними рівнями усвідомленості навчання

Показники особистісної зрілості за ОЗО Штепи	Група досліджуваних		Величина t-критерію при визначенні значущості розбіжностей між двома групами досліджуваних
	З більш усвідомленим ставленням до навчання	З менш усвідомленим ставленням до навчання	
Відповідальність	8,5	5,3	1,783*
Життєва філософія	8,7	5,7	1,815*
Автономність	8,4	4,9	1,712*
Креативність	9	6,5	1,796*
Децентралізація	7,8	7,4	1,025
Глибинність переживань	7,9	8,2	1,218
Толерантність	8,6	5,1	1,691*
Контактність	9,1	8,9	1,106*
Самоприйняття	8,9	6	1,813*
Синергічність	7,5	7,6	1,32

*Усі розбіжності статистично значущі при $p < 0,05$.

Так, студенти, які мають більш високі показники майже за всіма шкалами особистісної зрілості, мають більш усвідомлене ставлення до навчання. Не було виявлено статистично значущих відмінностей та повного переважання показників за такими характеристиками, як рівень децентралізації, рівень глибинності почуттів, контактності досліджуваних та синергічність. На нашу думку, такі результати були отримані тому, що на сьогоднішній день активний та динамічний розвиток життя формує в юнаків-студентів з різними рівнями особистісної зрілості потреби у широких соціальних комунікаціях, що є причиною розвитку саме таких характеристик, як децентралізація (зіставлення та інтеграція з життєвими позиціями, відмінними від власної), контактність (пошук нових соціальних зв'язків, розширення інформаційних кіл), глибинність переживань (формування емоційних констант – стійких емоційних ставлень до певних явищ життя) та синергічність (яскраво виявляється здібність бачити людей «багатовимірними»).

Висновок. У результаті проведеного дослідження можна сказати, що студенти з високими показниками особистісної зрілості вже визначилися з професійним шляхом розвитку, більш усвідомлено ставляться до навчання як інструмента отримання знань та умінь, які згодом можна буде використовувати в професійних цілях. Студенти з неусвідомленим ставленням до навчання, на нашу думку, у більшості своїй перебувають у процесі становлення особистісної зрілості, або ж уже зробили свій усвідомлений вибір не в бік професійного розвитку як представника професії, на факультеті якої проходить навчання.

Список використаних джерел

1. Братченко С.Л. Личностный рост и его критерии / С.Л. Братченко, М.Р. Миронова // Психологические проблемы самореализации личности; под. ред. А.А. Крылова, Л. А. Коростылевой. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1997. – С. 38–46.
2. Вершина в развитии взрослого человека. Акмеология – новая наука. – СПб.: Питер, 2007. – 359 с.
3. Леонтьев Д.А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д.А. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. – Вып. 1. – под ред. Б.С. Братуся, Д.А. Леонтьева.
4. Петровский В.А. Личность в психологи: парадигма субъектности / В.А. Петровский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
5. Портнова А.Г. Личностная зрелость: подходы к определению / А. Г. Портнова // Сибирский психологический журнал. – № 27. – 2008. – С. 67–72.
6. Реан А.А. Личностная зрелость и социальная практика / А.А. Реан // Теоретические и прикладные вопросы психологии. – Вып. 1. – СПб., 1995. – 238 с.
7. Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение, общение / А.А. Реан. – М.: АСТ; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 407 с.
8. Русалов В.М. Психологическая зрелость: единая или множественная характеристика? / В.М. Русалов // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27. – № 5. – С. 83–91.
9. Штепа О.С. Формування особистісної зрілості у підлітковому і юнацькому віці / О. С. Штепа // Соціальна психологія. – 2006. – №1 (15). – С. 129–146.
10. Штепа О.С. Пропріум зрілої особистості / О.С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 26–35.
11. Фельдштейн Д.И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности: Избранные труды / Д.И. Фельдштейн. – М.: МПСИ: Флінта, 1999. – 369 с.

Проанализирован феномен личностной зрелости в теориях отечественных и зарубежных ученых. Приведены результаты эмпирического исследования различий в показателях личностной зрелости студентов с различными уровнями осознанного отношения к учебе.

Ключевые слова: зрелость, личностная зрелость, осознанное отношение к учебе.

The phenomenon of personal maturity in the theories of domestic and foreign scholars was analyzed. The results of the empirical research of the differences in personal maturity of students with different levels of conscious attitudes towards education were shown.

Key words: maturity, personal maturity, informed attitudes to learning.

Одержано 30.04.2014.

УДК 378.1:159.9

О.А. ДНІПРОВА,
*кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ДИНАМІКА МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті розглядаються особливості рівня мотивації досягнень та мотивації уникнення невдач у студентів-психологів I та IV курсів. Наведено результати дослідження щодо поставленого завдання. Висвітлено необхідність формування в молодих людей здатностей бачити і правильно оцінювати свої вчинки, відносини та якості, що мають визначальне значення для максимальної реалізації їхніх можливостей.

Ключові слова: мотивація досягнення, мотивація уникнення невдач, студент-психолог.

Aктуальність проблеми. Актуальність проблеми зумовлена тим, що в сучасних умовах проблема людської активності займає особливе місце. Становлення суб'єкта діяльності, здатного усвідомлено ставити життєві цілі й добиватися їх, здатного брати на себе відповідальність за ухвалення рішення, детерміноване тією стратегією поведінки, яка формується в процесі соціалізації. Таку стратегію поведінки забезпечує мотивація досягнення, що відображає ціннісне ставлення індивіда до себе як особистості та суб'єкта діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій. Поведінка людини завжди так або інакше поєднується з її уявленням про себе (образ «Я») і тим, якою вона хотіла би бути [1, 2, 3]. Вивчення властивостей самосвідомості, адекватності самооцінки, структури і функцій «образу Я» становить не лише теоретичний, але і практичний інтерес у зв'язку з формуванням життєвої позиції особи. В умовах суспільної трансформації, що спостерігається зараз в Україні, формується більш уважне, ніж раніше, але й вимогливіше ставлення до особистості, нове розуміння соціального та психологічного благополуччя, самореалізації, становлення особистості. Наш час вимагає від кожного активності, вміння актуалізувати здібності та реалізувати себе як особистість у різних сферах діяльності та спілкування. У зв'язку з цим зростають вимоги до психологічної науки, яка покликана допомогти кожному члену суспільства ефективно визначати життєві орієнтири, реалізувати свій особистісний потенціал, долати труднощі особистісного та професійного становлення. Проблемі мотивації досягнення присвячена велика кількість теоретичних і практичних досліджень, як у зарубіжній, так і вітчизняній психології. Вивчався феномен мотивації досягнення і його зв'язок з поведінкою та діяльністю (Р. Мюрей, К. Левін, Р.Г. Андерсон, В.А. Скотт, М.Ю. Орлов, Р.С. Вайсман, А.К. Маркова, В.І. Степанський, В. Грабал, В.М. Матюхіна, Т.А. Сабліна, Г.В. Литвинова та ін.).

Проте незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених феномену мотивації досягнень та мотивації уникнення невдач, це питання залишається недостатньо вивченим.

Метою статті є вивчення особливості рівня мотивації досягнень та мотивації уникнення невдач у студентів-психологів I та IV курсів.

Згідно з метою було поставлено **завдання**: розкрити сутність феномену мотивації досягнень та мотивації уникнення невдач, дослідити особливості цього феномену стосовно студентів-психологів I та IV курсів.

Виклад основного матеріалу. Мотивація досягнення розглядається як структурне утворення, мотив якого – досягнення успіху і уникнення невдачі складаються з таких компонентів: потреба досягнення мети та її антиципація, інструментальна активність, афективний стан, результат діяльності і ставлення до цього оточуючих (Дж. Аткінсон, Д. Мак-Келанд, Х. Хекхаузен).

Згідно з Х. Хекхаузеном мотивація досягнення може бути визначена як спроба збільшити або зберегти максимально високими здатності людини до усіх видів діяльності, до яких можуть бути застосовані критерії успішності і де виконання такої діяльності може привести або до успіху, або до невдачі. Мотивація досягнення спрямована на певний кінцевий результат, що отримується завдяки власним особливостям людини, а саме: на досягнення успіху або уникнення невдачі. Вона підштовхує людину до «природного» результату ряду пов'язаних одна з одною дій. Передбачається чітка послідовність серії дій, що робляться одна за одною. Для мотивації досягнення характерний постійний перегляд цілей.

Х. Хекхаузен вважав, що ця характеристика мотивації досягнення важлива, оскільки ланцюг дій, спрямованих на досягнення мети, може уриватися на якийсь час, іноді на місяці або роки. Також важливою характеристикою мотивації досягнення, на його думку, є постійне повернення до перерваного заняття. Таким чином, «створюються складні і довгий час існуючі структури з основної, побічної і такої, що входить до їх складу, діяльності, які ведуть за допомогою досягнення серії субцілей до головної мети, нехай навіть дуже віддаленої». Планування стає необхідним для досягнення впорядкованої послідовності і функціональної організації ланцюга дій. Це часове охоплення ряду дій і відрізняє мотивацію досягнення від безлічі інших мотивів [4].

Згідно з Г. Мюрреєм потреба в досягненні характеризується такими поняттями: виконувати щось важке; управляти, маніпулювати, організовувати – відносно фізичних об'єктів, людей або ідей; робити це по можливості швидко і самостійно; долати перешкоди і домагатися високих показників; удосконалюватися; змагатися і випереджати інших; реалізовувати таланти і тим підвищувати самоповагу [5].

Однією з плідних концепцій, з успіхом вживаних для пояснення досягнень у діяльності, є теорія В. Вайнера. Згідно з нею всілякі причини успіхів і невдач можна оцінювати за двома параметрами – локалізації і стабільноті. Перший з названих параметрів характеризує те, в чому людина убачає причини своїх успіхів і невдач: в самій собі, або в незалежних від неї обставинах, що склалися. Стабільність розглядається як постійність або стійкість дій відповідної причини [5].

М.Ш. Магомед-Емінов визначає мотивацію досягнення як функціональну систему інтегрованих воєдино афективних і когнітивних процесів, що регулює процес діяльності в ситуації досягнення по усьому ходу її здійснення. Можна виділити особливі структурні компоненти, що виконують специфічні функції в процесі мотиваційної регуляції діяльності: мотивація актуалізації (спонукання та ініціація діяльності), мотивація селекції (процеси вибору мети і відповідної її дії), мотивація реалізації (регуляція виконання дії і контроль реалізації наміру), мотивація постреалізації (процеси, спрямовані на припинення дії або зміну однієї дії іншою).

Експериментальні дослідження показали, що одним з основних механізмів актуалізації мотивації досягнення виступає мотиваційно-емоційна оцінка ситуації, що складається з оцінки мотиваційної значущості ситуації і оцінки загальної компетентності в ситуації досягнення; інтенсивність мотиваційної тенденції змінюється залежно від зміни величини двох зазначених параметрів як у випробовуваних з мотивом прагнення до успіху, так і з мотивом уникнення невдачі. Одним з основних механізмів актуалізації мотивації досягнення виступає мотиваційно-емоційна оцінка ситуації, що складається з оцінки мотиваційної значущості ситуації і оцінки загальної компетентності в ситуації досягнення; інтенсивність мотиваційної тенденції змінюється залежно від зміни величини двох зазначених параметрів як у випробовуваних з мотивом прагнення до успіху, так і з мотивом уникнення невдачі. Вибір мети визначається не лише когнітивними структурами, що функціонують на етапі селекції (очікування і цінність), але і рядом інших детермінант: зміною мотиваційної значущості самої ситуації досягнення (валентність ситуації); узагальненим почуттям компетентності в ситуації досягнення; почуттям конкретної компетентності в певній сфері виконуваних за-

вдань. У релаксуючій ситуації, в якій низька мотиваційна значущість ситуації, у людей з мотивом уникнення невдачі виявляється асиметрія вибору мети у бік важких завдань. У активуючій ситуації, коли мотиваційна значущість висока, зона цілей, обираних цими особами, зрушується, навпаки, у бік легких завдань.

Випробовувані з мотивом прагнення до успіху використовують такі способи самоконтролю: раціональна стратегія, спрямована на підвищення значущості практичної активності – дії; самоінструкції, що зобов'язують утримувати спрямованість пізнавальних і емоційних процесів на актуальній ситуації; емоційний контроль, спрямований на активзацію (гнів, невдоволення собою і т. ін.). Випробовувані з мотивом уникнення невдачі використовують інші способи самоконтролю: раціональні стратегії, що знецінюють значущість спільної мети; самоінструкції, що зобов'язують не відволікатися на неактуальні аспекти ситуації; емоційний контроль, спрямований на релаксацію (заспокоєння, самовпевненість і т. ін.).

Випробовувані з мотивом досягнення при високій компетентності обирають важкі завдання, а при низькій компетентності – легкі завдання; випробовувані з мотивом уникнення невдачі при високій компетентності обирають дуже легкі завдання, а при низькій компетентності – дуже важкі.

Методика та організація дослідження. Дослідження проводилося серед студентів, що навчаються на напрямі підготовки «Психологія» I та IV курсів Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Обсяг досліджуваної вибірки склав 42 особи (від 17 до 24 років), з них 21 – студенти першого курсу; та 21 – студенти четвертого курсу. Для дослідження мотивації досягнень були застосовані «Опитувальник потреби в досягненнях Ю.М. Орлова» та «Методика діагностики особи на мотивацію уникнення невдач Т. Елерса». Для обчислення отриманих результатів було використано t-критерій Стьюдента.

Результати дослідження. Результати дослідження наведено у табл. 1.

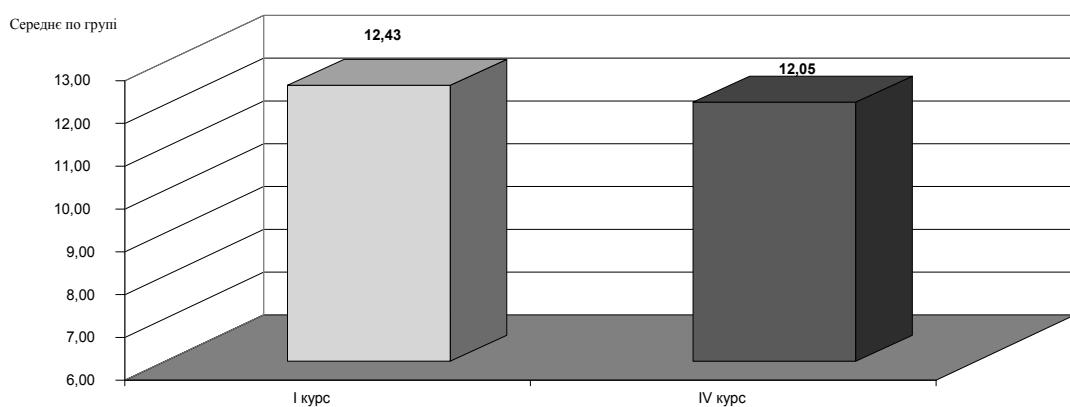
Таблиця 1

Результати розрахунку t-критерію Стьюдента за показниками мотивації досягнення та мотивації уникнення невдач

	Середнє, I курс	Середнє, IV курс	Значення t-критерію Стьюдента	Рівень значущості p
Мотивація досягнення (за Орловим)	12,43	12,05	0,63	0,5330
Мотивація уникнення невдач (за Елерсом)	14,48	17,81	2,11	0,0366

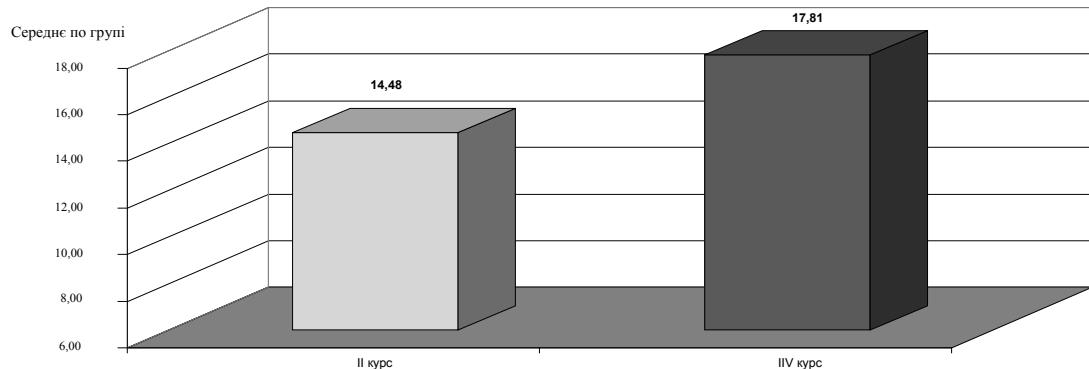
Із табл. 1 ми бачимо, що за показником мотивації уникнення невдач, отриманим за допомогою методики Елерса між студентами I та IV курсів існують статистично достовірні відмінності. За результатами дослідження було складено діаграми.

Мотивація досягнення (за Орловим)

Діаграма 1. Порівняння рівня мотивації досягнення (за Орловим)

Мотивація досягнення (за Елерсом)

Діаграма 2. Порівняння рівня мотивації уникнення невдач (за Елерсом)

Отже, можна зробити висновок, що за опитувальником Орлова ми не бачимо статистично достовірних відмінностей між студентами I та IV курсів. Але за методикою Елерса ми бачимо невеликі відмінності у показниках, і можна сказати, що у студентів IV курсу домінує мотивація на уникнення невдач.

Висновки. Отже, аналіз результатів дослідження свідчить, що мотиваційні феномени є одним з визначальних внутрішніх факторів, які впливають на прагнення людини досягти успіху в діяльності, конструктивно вирішувати навчальні проблеми, що виникають у житті студентів у ситуаціях професійних змін. Стійкість до невдач також може істотно залежати від позитивного досвіду подолання складних ситуацій. Недостатньо сформовані і недостатньо зрілі мотиваційні утворення закріплюють індивідуальну здатність до неконструктивного вирішення навчальних (у проекції – майбутніх професійних) та особистісних труднощів. Професійно орієнтовані студенти з вибірковою спрямованістю на досягнення успіху в навчальній та майбутній професійній діяльності впевнені в собі та в успіху своєї справи, мають велику стійкість у подоланні труднощів. Студенти з мотивацією на уникнення невдачі мають переважно низькі потреби в досягненнях, мотиваційне настановлення на уникнення успіху. У ході проведеного дослідження було виявлено, що в опитаних нами студентів IV курсу домінує мотивація уникнення невдач. Студенти, мотивовані на уникнення невдачі виявляють невпевненість у собі і не вірять у можливість добитися успіху, бояться критики. З роботою, особливо з такою, яка має можливість невдачі, у них зазвичай пов’язані негативні емоційні переживання. Ці люди нерідко характеризуються неадекватністю професійного самовизначення, вважаючи за краще для себе або дуже легкі, або дуже складні професії. Таким чином, люди, орієнтовані на невдачу, прагнуть уникати завдань, які вони не можуть вирішити з першого разу.

Цей тривожний факт спонукає замислитися про раціональний педагогічний супровід навчального процесу з метою професійного становлення особистості студента як майбутнього фахівця. У зв’язку із цим нагальною стає проблема формування в молоді здатностей бачити і правильно оцінювати свої вчинки, відносини та якості, що мають визначальне значення для максимальної реалізації їхніх можливостей.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс; общ. ред. В.Я. Пилиповского. – М.: Просвещение, 1986. – 420 с.
2. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В.К. Вилюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 288 с.
3. Захарова А.В. Психология формирования самооценки / А.В. Захарова. – Минск: Харвест, 1993. – 100 с.
4. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – СПб.: Смысл, 2001. – 860 с.

5. Холл К.С. Теории личности / К.С. Холл, Г. Линдсей. – М.: КСП+, 2000. – 672 с.

В статье рассматриваются особенности уровня мотивации достижений и мотивации избегания неудач у студентов-психологов I и IV курсов. Представлены результаты исследования относительно поставленной задачи. Раскрыта необходимость формирования у молодежи способностей видеть и правильно оценивать свои поступки, отношения и качества, которые имеют решающее значение для максимальной реализации их возможностей.

Ключевые слова: мотивация достижений, мотивация избегания неудач, студент-психолог.

The article discusses the features of level of motivation and achievement motivation of avoiding failure in students – psychologists first and fourth years. The results of research on the assigned tasks. Revealed the need for the formation of young people are able to see and to properly evaluate their actions, attitudes and qualities that are crucial to the maximum realization of their possibilities.

Key words: achievement motivation, motivation to avoid failure, the student – a psychologist.

Одержано 7.04.2014.

УДК 378.147

O. DNIPROVA,

*Scientific supervisor: PhD in Medicine, Associate Professor
The Department of Pedagogy and Psychology
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

N. CHERNYAK,

*Language Consultant: Senior Lecture,
The Department of Applied Linguistics and Methods
of Teaching Foreign Languages Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

D. GORBACHOVA,

*Holder of the Psychology Master's degree
The Direction of Study «Psychology»
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

DEGREE OF EMPATHY AND COMMUNICATIVE TOLERANCE OF THE STUDENTS STUDYING ON HUMANITIES AND ECONOMIC SPECIALTIES

The article analyzes the development of students' empathy and communicative tolerance, which have the significant influence on their forming as professionals and personalities. The article also identifies the interrelation between students' empathy and their communicative tolerance. The common theoretical – methodological grounds for researching the level of empathy and communicative tolerance have been defined, the techniques which are adequate to the research objectives have been chosen, the level of empathy and communicative tolerance has been diagnosed and analyzed. The interrelation between these phenomena has been identified, the conclusions and recommendations have been presented.

Key words: empathy, tolerance, compassion, communicative tolerance, sympathy, social sensitivity.

The relevance of the topic. Understanding the emotions of others and empathy for them in the today conditions of the global transformation of our society is a very important and valuable individual psychological quality of the person [2].

It is well-known fact that one of the problems faced by young professional – psychologist is emotional burnout which risen as a result of too emotional, empathizing attitude to the client or patient [2, 3].

The problem of formation young professionals is very relevant, Therefore, the consideration of professionalism criteria such as empathy and communicative tolerance is the subject of study of today researchers [5].

The aim of the article is TO identify the relationship of empathy and communicative tolerance among students of humanities and economic specialties.

Object: empathy as a psychological phenomenon.

Subject: relationship of empathy and communicative tolerance among students of humanities and economic specialties.

Hypothesis: there is some relationship between empathy and communicative tolerance.

According to the purpose and hypothesis the following tasks have been identified:

1. Theoretically justify literature concerning the put problem;

2. Consider the phenomenon of empathy in modern psychology;
3. Analyze the main approaches concerning the study of tolerance;
4. Conduct an empirical research to identify the level of empathic communication and tolerance among students of economic and humanities specialities;

The discussion of the topic. To test the hypothesis 52 students of the 5th year (27 – economists, 25 – psychologists) were involved in the empirical study.

We have chosen the following diagnostic techniques for our research:

1. Methods of the level of personality tolerance diagnosis (auth. V.S. Mahun);
2. Methods of study of empathy (auth. I.M. Yusupov);
3. Methods of communicative tolerance diagnosis V. Boyko;
4. Test «How much are you tolerant?» (auth. O. I. Tushkanova).

The Results the empirical research:

After applying the diagnostic techniques for identifying the level of personality tolerance (auth. V.S. Mahun) we obtained the following data:

In the group of psychology students, 40% (10 students) showed a high level of tolerance, 60% (15 students) – a low level of tolerance. In the group of economists, 80% (20 students) have shown a low level of tolerance, 12% (3 students) – high level of tolerance, 4% (1 person) for high performance and low levels of intolerance.

The obtained data in diagram 1.

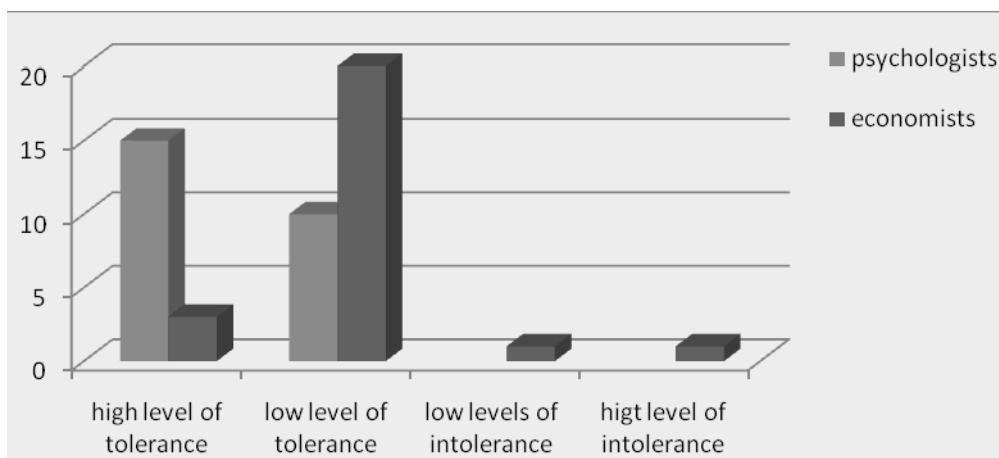

Diagram 1. Distribution analysis by level of tolerance of future psychologists and economists

Thus, we can see that the group of future psychologists has the high level of tolerance, and the students in the group of economists have the low level of tolerance.

After applying the research methodology of empathy (auth. I. Yusupov), we obtained the following data: In the group of psychology students, 16% (4 people) people have shown a very high level of empathy, 20% (5 people) students – high, and 64% (16 people) – Medium . As a group, economists, 15% (4 people) people have a high level of empathy, 85% (23 people) people – average.

The obtained data in diagram 2.

Thus, we can see that the group of future psychologists has higher level of empathy in comparison with the students in the group of economists, on the other hand the average level of empathy dominates in the group of economists.

As a result of diagnostic techniques communicative tolerance VV Smartly, we obtained the following data: As a group, psychologists, 24% of people have shown a high level of communicative tolerance, 68% of people – the average level of tolerance and communication 8% – the lowest. As a group, economists 8% of people have a high level of communicative tolerance, 70% of people – average, 22% of people – low level of communicative tolerance.

The obtained data in diagram 3.

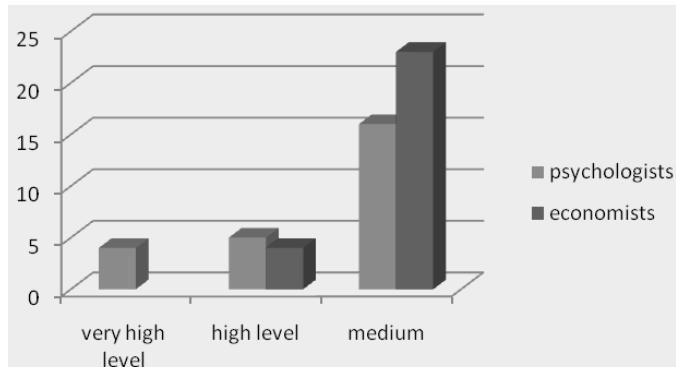

Diagram 2. Distribution analysis by level of empathy of future psychologists and economists

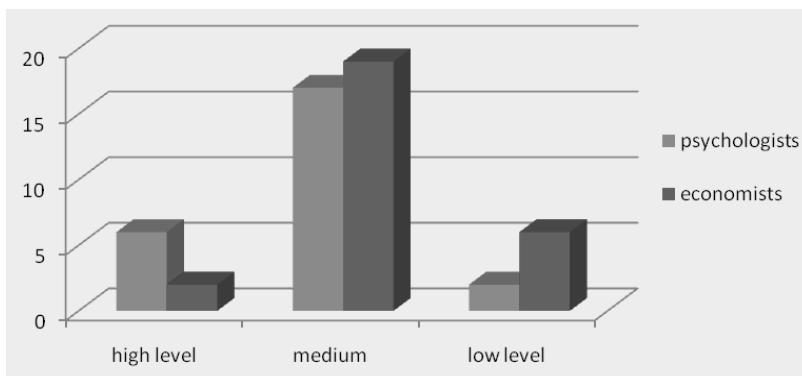

Diagram 3. Distribution analysis by level of communicative tolerance of psychology students and future economists

We can see that the group of students psychologists dominated the middle and high level of communicative tolerance, and economists – middle and low level of communicative tolerance.

As a result of the test to determine the level of tolerance we obtained the following data: As a group, psychologists, 28% of students showed a high level of tolerance of 72% – average and in the group of economists students 11% have a high tolerance level, 70% of persons – average and 19% have a low tolerance.

The obtained data in diagram 4.

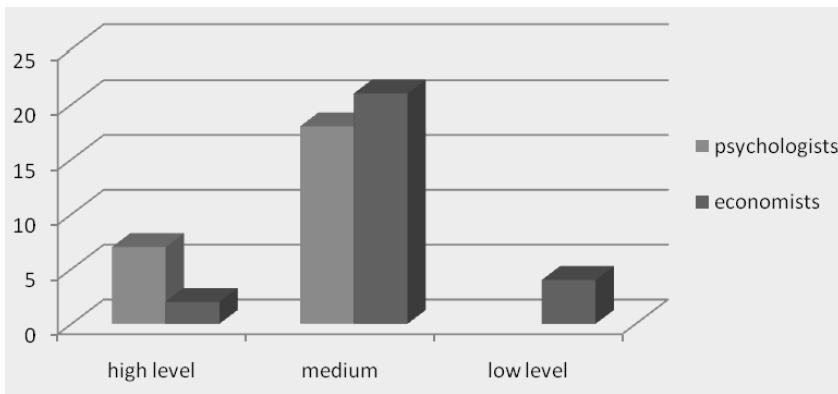

Diagram 4. Distribution analysis by level of tolerance of psychology students and future economists

Thus, we can see that the group of students psholohiv prevailing high and medium levels of tolerance, and a group of economists students – middle and low level of tolerance.

Analysis of the distribution ratio of communicative empathy and tolerance of psychology students.

The obtained data in diagram 5.

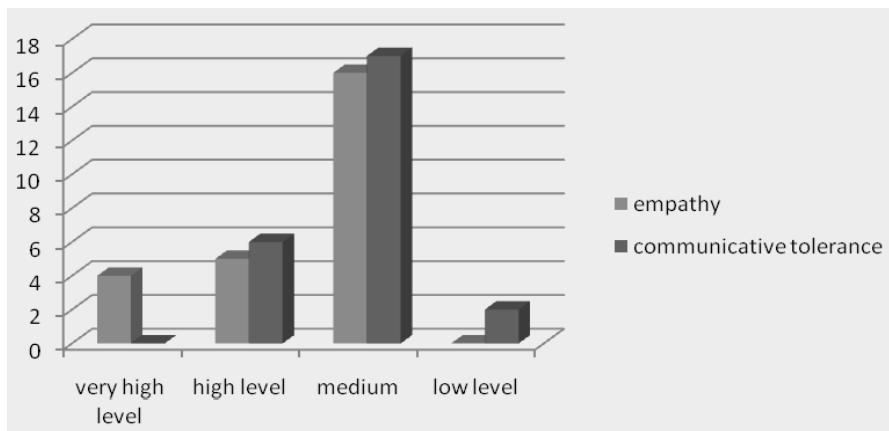

Diagram 5. Analysis of the distribution ratio of empathy and communicative tolerance of psychology students

Analysis of the distribution ratio of empathy and communicative tolerance of future economists.

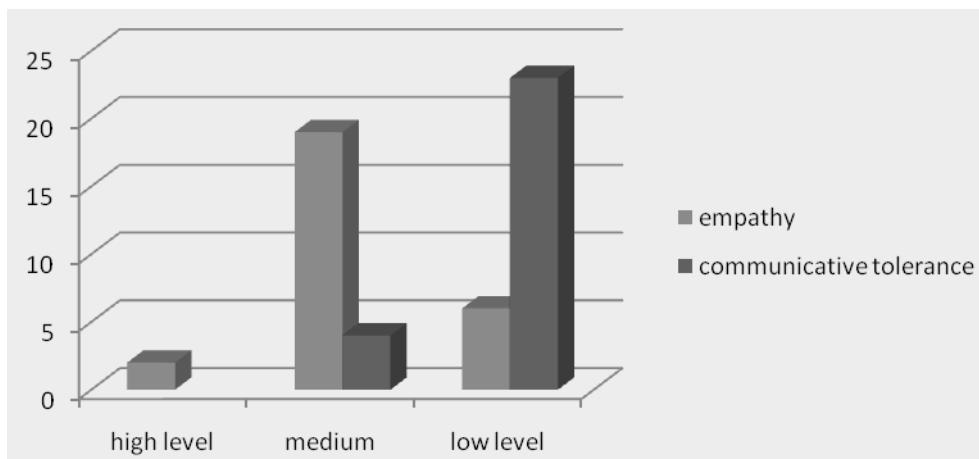

Diagram 6. Analysis of the distribution ratio of empathy and communicative tolerance of future economists

The conducted analysis has been done on the direct comparison of the data of the tests. In order to establish the interrelation between indicators of the data it is necessary to do the statistical comparison.

In order to establish the interrelation of empathy and tolerant communication the correlation analysis was conducted. It was aimed to identify the interrelation between the values of the indicators studied. During conducting the correlation analysis we used the program «Statistica 6.0».

After mathematical processing of the data by correlation analysis the following coefficients were obtained.

Table 1

**Correlation analysis of the interrelation between empathy and communicative tolerance
of psychologists and economists**

Empathy and communicative competence Psychologists	0,1944
	p=0,352
Empathy and communicative competence Economists	-0,0931
	p=0,658

The interrelation between empathy and communicative tolerance in the group of psychology students revealed coefficient $r = 0,19$, corresponding to the low level of the interrelation.

For the group of economists, this coefficient is $r = -0,09$, reflecting the more moderate level of interrelation between these parameters.

Conclusions. After the obtained data analysis of our empirical research, we can draw the following conclusions:

1. The group of psychologists is characterized by the average level of tolerance, but there are enough indexes which indicate the high level of tolerance. The group is also characterized by the average level of empathy, but there are indexes of the very high level of empathy, unlike the group of economists. The level of the development of communicative tolerance in the group of psychologists is average as well, but we obtained the data of the high level too that is much more than in the group of economists. The level of tolerance development in the group is also average.

2. The group of economists is mostly characterized by the below average level of tolerance, but there are some percentage of data on indicators of high and low levels of intolerance. There is the average level of communicative tolerance. Although there are indexes of the low level of tolerance unlike the group of psychologists where we did not obtain such data. The level of empathy development in the group is average.

3. Therefore, our hypothesis is that there is the connection between empathy and communicative tolerance among students psychologists found no confirmation. These data can be explained by the fact that maybe there was a small sample for more reliable data, such indicators may be explained by the specificity of the group. But there is the trend to the fact that the interrelation between empathy and communicative tolerance exists, that is the practical significance of the thesis. Since empathy and communicative tolerance are interrelated and epathetical skills for future professionals psychologists are important. So if you develop communicative tolerance, through training sessions it is possible to develop epathetical abilities.

4. The results of the research can be used to the further study of various aspects of communicative tolerance and empathy in the practice of psychologists.

5. The results of the research are effective for use by teachers during the process of correction of training and professional interaction in the training of students of various disciplines in universities, as well as retraining of teaching staff in postgraduate education.

References

1. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности / Г.Л. Бардиер. – СПб., 2005. – 120 с.
2. Бондаренко І.В. Формування емпатії у фахівців у умовах вищої професійної освіти / І.В. Бондаренко // Соціально-економічні і технічні системи: Дослідження, проектування, оптимізація. – 2007. – С. 59–68.
3. Буравцева Н.В. Взаимосвязь психологического пространства личности и эмпатии студентов-педагогов и психологов / Н.В. Буравцева // Казанский педагогический журнал. – 2009. – № 9–10. – С. 89–97.
4. Гришук В. М. Формирование коммуникативной толерантности у студентов гуманитарных специальностей в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика проф. Образования» / В.М. Гришук; Вят. гос. гуманитар. ун-т. – Киров, 2005. – 346 с.
5. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.

6. Сутурина Ю.В. Эмпатия как профессионально значимое свойство личности / Ю.В. Сутурина // Вестник Бурятского государственного университета. – 2008. – № 5. – С. 108–113.

7. Юсупов И.М. Диагностика уровня поликоммуникативной эмпатии / И.М.Юсупов // Диагностика эмоционально-нравственного развития. [Ред. и сост. И.Б.Дерманова]. – СПб.: Питер, 2002. – С. 114–118.

У статті аналізується розвиток емпатійності та комунікативної толерантності студентів, який має значний вплив на становлення їх як професіоналів і особистостей. Виявлено взаємозв'язок між емпатією та комунікативною толерантністю студентів. При написанні статті було визначено загальні теоретико-методологічні підстави для дослідження рівня емпатії та комунікативної толерантності, дібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, продіагностовано і проаналізовано рівень емпатії та комунікативної толерантності, виявлено взаємозв'язок між цими феноменами, наведено висновки та рекомендації.

Ключові слова: емпатія, толерантність, співпереживання, комунікативна толерантність, соціальна сензитивність, терпимість.

В статье анализируется развитие эмпатийности и коммуникативной толерантности студентов, которое имеет значительное влияние на становление их как профессионалов и личностей. Выявляется взаимосвязь между эмпатией и коммуникативной толерантностью студентов. При написании статьи были определены общие теоретико-методологические основания для исследования уровня эмпатии и коммуникативной толерантности, подобран комплекс методик, адекватных целям исследования, продиагностирован и проанализирован уровень эмпатии и коммуникативной толерантности, выявлена взаимосвязь между этими феноменами, представлены выводы и рекомендации.

Ключевые слова: эмпатия, толерантность, сопреживание, коммуникативная толерантность, социальная сензитивность, терпимость.

Одержано 30.04.2014.

УДК 17.036.2:37.011.32

О.О. ЛОЗА,

здобувач Інституту соціальної та політичної психології,

старший викладач кафедри практичної психології

Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: РІВЕНЬ ВИРАЖЕНОСТІ ТА ПРЕДСТАВЛЕНІСТЬ У БУДЕННІЙ СВІДОМОСТІ

У статті наведено результати дослідження рівня та структури перфекціонізму студентів. Проаналізовано ступінь обізнаності студентів-психологів про феномен перфекціонізму.

Ключові слова: перфекціонізм, рівень перфекціонізму, структура перфекціонізму, обізнаність про перфекціонізм.

Aктуальність проблеми. В умовах сучасного суспільства, в якому постійно зростають вимоги до особистості, її здатностей, знань та умінь, перфекціонізм стає важливою характеристикою молодої людини. Як особистісна риса перфекціонізм полягає у прагненні досягати довершеності у різних сферах життєдіяльності, що, з одного боку, сприяє розвитку відповідальності, конкурентоспроможності та професіоналізму особистості, а з іншого – провокує тривожність, ворожість, жорсткість та депресію. Відтак, діагностика вектора розвитку перфекціонізму для особистості є вельми бажаною, оскільки у разі виявлення неконструктивних проявів можливо здійснити своєчасну його психологічну корекцію.

Аналіз досліджень і публікацій. Феномен перфекціонізму в останні десятиліття перевбуває у фокусі досліджень численних науковців (П. Гевітт, Г. Флетт, Р. Фрост, Д. Хамачек, Н.Г. Гаранян, О.А. Золотарьова, І.А. Гуляс, Л.А. Данилевич, З.С. Карпенко, А.М. Лазько, Г.Л. Чепурна та ін.). Проте незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перфекціонізму, і сьогодні питання щодо вираженості цієї особистісної риси серед молоді залишається недостатньо вивченим.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження прояву перфекціонізму серед молоді та рівня знань у майбутніх психологів про цей феномен.

Згідно з метою було поставлено **завдання:** дослідити рівень перфекціонізму молодих фахівців, а також з'ясувати ступінь обізнаності у цій тематиці майбутніх психологів, адже саме вони у своїй професійній діяльності, ймовірно, займатимуться розробкою та реалізацією програм з оптимізації перфекціонізму.

Виклад основного матеріалу. Діагностика перфекціонізму здіснювалася за допомогою опитувальника «Багатовимірна шкала перфекціонізму» П. Гевітта та Г. Флетта в адаптації І.І. Грачової [1], який перевірено нами на відповідність вимогам надійності [3], що дозволило використовувати його у дослідженні. Опитувальник спрямований на визначення прояву трьох складових перфекціонізму: суб'єктно-орієнтованої (спрямований на себе перфекціонізм), соціально-наказової (прагнення відповідати соціальним нормам) та об'єктно-орієнтованої (спрямований на інших перфекціонізм). Емпіричну вибірку становили 52 особи, студенти ВНЗ м. Дніпропетровська, які навчаються на напрямах гуманітарного спрямування, а саме: студенти-психологи (27 осіб), соціальні працівники (9 осіб), філологи (16 осіб), серед них 27 студентів заочної і 25 денної форми навчання.

Визначення рівня обізнаності в темі перфекціонізму здійснювалося за допомогою анкети, що містила чотири питання: «Що таке перфекціонізм?», «Дайте три слова асоціації з перфекціонізмом», «Хто такий перфекціоніст?», «Опишіть якості перфекціоніста», на основі чого робився висновок про правильність розуміння студентами сутності феномену. Описано було студентів I–II курсів напряму психології Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля у кількості 30 осіб. Дослідження проводилося під нашим керівництвом у межах курсових проектів студенток напряму психології С. Сухар і К. Черник.

Результати первинного статистичного аналізу рівня перфекціонізму студентів наведено на рис. 1.

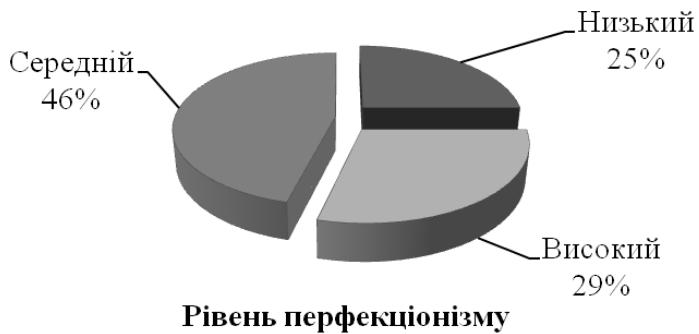

Рис. 1. Розподіл досліджуваних студентів за рівнем перфекціонізму

Переважна більшість досліджуваних має середній рівень перфекціонізму (46%, 24 особи), але також виявлено досить великий відсоток осіб із високим рівнем (29%, 15 осіб). Слід зауважити, що в умовах соціально-економічної кризи прагнення молодих людей до досконалості та досягнення соціального успіху потребує значних і не завжди виправданих витрат психоенергетичного потенціалу [5]. Отже, існує необхідність цілеспрямованої роботи із своєчасного виявлення, психопрофілактики та психологічної корекції перфекціонізму. Варто відзначити, що суттєва частина студентів (25%, 13 осіб) продемонструвала низький рівень перфекціонізму, що також потребує особливої психологічної уваги і може бути пов’язаним з розладами волі, асоціальною поведінкою, відсутністю власних аксіологічних орієнтирів [2; 4].

Г.Л. Чепурна наголошує, що конструктивність перфекціонізму залежить не лише від рівня прояву, а й від характеру співвідношення його структурних компонентів (профілю перфекціонізму) [4]. Відмінності у проявах складових перфекціонізму в осіб із різним його рівнем наведено у табл. 1. Отримані результати вказують на відсутність розбіжностей між вираженістю складових у студентів із високим рівнем перфекціонізму, що свідчить про їхню вимогливість як до себе, так і до інших, а також про надання великого значення соціальним приписам.

Таблиця 1
Результати розрахунку Н-критерію Краскела–Уолліса за проявами складових перфекціонізму у студентів різних рівнів

Рівень перфекціонізму	Середнє значення складових перфекціонізму			Показники Н-критерію Краскела–Уолліса
	Суб'єктно-орієнтована	Соціально-наказова	Об'єктно-орієнтована	
Низький	38,47	52,1	49,7	15,003***
Середній	66,42	55,7	64,12	19,072***
Високий	73,47	69,8	74,2	2,272

***Відмінності на рівні значущості $p \leq 0,001$.

Натомість студенти із середнім рівнем перфекціонізму продемонстрували існування статистично значущої різниці в показниках розвитку складових перфекціонізму ($H=19,072$,

при $p<0,001$), що вказує на більшу внутрішньоособистісну обумовленість потреби у власній досконалості, ніж соціальну наказовість прагнути її, що характерно для осіб із високим рівнем перфекціонізму. У досліджуваних з низьким рівнем перфекціонізму також виявлено достовірні відмінності ($H=15,003$ при $p<0,001$). Цю групу молоді можна охарактеризувати як невимогливу до себе та оточуючих і водночас таку, що відчуває постійний тиск з боку оточуючих. Можливо саме цей тиск спонукає їх до опору, і тому студенти взагалі не виявляють перфекціоністських тенденцій. Більш детально вираженість складових перфекціонізму в трьох групах досліджуваних наведено на рис. 2.

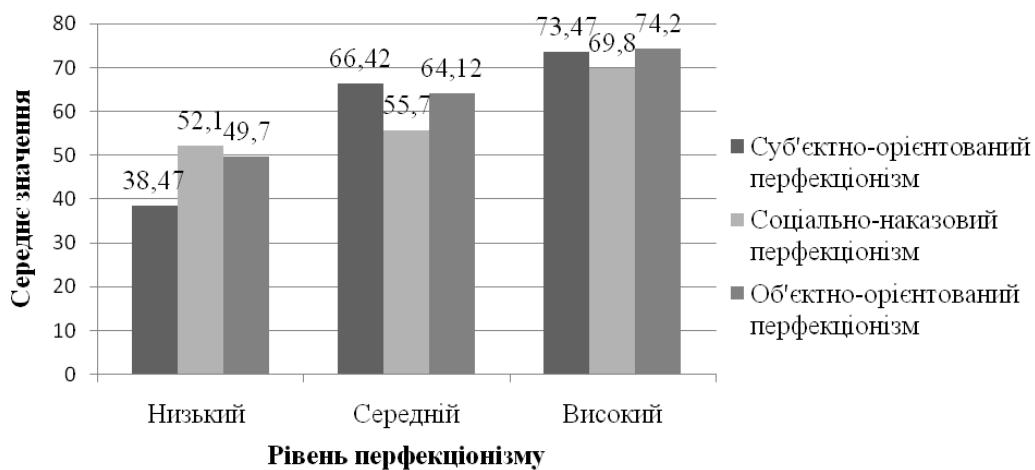

Рис. 2. Прояв складових перфекціонізму у студентів різних рівнів перфекціонізму

При порівнянні структури перфекціонізму у студентів різної форми навчання – денної та заочної (табл. 2) знайдено значущі статистичні відмінності у проявах суб'єктно-орієнтованої ($t=3,051$, при $p<0,01$) та соціально-наказової складової ($t=2,515$, при $p<0,05$).

Таблиця 2
Результати розрахунку t-критерію Стьюдента за проявами складових перфекціонізму у студентів денної та заочної форми навчання

Складова перфекціонізму	Середнє значення		Показники t-критерію Стьюдента
	Денна форма	Заочна форма	
Суб'єктно-орієнтована	55	67,44	3,051**
Об'єктно-орієнтована	61,6	65,11	1,128
Соціально-наказова	62,44	55,6	2,515*
Загальний показник перфекціонізму	179,04	188,15	1,090

*Відмінності на рівні значущості $p\leq 0,05$.

**Відмінності на рівні значущості $p\leq 0,01$.

Варто завернути увагу на те, що за рівнем вираженості суб'єктно-орієнтованої складової переважають студенти, які навчаються на заочній формі ($x=67,44$), що означає більшу вимогливість до себе та прагнення досконалості, ніж у студентів денного відділення. Ймовірно, такий результат можна пояснити тим, що переважну частину заочників становлять особи, що мають місце праці, а іноді й вищу освіту, тому вони чіткіше усвідомлюють, чого прагнуть у житті і що для цього потрібне. Зокрема, прикладом може бути друга освіта, що обирається із розумінням її важливості для майбутнього. Студенти денного відділення – в основному юнаки, які не працюють і проживають з батьками, тому потреба у вдосконаленні для них є менш актуальною та нагальною. Звісно, це не означає, що вони не прагнуть

бути кращими, проте загальний відсоток тих, хто мають низький рівень перфекціонізму серед них вищий, ніж серед заочників (рис. 3). Поряд із тим середнє значення за показником соціально-наказової складової перфекціонізму вище у студентів денної форми ($x = 62,44$), що вказує на тиск з боку оточуючих, імовірно, батьківський. Вочевидь, прагнення до досконалості у цих студентів обумовлене не стільки внутрішнім бажанням, скільки вимогами оточення, надто найближчого. Перебуваючи тривалий час під наглядом батьків, студенти денного відділення чують про важливість вдосконалення та бажання чогось досягти. Тому, щоб не розчарувати батьків або через страх покарання, вони намагаються тягнутися до досконалості, не усвідомлюючи її істинного смыслу та значення для самих себе. Крім того, отримані дані дозволяють побачити тенденцію, згідно з якою заочники мають вищі середні значення і за об'єктно-орієнтованою складовою перфекціонізму, тобто вони є більш вимогливими до оточуючих, ніж студенти денного відділення. Загалом можна сказати, що студентам заочного відділення властивий середній, тобто адекватний, рівень перфекціонізму (70%, 19 осіб). Натомість у студентів денного відділення розподіл за рівнями є менш благополучним з огляду на те, що досить великий відсоток мають високий (36%, 9 осіб) та низький (44%, 11 осіб) рівні перфекціонізму. Саме студенти з такими рівнями потребують найбільшої уваги, оскільки перфекціонізм у цьому випадку становить проблему та перешкоджає нормальному функціонуванню особистості.

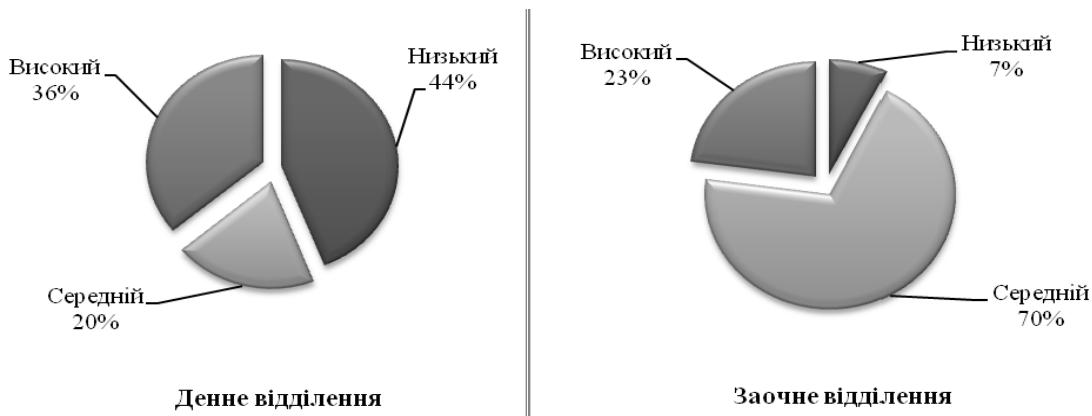

Рис. 3. Рівень перфекціонізму у студентів заочної та денної форми навчання

Дослідження обізнаності у тематиці перфекціонізму студентів-психологів молодших курсів напряму «Психологія» свідчить, що в цілому рівень є незадовільним, оскільки лише 50% (15 осіб) опитаних респондентів мають чітке правильне уявлення про перфекціонізм. Вони дають таке визначення перфекціоністу: це людина, яка прагне все робити ідеально, прагне досягти досконалості та порядку в усьому, що робить. У свою чергу, 15% досліджуваних (4 особи) продемонстрували відносно правильне розуміння поняття, а саме: перфекціоніст – це людина, яка схильна до постійного аналізу своїх думок і дій, має свої ідеали й ригідні погляди. Натомість 35% відповідей студентів (11 осіб) свідчать про відсутність взагалі близьких до правдивого трактування феномену уявлень: перфекціоніст – це людина, яка вивчає новітні тенденції у науці, поважає та шанує пам'ять про минуле свого народу, вивчає якусь певну галузь психології.

Висновки. Проведене дослідження вказує на існування значного відсотка студентів, що мають високий та низький рівень перфекціонізму. Вони становлять групу ризику з точки зору розвитку в подальшому негативних психоемоційних станів, тому ці студенти потребують своєчасної профілактики та корекції перфекціонізму. Особлива увага має бути зосереджена на студентах денного відділення, які порівняно із заочниками мають більший відсоток осіб з тенденціями до високого та низького рівнів перфекціонізму.

Поряд із тим необхідно є просвітницька та наукова робота зі студентами у напрямку формування знань про перфекціонізм та засоби його корекції, оскільки виявлено відсут-

ність сформованих уявлень про цей феномен у майбутніх фахівців з психології. Така робота бачиться нам у введенні теми перфекціонізму до плану навчальних дисциплін, що викладаються психологам, або впровадженні окремого курсу з психології перфекціонізму.

Список використаних джерел

1. Грачева И.И. Адаптация методики «Многомерная шкала перфекционизма» П. Хьюитта и Г. Флетта / И.И. Грачева // Психологический журнал. – 2006. – Т. 26. – № 6. – С. 73–89.
2. Грачева И.И. Уровень перфекционизма и содержание идеалов личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / И.И. Грачева. – М., 2006. – 210 с.
3. Лоза О.О. Аналіз психометрических и структурных характеристик методик диагностики перфекционизму / О.О. Лоза // Вісник ДНУ. – Серія: Педагогіка і Психологія. – 2010. – № 9/1. – С. 68–77.
4. Чепурна Г.Л. Особливості структури перфекціонізму у старшокласників / Г.Л. Чепурна // Вісник Чернігівського Національного Університету. – Серія: Психологія. – 2010. – Т. II. – Вип. 82. – С. 268–272.
5. Чепурна Г.Л. Соціально-психологічні особливості перфекціонізму молоді: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.05 / Г.Л. Чепурна. – К., 2013. – 20 с.

В статье представлены результаты исследования уровня и структуры перфекционизма студентов. Проанализирована степень осведомленности студентов-психологов об этом феномене.

Ключевые слова: перфекционизм, уровень перфекционизма, структура перфекционизма, осведомленность о перфекционизме.

The results of two researches deals with the study of the level and structure of perfectionism among students and also degree of *representation* of this phenomenon in consciousness psychology students were presented.

Key words: perfectionism, level of perfectionism, structure of perfectionism, representation of perfectionism.

Одержано 7.04.2014.

УДК 159.9:811

О.Б. ТАРНОПОЛЬСКИЙ,

доктор педагогических наук, профессор,

*заведующий кафедрой прикладной лингвистики и методики преподавания
иностранных языков Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля*

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ ИНОЯЗЫЧНО-РЕЧЕВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье рассматриваются составляющие иноязычно-речевой коммуникативной компетентности как психического конструкта, формирование которого является целью преподавания любого иностранного языка в любом типе учебного заведения и на любом этапе обучения. Анализируются компоненты, составляющие эту компетентность, в том числе психологический компонент.

Ключевые слова: иноязычно-речевая коммуникативная компетентность, компоненты иноязычно-речевой коммуникативной компетентности, психологический компонент иноязычно-речевой коммуникативной компетентности.

Ведение. В современном обучении иностранным языкам определение целей преподавания любого языка проводится через понятие коммуникативной компетентности [3; 9]. Это своеобразный психический конструкт в структуре личности, охватывающий «... владение лингвистической компетенцией, знание сведений о языке, наличие умений соотносить языковые средства с задачами и условиями общения, понимание отношений между коммуникантами, умение организовать речевое общение с учетом социальных норм поведения и коммуникативной целесообразности высказывания» [1, с. 19]. Данный психический конструкт, от которого целиком и полностью зависит психологическая способность и готовность личности участвовать в иноязычно-речевом общении, т.е. использовать средства неродного языка для решения коммуникативных задач, представляет собой сложное многокомпонентное образование.

Целью настоящей статьи является анализ компонентного состава этого психического конструкта, что важно как для психологии общения, так и для методики преподавания иностранных языков.

Изложение основного материала. Понятие коммуникативной компетентности/компетенции в методике обучения языкам утвердились после работ D. Hymes [6; 7]. Он выдвинул положение о том, что с психологической и социолингвистической точки зрения производство речевых актов, порождение социально нормативных речевых высказываний невозможно без наличия у говорящего коммуникативной компетентности, которая, помимо языковых правил, включает владение реализуемостью высказываний (определяется воздействующими на речь социальными факторами); их уместностью в контексте или ситуации и встречаемостью, т.е. вероятностью употребления конкретных языковых форм. Иначе говоря, коммуникативная компетентность – это то, как человек воспринимает социальные ситуации окружающего его мира и соответственно этому дифференцирует собственные, производимые им, речевые высказывания [6].

После работ D. Hymes коммуникативная компетентность как феномен, обеспечивающий общение, соответствующее социально-культурным нормам конкретной языковой общности (*speech community* по D. Hymes) [8], стала очень широко изучаться и получила множество разнообразных определений. Среди таких определений, пожалуй, наиболее

всеохватывающим является то, которое было приведено выше во введении к данной статье.

Понимание роли коммуникативной компетентности как основного психического регулятора человеческого общения привело к своеобразной «революции» в преподавании иностранных языков. Ее повсеместное принятие в качестве главной цели обучения языкам заставило кардинально пересмотреть традиционные подходы. Это выразилось не только во внедрении коммуникативного метода (обучение языку как средству общения в общении и через общение) в разных его модификациях как основного, ведущего и практически единственно приемлемого в самых разных условиях и ситуациях практического преподавания и учения. Очень важным стало понимание того факта, что обучения языковым нормам общения далеко не достаточно. Гораздо существеннее, чтобы учащиеся овладели социокультурными и психологическими нормами, которым лингвистические нормы подчинены. Сейчас это является аксиомой в теории преподавания иностранных языков, хотя до сих пор далеко еще не полностью осознанно очень многими преподавателями-практиками и даже составителями учебников, продолжающими делать акцент на грамматической правильности речи обучаемых, а не на правильности коммуникативной.

Конкретизировать процедуру обучения иноязычно-речевой коммуникативной компетентности в области общения на иностранном языке помогают положения, касающиеся составляющих этой компетентности. Анализ таких положений является основным содержанием настоящей статьи.

В *Общеевропейских Рекомендациях по языковому образованию ...* [3, с. 13] коммуникативная компетентность рассматривается как состоящая из трех компонентов:

1) **лингвистического компонента** (психические навыки и умения использования языка в общении в соответствии с нормами и правилами, накладываемыми системой этого языка);

2) **социолингвистического** (психические навыки и умения использования языка в общении в соответствии с нормами и правилами социокультурного характера, принятыми в данной языковой общности). К социолингвистическому компоненту можно также отнести нормы и правила пользования *паралингвистическими элементами коммуникации* (например, жестикуляцией), характерными для данного социума, – хотя некоторые авторы выделяют паралингвистику в общении в отдельный компонент коммуникативной компетентности [2];

3) **прагматического** (навыки и умения функционального употребления языковых единиц в зависимости от целей общения, коммуникативных намерений, коммуникативных ситуаций и т.п.).

Однако немало авторов (к числу которых принадлежит и автор настоящей статьи) считают, что необходимо выделить и другие компоненты коммуникативной компетентности. Например, Л.А. Ермакова [2] полагает, что в ее состав обязательно должны входить также **предметный и формально-логический компоненты**, особенно если речь идет о формировании коммуникативной компетентности, необходимой для профессиональной деятельности. Именно такую компетентность всегда формируют при обучении иностранному языку в вузе.

Предметный компонент коммуникативной компетентности обеспечивает содержательную сторону коммуникации, требующую определенной информированности и знаний, в том числе профессиональных. Формально-логический компонент коммуникативной компетентности поддерживает логическую связность речи, необходимую как для ее производства, так и понимания.

На наличие еще одного компонента коммуникативной компетентности указывали мы [5; 10], подчеркивая важность включения в ее состав **компонента «стиля жизни» (lifestyle)**. Это не только культурно ориентированный, но и психологический компонент, который регулирует стереотипы поведения, необходимые для удовлетворения повседневных нужд человека в конкретном языковом и культурном социуме. Подобные стереотипы дают возможность выполнять стандартные, принятые людьми данной общности, процедуры удовлетворения таких нужд. Названные нормы и стереотипы развиваются у живущих в конкретном социуме с раннего детства и, как правило, не осознаются, но они достаточно серьезно разнятся в разных языковых и культурных сообществах.

Например, американец и украинец неодинаково действуют, ведут себя и общаются в магазинах, ресторанах, городском транспорте и т.д. Но выпускнику украинского вуза, приезжающему в США, Великобританию или Австралию в профессиональных целях, необходимо знать, как оптимальным образом организовать там свое повседневное существование: как вести себя и общаться в ресторанах, кафе, гостиницах, метро, магазинах и т.п., чтобы с успехом и без проблем удовлетворять свои потребности. Это мелкие, но необходимые вещи, незнание которых часто вызывает культурный шок, резко отрицательно сказывается на общей эффективности деятельности. К ним, например, относится знание того, какие чаевые принято давать официанту в ресторане в западных странах, осознание необходимости иметь *exact fare* (точную сумму оплаты) для проезда в городском автобусе в США и некоторых иных странах и многое другое. Соблюдение всех подобных норм поведения в быту и связанных с ним норм общения обеспечивается стереотипами «стиля жизни», которым нужно учить не менее тщательно, чем речевым стереотипам.

Мы также ранее предложили [4] ввести в состав компонентов коммуникативной компетентности еще один компонент – **психологический**. Он отвечает за навыки и умения, связанные с правильной оценкой собеседника(ов), предвидением его/их реакций, регулированием таких реакций, обеспечением убедительности собственных высказываний и т.п. Едва ли есть нужда доказывать значимость полноценного развития данного компонента, особенно если иноязычная коммуникативная компетентность развивается в профессиональных целях, как при обучении иностранному языку в вузе.

Например, крайне важным является овладение данным компонентом в процессе обучения иностранным языкам студентов тех вузов, выпускникам которых нередко придется, выполняя свои профессиональные обязанности, общаться в устной форме с представителями иноязычных социумов. Например, выпускникам экономических вузов очень часто приходится вести деловые переговоры на изучавшемся ими иностранном языке и, если они не будут владеть чисто психологическими умениями, которые позволяют делать собственные высказывания убедительными, аргументированными не только фактически, но и с точки зрения чисто психологического воздействия речи на восприятие собеседника(ов), то едва ли они смогут быть профессионально успешными в этом аспекте своей деятельности. То же самое относится к умениям психологически верно интерпретировать коммуникативные реакции собеседника(ов) на воспринятые высказывания и понимать психологическую подоплеку их высказываний.

Психологический компонент не относится исключительно к составу иноязычно-речевой коммуникативной компетентности, формируемой у обучаемых. Он не в меньшей степени принадлежит коммуникативной компетентности на родном языке, т.е. тому психическому конструкту, которой обеспечивает эффективное общение на нем.

Отсюда следует вывод, что в вузовском обучении психологический аспект иноязычно-речевой коммуникативной компетенции должен формироваться в курсах самых разных дисциплин для обеспечения обслуживания профессионального общения не только на иностранном, но и на родном языке. Кроме самого курса иностранного языка, к этим дисциплинам в первую очередь принадлежит курс «Основы психологии», который является нормативным для очень многих, если не подавляющего большинства, вузов. В него обязательно должны быть включены учебные материалы, касающиеся психологии общения, чтобы дать возможность студентам сформировать соответствующие практические умения и навыки эффективного профессионального общения и овладеть знаниями об оптимальном проведении такого общения. Тем же целям могут служить и курсы специальных (профессиональных) дисциплин, когда в них используются виды учебной деятельности, направленные в том числе и на обучение эффективной профессиональной коммуникации, например, студенческие презентации, дискуссии по изучаемым вопросам и т.п.

В целом все изложенное выше позволяет сделать общий **вывод** о том, что формирование такого психического конструкта, как иноязычно-речевая коммуникативная компетентность обучаемых при обучении их иностранному языку в вузе требует формирования у них семи составляющих этой компетентности, которые должны «покрываться» развивающимися коммуникативными навыками и умениями:

- 1) лингвистической;

- 2) социолингвистической;
- 3) прагматической;
- 4) предметной;
- 5) формально-логической;
- 6) «стиля жизни»;
- 7) психологической.

Психологическая составляющая занимает особое место среди всех остальных, поскольку она касается не только иноязычно-речевой коммуникативной компетентности, но и коммуникативной компетентности на родном языке. Поэтому формироваться она должна не только в курсе иностранного языка, но и в курсах всех вузовских дисциплин, особенно такой нормативной дисциплины, как «Основы психологии».

Перспективой дальнейших исследований в этом направлении является разработка оптимальных практических путей формирования психологической составляющей коммуникативной компетентности студентов вузов разных профилей.

Список использованных источников

1. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.
2. Ермакова Л.А. Обучение чтению на английском языке (первый этап неязыкового вуза): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02: «Методика преподавания иностранных языков» / Л.А. Ермакова. – М., 1988. – 308 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. С.Ю. Ніколаєва]. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Тарнопольский О.Б. Методика обучения английскому языку для делового общения / О.Б. Тарнопольский, С.П. Кожушко. – К.: Ленвіт, 2004. – 192 с.
5. Тарнопольский О.Б. Lifestyle communicative behavioral patterns in the USA. 2-ге вид., випр. і доп. / О.Б. Тарнопольский, Н.К. Скляренко. – К.: ІНКОС, 2003. – 208 с.
6. Hymes D. Competence and performance in linguistic theory / D. Hymes. // Language Acquisition: Models and Methods / Ed. by B. Huxley and E. Ingram. – London: Academic Press, 1971. – P. 3–24.
7. Hymes D.H. On communicative competence / D. Hymes. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971a. – 213 p.
8. Hymes D. Models of interaction of the language and social life / D. Hymes. // Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication / Ed. by J.J. Gumperz and D. Hymes. – Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1986. – P. 35–71.
9. Paulston C.B. Linguistic and communicative competence: Topics in ESL / C.B. Paulston. – Clevedon: Multilingual Matters, 1992. – 145 p.
10. Tarnopolsky O. Teaching etiquette communicative behavioral patterns to students of English as a foreign language / O. Tarnopolsky // Atlantis. – 2001. – Vol. XXIII, Num. 2. – P. 105–117.

У статті розглянуто складові іншомовно-мовленнєвої комунікативної компетентності як психічного конструкту, формування якого є метою будь-якого викладання іноземної мови у будь-якому типі навчального закладу і на будь-якому етапі навчання. Аналізуються компоненти, що складають цю компетентність, у тому числі її психологічний компонент.

Ключові слова: іншомовно-мовленнєва комунікативна компетентність, компоненти іншомовно-мовленнєвої комунікативної компетентності, психологічний компонент іншомовно-мовленнєвої комунікативної компетентності.

The article deals with the components of foreign language communicative competence as a psychological construct whose development is the goal of every kind of foreign language teaching in every kind of educational institution and at every stage of learning. The components of this competence are analyzed, including its psychological component.

Key words: foreign language communicative competence, components of foreign language communicative competence, the psychological component of foreign language communicative competence.

Одержано 7.04.2014.

УДК 378.147:81'243

С.Ф. ШАРКОВА,
викладач кафедри перекладу та іноземних мов
Національної металургійної академії України

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ В ПОЛІКУЛЬТУРНИХ ГРУПАХ СТУДЕНТІВ

У статті наведено результати дослідження, проведеного серед студентів полікультурних груп, які навчалися за експериментальною програмою.

Ключові слова: мотивація оволодіння іноземною мовою, навчання у полікультурних групах, студентський вік.

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Одним із ключових питань педагогіки та психології є мотивація учіння. Використання мотивації дає можливість виявити внутрішні резерви особистості для її розвитку, навчання і виховання, тому що через мотивацію можна впливати як на продуктивність діяльності, так і на розвиток самої особистості. Низкою вчених зазначається, що мотивація як доволі гнучке утворення зазнає змін залежно від соціальної та економічної ситуації. Це робить проблему мотивації актуальну та потребує постійного її вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами теоретичних та експериментальних досліджень з проблем мотивації особистості в навчальній та професійній діяльності проблема формування оптимальної мотивації психологами та педагогами розглядається залежно від академічної успішності (П.В. Лушин, І.А. Зимня), цікавості до іноземної мови (Л.М. Байсара), задоволення комунікативної потреби (Dave Willis), здібностей до іноземної мови (М.П. Гришаєв), змісту інформації на іноземній мові, що повідомляється (Е.Л. Носенко, Michael Swan), особистості викладача (Candy Fresacher), стосунків між викладачем та учнями (Л.В. Дзюбко, Л.І. Гриценок), індивідуальних особливостей тих, хто навчаються (Jim Wingate), стосунків у навчальній групі (О.М. Гринчишин), професійної спрямованості у навчальній діяльності (О.Б. Тарнопольський).

У результаті досліджень, проведених серед студентів філологічних спеціальностей в рамках Нижегородської психолінгвістичної школи професора В.В. Рижова [4], було виділено дев'ять видів мотивації щодо вивчення іноземної мови:

1. Професійно-педагогічна мотивація оволодіння іноземною мовою, що виявляється у прагненні стати вчителем іноземної мови, працювати в школі.

2. Пізнавально-освітня мотивація до оволодіння іноземною мовою, для якої характерним є бажання бути всебічно розвиненою людиною та уявлення про те, що такою не можна бути без знань іноземної мови.

3. Інтелектуально-розвивальна мотивація, в основу якої покладені уявлення про можливості, що відкриває вивчення іноземної мови у розвитку мислення, пам'яті, а також сумлінності, волі та інших характерологічних властивостей особистості.

4. Комунікативна мотивація, що виявляється через висловлення побажання вивчати іноземну мову з метою спілкування з іншими людьми, в тому числі з представниками іноземних держав; прагнення підвищити власну комунікабельність, розширити й збагатити коло спілкування.

5. Емоційно-ціннісна мотивація, яка пов'язана з відчуттям позитивних емоцій, задоволення від занять іноземною мовою, почуття радості, задоволення від цієї роботи.

6. «Престижна мотивація» – уявлення про певну престижність знання іноземної мови, володіння нею, про можливості виділитися.

7. Ідентифікаційна мотивація, що свідчить про прагнення до ідентифікації, ототожнення себе з іншими людьми або уявленнями про них (батьків, вчителів, кіноакторів).

8. Матеріально-практична мотивація (або як ще позначають «прагматичний мотив»), що є уособленням досягнення практичної мети, на зразок подорожі за кордон, отримання престижної роботи.

9. Мотивація обов'язку за відсутності особистої значущості та глибокої зацікавленості в роботі щодо оволодіння іноземною мовою, що демонструється необхідністю виконувати навчальні обов'язки, отримати вищу освіту.

На основі викладеної системи В.В. Рижовим було розроблено тест мотивів оволодіння іноземною мовою, який складається з 90 тверджень та допомагає визначити домінування того чи іншого мотиву. В подальших дослідженнях цей тест було перероблено і адаптовано українськими вченими [1] для студентів вищих військових навчальних закладів. У новому варіанті тесту вченими було запропоновано замінити професійно-педагогічну мотивацію, яка визначалась для філологічних спеціальностей, мотивацією, спрямованою на уникнення неприємностей. У цьому контексті аналіз інформації, пов'язаної з орієнтованістю людини на досягнення певного результату, є доволі важливим та дoreчним, особливо в поєднанні з мотивом на досягнення успіху. Дослідження ефективності навчальної діяльності, детермінованої мотиваціями досягнення успіху або уникнення неприємностей, виявило вплив цих показників на такі характеристики, як ставлення студентів до навчання, оцінку складності навчальної діяльності та часові витрати на підготовку до занять [2; 3].

Мета статті полягає у висвітленні проблеми викладання іноземної мови в полікультурних за складом групах; обґрунтуванні необхідності розробки та впровадження спеціальних завдань, які спрямовані навчити студентську молодь сприймати різноманіття культур; порівнянні рівнів розвитку мотивації оволодіння іноземною мовою в полікультурних групах студентів, які навчалися за традиційною та експериментальною програмами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання навчання в багатокультурних за складом групах стає доволі актуальним для українських вишів, оскільки кількість іноземних студентів зростає з кожним роком. Врахування культурного розмаїття та внесення відповідних змін до навчальних програм надало б можливості розширити світогляд та збагатити картини світу студентської молоді.

Таким чином, у процесі вивчення іноземної мови, яке не має обмежуватися простим засвоєнням нових слів та мовних конструкцій, слушним вбачається змістити акценти з теоретичного засвоєння правил граматики на комунікативну складову, пов'язану, зокрема, з вивченням особливостей інших культур, спираючись на природну зацікавленість студентів.

На жаль, на практиці досить часто спостерігається відсутність мотивації у студентів до виконання завдань, внесених у навчальну програму з іноземної мови (читання текстів за спеціальністю, робота над граматичними вправами тощо). Це стосується як студентів з високим рівнем володіння іноземною мовою, так і з низьким. Заохочення студентів до плідної праці вбачається можливим, якщо перетворити вивчення іноземної мови на умову, що відкриває юнакам шляхи до пізнання навколошнього світу, коли вивчення граматичних структур знаходиться «в тіні» і коли граматичні явища виконують функцію орієнтирів мовленнєвої діяльності, а не предметів пізнання.

На базі Національної металургійної академії України було дібрано декілька груп студентів, серед яких були не тільки громадяни України, а й представники країн, які умовно можна поділити на такі групи: 1) країни Центральної Африки (Ангола, Кенія, Конго, Нігерія); 2) країни, що входили до складу Радянського Союзу (Азербайджан, Вірменія, Узбекистан, Туркменістан); 3) країни Близького Сходу (Алжир, Єгипет, Іран, Йорданія, Марокко, Туніс); 4) Китайська Народна Республіка.

Емпіричну вибірку склали 151 студент I, II та V курсів факультетів: електрометалургії, матеріалознавства, комп'ютерних систем, енергетики та автоматизації, механічного, економічного, гуманітарного. Група, що брала участь у констатувальному експерименті (конт-

рольна) складалась із 72 осіб, серед яких 22 – представники інших держав. У свою чергу, у формувальному експерименті взяли участь 79 осіб, серед яких 17 були представниками інших держав, що становило репрезентативну вибірку юнаків та дівчат 17–24 років з різним рівнем володіння іноземною (англійською) мовою, різною мотивацією щодо оволодіння іноземною мовою, а також неоднаковим рівнем загального психічного розвитку. Це допомагало контролювати зовнішні змінні, які могли вплинути на результати дослідження на етапі констатувального та формувального експериментів.

Дослідне навчання проводилось у рамках занять, побудованих відповідно до програми з іноземних мов для студентів технічних вузів. Проте в експериментальних групах приблизно 15 хвилин кожного заняття присвячувалось обговоренню іноземною мовою питань, пов’язаних із особливостями різних культур, традицій, багатоманітними проявами стилів поведінки у повсякденному житті представниками різних країн. Передбачалося практичне опрацювання, збагачення та вдосконалення навичок спілкування через накопичення комунікативних засобів і досвіду.

У рамках розробленої комплексної програми розвитку полікультурної компетенції особистості студентів залучали до підготовки презентацій, присвячених історії своєї країни, архітектурним пам’яткам, цікавим фактам, пов’язаним зі святкуванням певних дат тощо. Додатково пропонувалося включення елементів образотворчого мистецтва (прослуховування уривків музичних творів, обговорення малюнків) з метою збагачення афективної сфери індивідів за рахунок зростання діапазону та якості емоцій і почуттів. Окремо обговорювались психологічні ознаки культури, до яких належать риси характеру, особливості темпераменту, специфічні ознаки поведінки, що виявляються в міжособистісній взаємодії представників різних культур, їх ставленні до світу, праці, простору, в якому вони мешкають, до особливостей сприйняття часу та ін.

Під час дослідження всім студентам було запропоновано пройти вищезгаданий (адаптований для нефілологічних спеціальностей) тест В.В. Рижова для діагностики мотивації на початку курсу та через півроку. У результаті повторного тестування було виявлено такі тенденції (рис. 1).

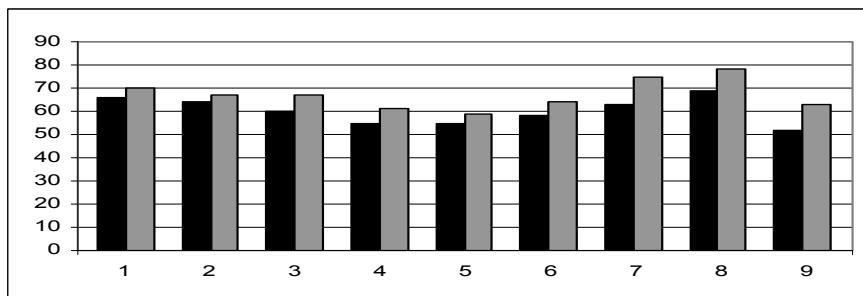

Рис. 1. Зміна мотивації оволодіння іноземною мовою в контрольних групах

Як показано на рис. 1, наприкінці навчального курсу в студентів контрольної групи перші позиції посідають мотив обов’язку без особистої значущості (8), матеріально-практичний (7) та пізнавально-освітній (1) мотиви.

Однакові позиції посідають комунікативний (3) та інтелектуально-розвивальний мотиви (2), які набрали по 67% і опинилися на четвертому місці за результатами підсумкового опитування. Слід зазначити, що інтелектуально-розвивальний мотив залишається майже на тому ж самому рівні, що і за попередніми результатами. Цей вид мотивації зазнав найменших змін у студентів контрольної групи – лише 3%. На 6% зросла позначка ідентифікаційного мотиву (6), що підняло його на одну позицію вище (на п’яте місце). Найменш актуальними виявилися емоційно-ціннісний (4) та мотив «престижу» (5), які набрали по 61% та 59% відповідно.

Показники саме матеріально-практичного мотиву зазнали найбільших змін (на 12%) на фоні трохи меншого зростання (у 11%), що відбулося для мотиву уникання неприємностей (9), який змістився з останніх позицій на шосте місце.

За результатами експериментального навчання в показниках рівня розвитку дев'яти видів мотивації оволодіння іноземною мовою відбулась низка змін, згідно з якими перші місця перейшли до пізнавально-освітнього, інтелектуально-розвивавального та матеріально-практичного мотивів відповідно.

За підсумками статистичної обробки даних на основі t-критерію Стьюдента було отримано дані, наведені у табл. 2.

Таблиця 2

**Порівняльний аналіз розбіжностей середніх показників рівня мотивації
оволодіння іноземною мовою в експериментальних групах**

Вид мотивації	Середнє арифметичне		Стандартне відхилення		t-критерій Стьюдента	Рівень значущості розбіжностей, p $p \leq 0.05$ $p \leq 0.01$ 1,97 2,61
	До	Після	До	Після		
1. Пізнавально-освітня	6.41	7.8	-0.39	0.3	3.9	Зона значущості
2. Інтелектуально-розвивальна	6.1	7.6	0.1	0.1	4.5	Зона значущості
3. Комунікативна	5.7	6.8	0.2	0.3	3.2	Зона значущості
4. Емоційно-ціннісна	5.1	6.27	0.1	-0.33	2.9	Зона значущості
5. «Престижна мотивація»	5.33	6.38	-0.07	-0.02	2.6	Зона невизначеності
6. Ідентифікаційна	5.61	5.91	-0.19	-0.39	1	Зона незначущості
7. Матеріально-практична	6.62	7.26	0.02	-0.04	1.9	Зона незначущості
8. Мотивація обов'язку без особистої значущості	7.1	6.9	0.1	-0.1	0.7	Зона незначущості
9. Мотив уникнення неприємностей	5.51	5.03	-0.29	0.13	1.1	Зона незначущості

Аналіз результатів тесту, наданих студентами-іноземцями, вказує на домінування таких видів, як мотивація обов'язку без особистої значущості, комунікативна та «престижна» мотивації на початковому етапі. Наприкінці курсу навчання за експериментальною програмою було виявлено значне зростання пізнавально-освітнього та інтелектуально-розвивального мотивів. Проте мотив обов'язку без особистої значущості залишається на першому місці, хоча помітним стає певний спад показників у цій категорії.

Комунікативна складова була по-різному зважена студентами чотирьох груп, до складу яких входили представники різних національностей. Представники Близького Сходу та країн, що входили до складу колишнього Радянського Союзу, дещо вище оцінили ідентифікаційний мотив, за яким йшли слідом мотив престижу та комунікативний мотив. Для представників КНР та Конго (на відміну від інших африканських країн) комунікативний мотив, навпаки, посів 4-те місце, випередив мотив престижу та ідентифікаційний мотив.

Слід зазначити, що останні позиції в цьому тесті для іноземних студентів посіли емоційно-ціннісна та матеріально-практична мотивації. Як на початковому, так і на завершальному етапах однакові низькі середні бали були отримані для мотивації уникнення неприємностей.

Висновки. Результати апробації розробленої російськими дослідниками моделі мотивації оволодіння іноземною мовою дозволили конкретизувати найважливіші теоретичні положення про соціальну обумовленість процесу навчання, зв'язки навчання та розвитку особистості, взаємну обумовленість мотивації та здібностей, провідну роль спілкування в розвитку особистості.

Доволі актуальним є спонукання студентів до руху, коли навчання стає результатом їх активного розумового пошуку, що не обмежується лише роботою під час занять. Діяльнісний підхід, що знайшов відображення в працях з психології та методики навчання іноземних мов, являє собою своєрідну філософію освіти, методологічний базис, на якому бу-

дуються різні системи розвивального навчання та освіти зі своїми конкретними технологіями, прийомами та теоретичними особливостями. Коли мова йде про отримання освіти (на будь-якому її рівні), ми не можемо казати лише про накопичення учнями знань, вмінь та навичок у рамках певної дисципліни. Важливо пам'ятати, що першочерговим є становлення особистості, її «самотворення» в процесі діяльності в предметному світі, причому діяльності не індивідуальної, а спільної, колективної.

Мотиваційна робота розгортається в горизонті міжособистісної взаємодії, обміну діями, смислами, ресурсами та ін. між учасниками спільної дії, співтовариства, посередництва, допомоги, турботи тощо. На наш погляд, врахування феномену багатокультурності при розробці навчальних програм для вишів дає можливість перетворити вивчення іноземної мови на умову, яка відкриває юнакам шляхи до пізнання навколошнього світу, що допоможе сформувати повноцінні мотиви навчання, які виступатимуть рушійними силами при досягненні студентами цілей та подоланні певних перешкод.

Список використаних джерел

1. Гринчишин О.М. Розвиток мотивації оволодіння іноземною мовою в умовах вищого військового навчального закладу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / О.М. Гринчишин / Національна академія ДПС України. – Хмельницький, 2003. – 207 с.
2. Гришаев М.П. Типы мотивов овладения иностранным языком [Электронный ресурс] / М.П. Гришаев. – Режим доступа: <http://www.fan-nauka.narod.ru/2008-1.html>
3. Дзюбко Л.В. Діагностика навчальної мотивації: збірник методик / Л. Дзюбко, Л. Гриценок. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128 с.
4. Рыжов В.В. Иноязычные способности / В.В. Рыжов. – Нижний Новгород: НГЛУ, 2001. – 193 с.

В статье представлены результаты исследования, проведённого в мультикультурных группах студентов, которые обучались по специальной программе.

Ключевые слова: мотивация овладения иностранным языком, обучение в мультикультурных группах, студенческий возраст.

The results of the experimental study of foreign language mastering motivation development in multicultural groups have been discussed.

Key words: motives of the foreign language mastering, multicultural education, student age.

Одержано 30.04.2014.

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

УДК 159.922.73

O. DNIROVA,

*Scientific supervisor: PhD in Medicine, Associate Professor
The Department of Pedagogy and Psychology
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

J. ZHELYAKOVA,

*Holder of the Psychology Master's degree
The Direction of Study «Psychology»
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

BIOELECTROGRAPHIC PARAMETERS AT DIFFERENT PSYCHO-EMOTIONAL STATES OF THE PERSON

The article discusses the relationship between bioelectrographic indicators received by the method of discharge gas visualization and indicators of the person's emotional state. The certain general theoretical – methodological grounds for investigating GDV indicators – gram have been identified, the complex of methods, which was adequate to our research purpose have been chosen, as well as psycho-emotional states of the respondents have been diagnosed and analyzed.

The article also analyzes the prospects of the method of GDV – analysis in the diagnosis of mental states, and ways of further bioelectrographic research in psychology.

Key words: *bioelectrography, method of discharge gas visualization (GDV – analysis), stress, frustration, state of health, activity, mood.*

Outline of the topic. The article considers the issue, which is one of innovations in the field of psychology and bioelectrographic that is based on the method of gas discharge visualization. This issue consists of interrelation bioelectrographic potential of the person and the person's mental states. Today, we know that the person's emotional state changes can be caused by information that coming from external and internal sources. For example, the person has much better mood when she/he gets the good news. On the other hand, when somebody feels little pricked in the heart, the person experiences a significant deterioration of his/her health at that time. Biophysics, that is just beginning to develop as an independent field of scientific research, deals with these aspects [1]. In other words, it studies how the various range of information can affect the psychological, physiological, and biological indicators of living organisms. Probably some years ago such kinds of study could be considered unbelievable, beyond reality, but today the members of the International Union of Medical and Applied Bioelectrography have concluded that physical activity and the high energy level is directly related to the psychological state of the person [2].

The purpose of the article. Investigate correlation of the emotional state and bioelectrographic parameters obtained by the method of gas discharge visualization.

The discussion of the topic. For studying of the presence of correlation we conducted the empirical study, 45 people took part in the empirical investigation as respondents. 20 men and 25 women aged from 19 – 37 with different statuses.

The study was divided into 3 stages:

At the first stage of our research, we investigated psycho-emotional states of the respondents. Methods of «Express – diagnostic of the personal frustration level» by V.V. Boyko, «Scale of psychological stress PSM-25» and also the test – FMA questionnaire (feeling, mood and activity) were used. At this point it should be noted that today it does not exist the accurate and clear understanding of the concept of emotional state in psychology. Therefore, this paper will be considered only the main aspects of the most common and complete definition [8].

During quantitative data processing and qualitative analysis presented in Table 1.1, it was found that most of the subjects had the average level of performance on all scales of emotional states such as stress, frustration, feeling, activity, and mood.

Table 1.1
Distribution of subjects by the levels of scales of emotional state questionnaires

Scale	Low level		Intermediate level		Advanced level	
	Number of persons	%	Number of persons	%	Number of persons	%
Stress	18	40	19	42,2	8	17,8
Frustration	17	37,8	20	44,4	8	17,8
Feeling	12	26,7	17	37,8	16	35,6
Activity	14	31,1	19	42,2	12	26,7
Mood	6	13,3	21	46,7	18	40

At the second stage we researched bioelectrographic parameters with the program complex «GDV – camera». «The bioelectrographic method of GDV-analysis is a computer registration and analysis of glowing induced by objects, including biological, with electromagnetic field stimulation increasing of the gas discharge.» [6] In medicine, it is the relatively new and prospective method for diagnostic of different diseases in the early stages. Discharge parameters depend on the object properties and thus we can analyze the nature of glowing objects. It is also possible to assess the bioelectrographic state of the object at particular moment. [6] This method is based on the Kirlian effect.

The term «Kirlian effect» [4] is understood as a visual observation or registration on photo materials of gas discharge glowing, which occurs near the surface of the object of studying, when we put it in the electric field of high intensity [7]. When we describe research results of biological objects we sometimes used the term «bioelectrography» or «kirlianography» – glowing registration on the photographic material, or other storage mediums. Today, the GDV technique is increasingly used in medical, scientific, psychological and sports studies all over the world. GDV-grams register – the non-invasive, painless, safe and quick research: screening of 10 fingers requires no more than 5 minutes. It can be repeated many times and there are no restrictions or consequences for health [10].

The Third Stage was revealing the presence and nature correlation of the psycho-emotional states and respondents' bioelectrographic indicators. At this stage, STATISTICA 6.0. program for calculating Pearson correlation coefficient was used [9].

Table 1.2
Results of correlation coefficients – r, and statistical significance – p.

	Shape Coefficient	Glow Area	Entropy	Glowing Intension
Stress	-,4243	-,3564	,1197	-,3259
	p=,004	p=,016	p=,434	p=,029
Frustration	-,0982	-,0316	,0835	-,1285
	p=,052	p=,083	p=,085	p=,400
Feeling	-,0662	,0541	-,1170	,1671
	p=,666	p=,724	p=,444	p=,273
Activity	,0280	-,0242	-,0917	-,1335
	p=,855	p=,875	p=,054	p=,382
Mood	,0452	-,1572	,0513	,2340
	p=,768	p=,302	p=,738	p=,122

Due to the empirical study of the issue of the bioelectrographic parameters and people's psycho-emotional states correlation, we can make the following conclusions:

– There is a moderate inverse connection between indicators of Stress and Shape coefficient ($r = 0,4243$; $p \leq 0,05$). This means, the larger values of Shape coefficient, the lower Stress level. Thus, we can conclude that people who stay in a state of extreme stress during a lot of time will deteriorate shape of electromagnetic field. It can have negative effect on the nervous system and internal organs, according to the research conducted by K.G. Korotkov [5].

Visually, we can see it on the figure 1. Recipient №36 with high stress level (167) on the left GDV – gram, with a Shape coefficient of 10 656. On the right picture is recipient № 43, with the least rate of stress among the sample – 40, and Shape coefficient – 23 653. We can see that being in a state of extreme stress particularly affected the fields form in the head, ears, neck and right arm. It should be noted that the respondent complained of pain in the neck and right shoulder.

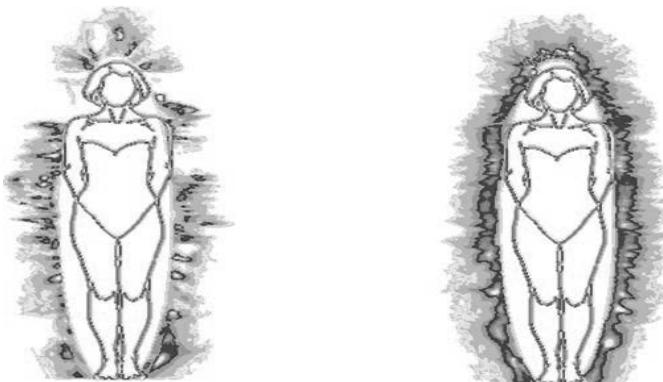

Fig. 1. GDV-grams of respondents 43 and 36

– In addition, a moderate inverse correlation index ($r = 0,3564$; $p \leq 0,05$) was identified between indicators of stress and Glow area. The larger section area of glow the less Stress level is. We can conclude that indicators of Glow area in GDV – grams, can be deteriorated onto a person who stays in the stress.

We can see the presence of such a connection on the figure 2. On the left side you can see respondent 25 with Stress level – (which is equal to) 165, and the Glow area – 10 998. On the right side respondent 5 has indicators of Stress – 54, and Glow area – 20 294.

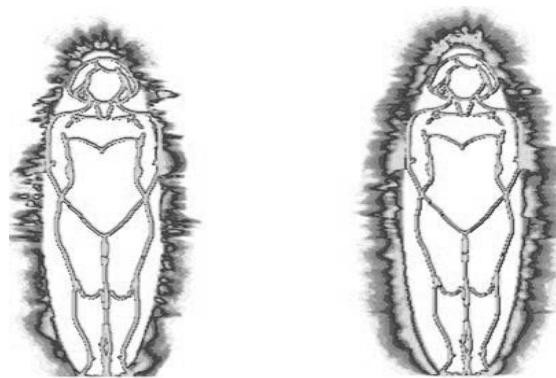

Fig. 2. GDV-grams of respondents 25 and 5

– There is a moderate inverse connection between indicators of Stress and Glowing intension ($r = 0,3259$; $p \leq 0,05$). While indicators of Glowing intension are being increased, indicators of stress are being decreased. Thus, we can conclude that a person in a state of stress intensity deteriorates of GDV – grams glowing.

More details we can see in the bright example of next respondents (Figure 3). Respondent 1, which GDV – gram is located on the right has indicators of stress 44 (low level) and indicators of Glow intensity – 27 125. In the center, respondent 11 with Stress indicators 131 (intermediate level), and Glow intensity – 16 456. And on the left side, respondents 16 with a very high rate of stress 185, and very weak Glow intensity 7995.

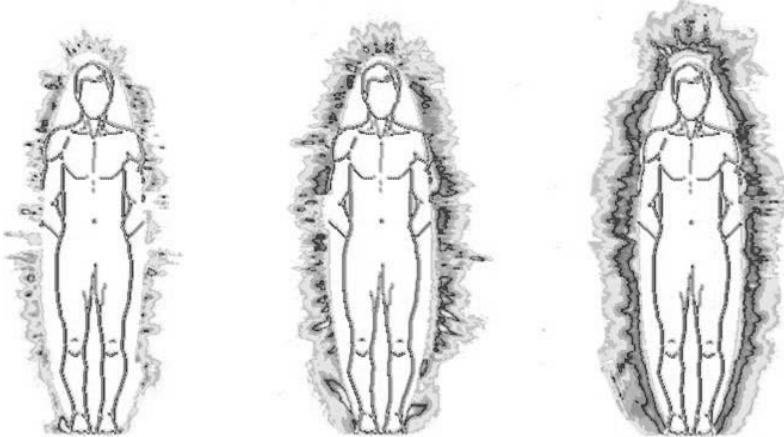

Fig. 3. GDV-grams of respondents 16, 44, and 1

– During the correlation analysis we revealed, the evident direct relationship between indicators of Mood scales (poll FAM), and Glowing intension ($r = 0,2340$; $p \leq 0,05$). So, the higher level of respondents' mood is the greater rate of Glowing intension.

If we consider the dependence on respondent 15, who received very high rates of Mood – 64, and a very strong indicator of the Glowing intension 23,111, we can see that respondents who received a high score on a scale infusion have a tight, bright, consistent electromagnetic field. During the diagnostic interview with this respondent we found out that this person may describe himself as «constantly happy and in a good mood». This respondent has good relationships with others, and rarely sick.

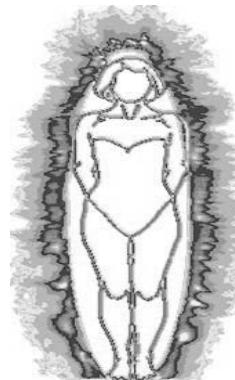

Fig. 4. GDV-grams of respondents #15 with high levels of Mood and Glowing Intension

Conclusions. The received results can be used, in further studies of this area, since this work has considered only 4 parameters of GDV analysis, but the modern system of the gas discharge diagnosis counts more than 20 criteria for diagnosis [7]. Moreover, in our opinion, we can get some interesting results of the research correlation between bioelectrographic indicators and levels of aggression, self-esteem and other personal and social qualities. Summing up all the above information, we can state that the huge field of the future perspective studies is revealed before us.

Therefore, this work has been devoted to revealing correlations between bioelectrographic indicators and emotional states of the person. We achieved the purpose of the work and resolved the main tasks of the research. The problem of the correlation between bioelectrographic indicators and psycho-emotional states of the person is the relevant issue for the further research. The study of this problem can be done on other sampling of respondents (for representatives of other age and social groups). Indeed, due to the obtained results, it is possible to develop GDV software system, and actively implement the method of GDV diagnostics in the area of psychological study of the personality, mental states, etc, since bioelectrographic studies can facilitate the diagnosis procedure of mental and emotional states of the person and reduce the time requiring to answer test questions.

References

1. Ащеулов А.Ю. Диагностика психоэмоционального состояния с помощью метода ГРВ / А.Ю. Ащеулов, А.Н. Пашков, Г.Б. Кащей, М.И. Щевелев. – СПб.: Институт физиологии РАН, 2000. – 153 с.
2. Бундзен П.В. Результаты и перспективы использования технологии квантовой биофизики в подготовке высококвалифицированных спортсменов / П.В. Бундзен, К.Г. Коротков, А.И. Макаренко // Теория и практика физической культуры. – 2003. – № 3. – С. 26–43.
3. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.
4. Кирлиан С.Д. В мире чудесных разрядов / С.Д. Кирлиан, В.Х. Кирлиан. – М.: Знание, 1964. – 40 с.
5. Короткова А.К. Метод газоразрядной визуализации биоэлектрографии в исследованиях психофизиологического состояния квалифицированных спортсменов: автореф-рат дис.... канд. психол. наук: спец. 19.00.04 «Медицинская психология» / А.К. Короткова. – СПб.: СПбГУ ИТМО, 2006. – 18 с.
6. Коротков К.Г. Основы биоэлектрографии / К.Г. Коротков. – СПб.: СПбГИТМО (ТУ), 2001. – 360 с.
7. Коротков К.Г. Принципы анализа в ГРВ-биоэлектрографии / К.Г. Коротков. – СПб.: Реноме, 2007. – 286 с.
8. Петровский А.В. Психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 2004. – 494 с.
9. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 350 с.
10. Milhomens N. Fotos Kirlian Como Interpretar. Ibrasa / Sao Paolo, 1997. – 126 р.

У статті розглянуто взаємозв'язок біоелектрографічних показників, отриманих за допомогою методу газоразрядної візуалізації, і показників психоемоційного стану людини. Під час написання статті було визначено загальні теоретико-методологічні основи для дослідження показників ГРВ-грам, дібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, продіагностовано і проаналізовано психоемоційний стан респондентів. Проаналізовано перспективи впровадження методу ГРВ-аналізу в діагностику психічних станів і шляхи подальших біоелектрографічних досліджень у психології.

Ключові слова: біоелектрографія, метод газоразрядної візуалізації (ГРВ-аналіз), стрес, фрустрація, самопочуття, активність, настрій.

В статье рассмотрена взаимосвязь биоэлектрографических показателей, полученных при помощи метода газоразрядной визуализации, и показателей психоэмоционального состояния человека. Во время написания статьи были определены общие теоретико-методологические основы для исследования показателей ГРВ-грамм, подобран комплекс методик, адекватных цели исследования, продиагностировано и проанализировано психоэмоциональное состояние респондентов. Проанализированы перспективы внедрения метода ГРВ-анализа в диагностику психических состояний и пути дальнейших биоэлектрографических исследований в psychology.

Ключевые слова: биоэлектрография, метод газоразрядной визуализации (ГРВ-анализ), стресс, фрустрация, самочувствие, активность, настроение.

Одержано 30.04.2014

УДК 159.922.7

T. ERMOLAEVA,
*Scientific supervisor: Senior Lecturer
The Department of Pedagogy and Psychology
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

A. SALIKOVA,
*Holder of the Psychology Master's degree
The Direction of Study «Psychology»
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

FAIRYTALE THERAPY AS A MEANS OF OVERCOMING CHILDREN'S FEARS AT SCHOOL AGE

The article analyzes the problem of fears among school-aged children, as well as studies the issue of the fairytale therapy (we try to find if the fairytale therapy is the effective method of overcoming fears). The general theoretical and methodological grounds of children's fears research have been identified, the complex of methods, which are adequate to the aim of the research, has been used, influence of the inner state on fear origins among children and teenagers has been analyzed and diagnosed.

Key words: fairytale therapy, fear, personal fairy-tale, child's and juvenile's fears.

The relevance of this issue is clear. Both psychologists and pedagogists state that the fairy-tale has some therapeutic properties. The popular methodology of healing by the fairy tale came from the western psychology to us. It is called the fairytale therapy. It is one of the least painless types of psychotherapy [3].

The outline of the issue. Children's fears are various from nightmares, when a child wakes up with weeping and requiring to sleep together with his mother or other relatives. Some children refuse to remain in a room by one's own, the other are afraid of darkness or going out on a stair without parents. Sometimes there are fears for parents, children worry to lose their mothers or dads. Some children refuse to go for a drive from hills, overcome obstacles, float in a pool, escape from a dog etc [1].

The purpose is to prove the fact that it is possible to overcome children's fears at school age by means of fairy-tale.

The object of our research is child's and juvenile's fears.

The subject of our research is the fairytale therapy as a means of overcoming children's fears at school age.

The hypothesis is that the personal child's fairy-tale is the effective means to overcome fears at school age.

According to the purpose and hypothesis of the study, we have got the following tasks:

1. To become familiar with history of the magic fairy-tale development.
2. To learn the mechanisms of the fairy tale influence on children's fears.
3. To learn fears at child's age, the mechanisms of their development, the classification of fears.
4. To investigate the features of the personal child's fairy tale and the influence of the fairy tale therapy on children's fears. To lead to or refute the hypothesis.

5. To analyze the research results, to give a number of recommendations according to work concerning the overcoming of children's fears by means of the personal child's fairy-tale.

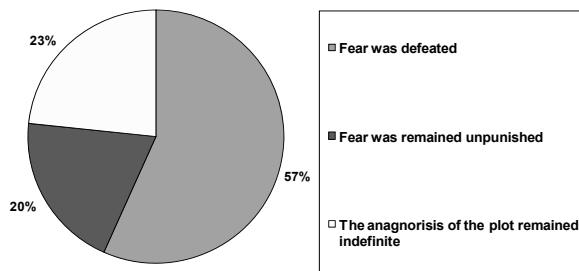
Discussion of the topic. During the research we used the following methods «The Personal fairy-tale», «Content is the analysis of a fairy tale», the methodologies of «Unreal animal» by M.Z. Dukarevich for interpretation of illustrations to the fairytales, as well as «House, tree, human» (G. Back).

60 children aged 7-8, 11-12, 15-16 (20 children per every group) participated in our investigation.

On the first stage the children were suggested to write a «Very frightful fairy-tale» for diagnostics of presence of fears and their further classification. Then it was a task to rewrite the end of the fairy-tale, so that the evil, which won good on the first stage, would be defeated on the second stage and would have the happy end.

To the analysis of fairy-tales, the main criteria of assessment were distinguished:

- a storyline, favorable or unfavorable completion of fairy-tale;
- basic signs of protagonist;
- an analysis of pictures.

So there are results of frightful fairy-tales of children at age 7-8 (the first investigated group).

Fear was defeated in 57% of the children. Fear was remained unpunished in 20% of fairy-tales. At last, in a 23% of fairy-tales the anagnorisis of the plot remained indefinite. Thus, the special further work for overcoming of fears by means of the personal fairy-tales was conducted with 43% of the children.

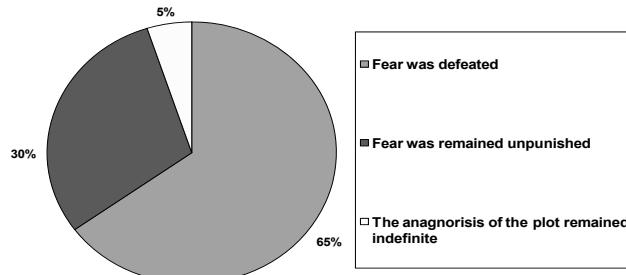
The analysis of the child's fairy-tale from the first group. There is a fear to stay lonely and possible problems in relations with peers, friends, parents in the plot of fairy-tale.

The boy is very aggressive to the world. In the picture we can see the main character, it is a ghost. The boy calls him the ghost Fear. As you can see Fear is angry and aggressive with every person it can see. The main paints he used are in grey color. The ghost Fear is colored with green, blue and yellow. There are scares and drops of blood of its killed victims on its face, two axes behind the back.

After the conducted work the boy managed with the happy end of his fairy-tale. The ghost starts to help all people in need and is becoming the human being with the kind heart.

Now in the picture we can see a man riding a horse to home. There is the smiling sun, blue steam, water is a criteria of calm.

The second investigated group was entered by children by age 11-12.

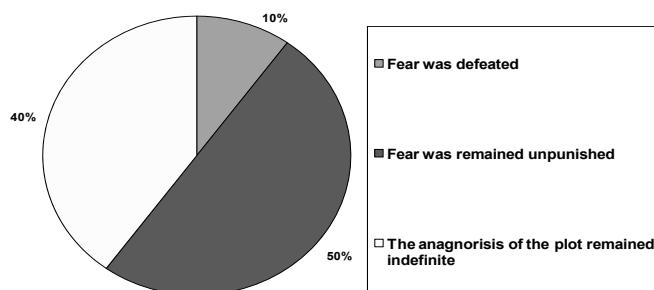
Fear was defeated in 65% of the children. Fear was remained unpunished in 30% of the fairy-tales. And in 5% of the fairy-tales the anagnorisis of the plot remained indefinite. Thus, the special further work for overcoming of fears by means of the personal fairy-tales was conducted with 35% of the children.

In the picture we can see a frightened child with an open mouth and big eyes lying in her bed. On the right there is a ghost frightening the child during the night. The ghost has got red eyes, blooded teeth. The main character is trying to overcome her fear and calm down with help of her grandmother's word's. But it is not enough. We understand this according to the last words in the tale «But everything is continuing».

After individual talks with the girl she was able to finish the tale with happy end. The grandmother was the person who was able to calm down the girl.

The new picture has also got two zones. On the left, instead of frightened child we can see happy smiles. On the right instead of the angry ghost we can see a pink flower with a smile, the cactus became blooming with small flowers. The main colors are pink and yellow, that are much warmer colors.

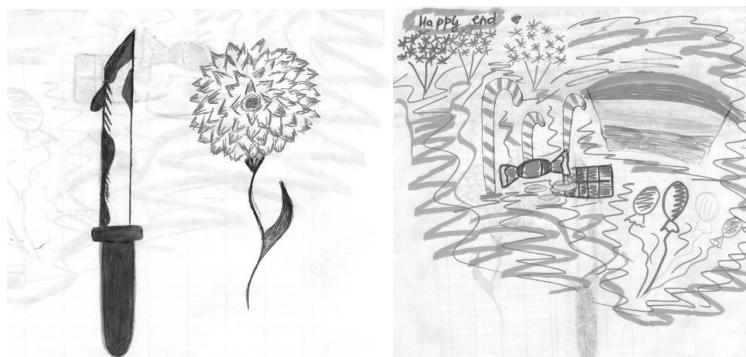
The third investigated group consisted of children at age 15–16. In this group the situation changed substantially.

Fear was defeated only in 10% of the children. Fear was remained unpunished in 50% of the fairy-tales. And in a 40% of the fairy-tales the anagnorisis of the plot remained indefinite. Thus, the special further work for overcoming of fears by means of the personal fairy-tales was conducted with 90% of the children.

At last, the picture of the child from group number three.

The plot of the tale comes out of a frightening story or out of a horror film. The main motive of the tale is a murder and the main characters' death.

In the picture we can see the flower, which is a symbol of blood and murder and the knife. The dominated color are red and its shades. The picture is draw in colored shades with a strong press.

The new version of the fairy-tale does not have any memories about the previous events. The new picture has become much brighter. There are all colors of rainbow in the picture, as well as the basic color is pink. The new picture has also get sweets, candies and flowers. The girl's mood has become better.

Conclusions. Based on the result of our conducted research we can make the conclusion that our hypothesis was confirmed. it is possible to help children to get rid of their fears, which are typical at their age, by means of the personal fairy-tale. There are rare cases, when writing of one fairy-tale is not enough for overcoming the fear. In such cases it is needed to conduct the long fairytale therapy. Children love to dream up, this fantasy can help them to overcome the most frightful horrors, if the grown-ups help to direct this flight of fantasy in a necessary river-bed.

The personal fairy-tale for children is the effective method to overcome fears. In fact, by means of the personal fairy-tale it is possible to distinguish basic fears of children completely. Illustrations to the fairy-tales also give a push to the decision of the problem. Children with the help of magic properties that they have in a fairytale, can overcome the fears and get rid of them. Looking at the fear the next time, a child begins to understand that what she/he was afraid of, is not so frightful. After rewriting the fairytale from the beginning, the fear disappears and a child matures in his/her eyes. The personal fairy-tale helps to dream up and to imagine oneself as a protagonist of the tale. A child can look at fears on the other hand.

In case of juveniles' fears, the fairytale therapy is not considered as the effective method of fears overcoming. Teenagers are far deeper submerged in their fears, that is why the fairytale therapy can be only one of the methods helping to overcome fears in adolescence.

After the literature analysis, and the empirical research conduction, we can confirm that for any child the personal fairy-tale is the effective method to overcome fears. Therefore, it is possible to recommend the methodology of the fairytale therapy for the work, which is connected with identifying and overcoming children's fears.

References

1. Ареф'єва Т.А. Преодоление страхов у детей. Тренинг / Т.А. Ареф'єва, Н.И. Галкина. – СПб., 2009. – 298 с.
2. Вачков И.В. Сказкотерапия: Развитие самопознания через психологическую сказку / И.В. Вачков. – М.: Ось-89, 2007. – 144 с.
3. Захаров А.И. Как преодолеть страхи у детей / А.И. Захаров. – М.: Педагогика, 1986. – 112 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Формы и методы работы со сказками / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб., 2008. – 235 с.
5. Кулинцова И.Е. Коррекция детских страхов с помощью сказок / И.Е. Кулинцова. – М.: Речь, 2011. – 176 с.
6. Леви В.А. Приручение страха / В.А. Леви. – М.: Метафора, 2006. – 492 с.
7. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – М.: Лабиринт, 1995. – 567 с.
8. Ткач Р.М. Сказкотерапия детских проблем / Р.М. Ткач. – М.: СПб, 2008. – 380 с.
9. Франц Мария-Луиза фон. Толкование волшебных сказок / Мария-Луиза фон Франц. – СПб.: Питер, 1995. – 276 с.

У статті аналізується проблема наявності страхів у дітей шкільного віку та казкотерапії як ефективного методу переборення страхів. Під час написання статті було визначено загальні теоретико-методологічні підстави для дослідження дитячих страхів, дібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, проаналізовано вплив сімейної ситуації на виникнення страхів у дітей та підлітків, визначено, що особиста казка дитини є дійовим засобом переборення страхів.

Ключові слова: казкотерапія, особиста казка, страх, дитячі та підліткові страхи.

В статье анализируется проблема наличия страхов у детей школьного возраста и сказкотерапии как эффективного метода преодоления страхов. Во время написания статьи были определены общие теоретико-методологические основания исследования детских страхов, подобран комплекс методик, адекватных целям исследования, проанализировано влияние семейной ситуации на возникновение страхов у детей и подростков, определено, что личная сказка ребенка является действенным средством преодоления страхов.

Ключевые слова: сказкотерапия, личная сказка, страх, детские и подростковые страхи.

Одержано 7.04.2014.

УДК 159.923:796

T. ERMOLAEVA,
Scientific supervisor: Senior Lecturer
The Department of Pedagogy and Psychology
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk

L. STEPANYK,
Holder of the Psychology Master's degree
The Direction of Study «Psychology»
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITIES INCLINED TO DEVIANT BEHAVIOR DURING SPORTS EVENTS

This article analyses the problem of identification of psychological features of the persons who are involved into the sport subculture. This study determines general theoretical and methodological basis for research of the personal characteristics of the people involved into the sport subculture. Our research selected the complex of methods, diagnosed and analyzed personal features of the boys who are fans involved into the specific football subculture.

Key words: *hooligans, fans, aggression, psychological features, football subculture, disintegration, communication network.*

The relevance of the issue. Nowadays football subculture is a segment of the mass world culture. Football is not just a popular kind of sport; it is the entire local civilization, which is popular all over the world and playing its own role in life of many countries and nations.

The relevance of this topic is confirmed by the fact that football incidents affect audience, football clubs, teams, some football players, referees, and coaches all over the world. Mass riots, offences of the civil order, acts of vandalism that are committed by football fans before, during and after football matches are getting more and more typical nowadays.

The outline of the issue. Every young man feels a strong need to express himself as a formed identity in the world of adults. This need is not always easily accessible. Engagement into some youth subcultures is the way to declare one's own ideological position. We consider subculture to be a specific group and lifestyle within a larger one. We join the opinion of those researchers who consider subculture to be «**a culture within a culture**» that retains many characteristics of the parent culture, but also has a number of the specific characteristics of its own. For example, within any culture, there may be a number of subcultures such as «**youth**», «**delinquent**» or «**football hooligans**» [6, p. 244]. Every year some new non-formal trends that help young boys and girls to satisfy their needs in communication, self-affirmation, in building and acceptance of their own values and point of view arise in the youth community [1].

It is necessary to mention that communication network may be either physical or organisational and determine the distribution of communication within a group. There are different types of communication networks: wheel, circle, chain and all-channel [6, p. 52].

One of the brightest examples how the western culture penetrated into the culture of the modern Ukraine is sport and particularly football subculture.

Following United Kingdom and other countries these days Ukraine has not only lovers of this game but also football fans and hooligans who often demonstrate quite deviant behav-

ior [2], [6, p. 74]. Nowadays «fan movement» has become the entire part of the football life. In their turn, mass media most often pay attention to unions of football fans due to the growing problem of football violence, which is considered dangerous and ruinous for the society.

Discussion of the issue. We can have different attitude to this phenomenon but we cannot ignore it. Consequently, the main goal of our article was to detect psychological peculiarities of the members of football subculture.

As methods we used the following:

- 1) The inquirer of aggression level by Bass-Darka;
- 2) Method «Level of relations between «value» and «availability» by Fantalova [3].

Practical importance is conditioned by the analysis of personal characteristics of the boys involved into football subculture and the necessity to develop special programmes, which help to prevent the deviant behaviour among this segment of the public; materials of this research can be used as recommendations for carrying preventive and correctional types of work with members of the football subculture.

The goal of our empirical research was to reveal personal characteristics of boy-football fans and to form the notion about personality that is engaged into the specific youth subculture.

60 people took part in the investigation as respondents. 30 boys who are involved into the football subculture and 30 others who are not. There were students and workers.

Due to the held research we have got the following results:

Analyzis of aggression and hostility expression showed us that aggressiveness as the generalized indicator of open aggressiveness of respondents involved into the football subculture remains within norm (norm from 17 to 25). From 30 respondents only 7 have above the norm indicators. As for the hostility (norm from 3,5 to 10), 6 respondents have it's indicators above the norm. The opposite situation happened with the respondents directly involved into the football subculture. In this case the indicators of open aggressiveness significantly above the norm. The 24 from 30 boys have above the norm indicators. And 21 from 30 respondents have above the norm coefficient of hostility (Fig. 1).

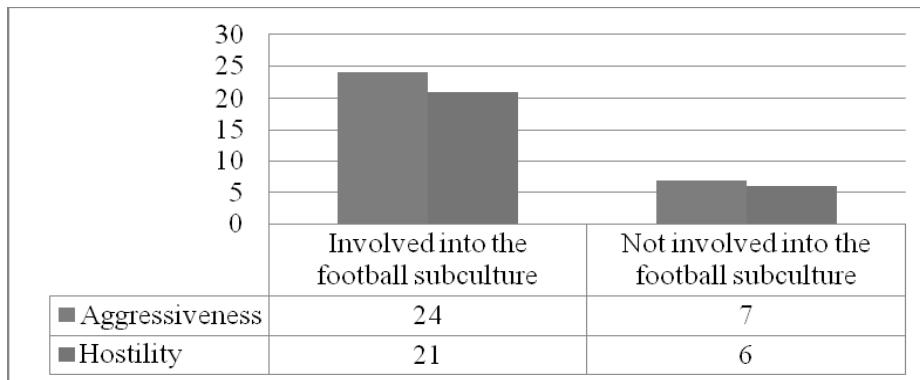

Fig. 1. The indexes of aggressiveness and hostility

Our results show that for the group of respondents who are not involved into the football subculture it is typically to have the low rate of general aggressiveness and hostility. We can see high rates in scales: verbal aggression and physical aggression. Indirect aggression, irritability, negativism, offense, suspiciousness have middle indexes. Analyzing our results, we can state that for the respondents who are not involved into the football subculture expression of aggressiveness and hostility is not typical (Fig. 2).

The group of respondents who are involved into the football subculture has high indexes of general aggressiveness and hostility, also we can see the high indicators rates of physical aggression, indirect aggression, verbal aggression, irritability and negativism. Offense, suspiciousness and feeling of guilt have the middle indexes (Fig. 2).

We got all the average scores of all indexes with Pirson's correlation coefficient and did not reveal the statistically significant connection.

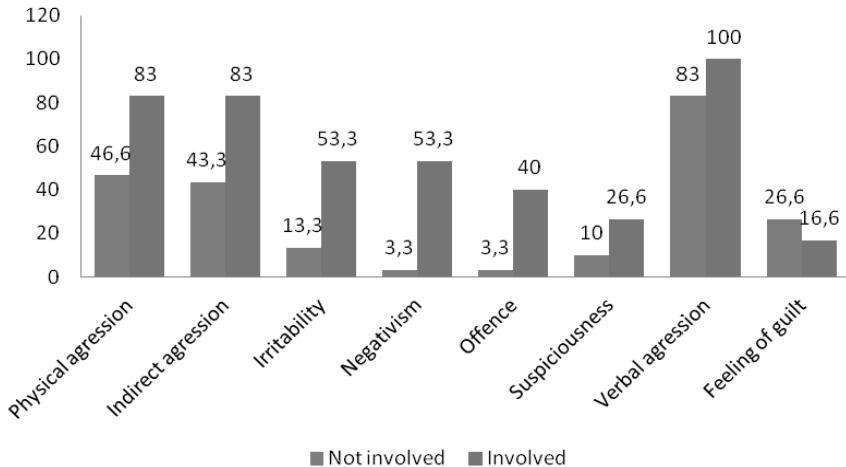

Fig. 2. Expression of increased aggressiveness in the general sampling of respondents

Also, we checked our results with the U-criterion method by Mann-Whitney and got all results in significance zone accept the «feeling of guilt».

Our next step was a try to diagnose mismatch, desintegration in motivational and personal spheres, internal conflicts on the base of respondents who got the high levels of aggressiveness and hostility. Respondents also passed Fantalova's method who considers 12 common mankind values and reveals the ratio such parameters as value and availability for a human.

Among 24 boys who are involved into the football subculture with high level of aggressiveness by results of «Bass-Darka» test, 12 according to the method of «Level of relations between «value» and «availability» in motivational and personal sphere» got the high level of the desintegration (from 50 to 72), another 10 got middle level of the desintegration (from 22 to 50) and last 2 got low level (from 0 to 33) (Fig. 3).

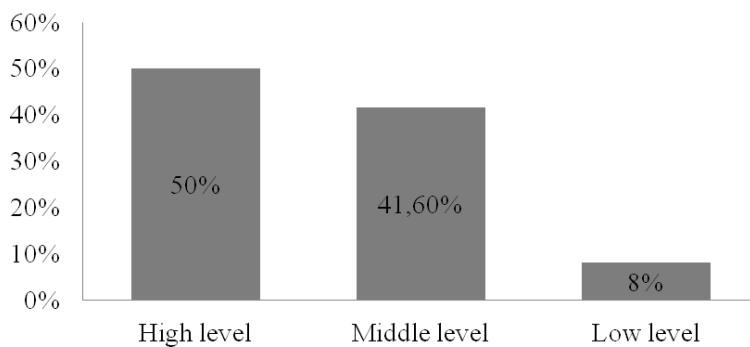

Fig. 3. Levels of the disintegration in motivational and personal spheres among boys involved into the football subculture

Among 7 boys who aren't involved into the football subculture with high level of aggressiveness by results of «Bass-Darka» test, 3 according to the method of «Level of relations between «value» and «availability» in motivational and personal spheres» got the high level of the desintegration (from 50 to 72), another 2 got middle level of the desintegration (from 22 to 50) and last 1 got low level (from 0 to 33) (Fig. 4).

After comparison the results of boys who are involved and aren't into the football subculture with T-criterion by Styudent only according to the high indexes of aggressiveness we got the following results: our empirical data are outside of the area of significance it means that the level of desintegration in motivational and personal spheres of boys who are involved into the football subculture does not differ from the level of desintegration of boys who aren't.

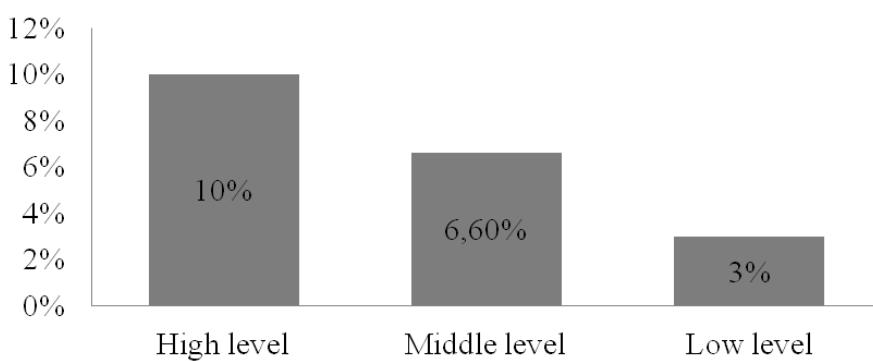

Fig. 4. Levels of the disintegration in motivational and personal sphere among boys not involved into the football subculture

Our research was dedicated to identifying of psychological features of boys who are involved into the football subculture. During the study we were able to reveal that boys who are involved into the subculture got the higher level of the aggressiveness than the boys who aren't. We also identified the following psychological features inherent to fans such as: physical aggression, indirect aggression, irritability, negativism, verbal aggression, hostility and aggressiveness and middle level for such indicators as: offense, suspiciousness and feeling of guilt. Our hypothesis concerning to the high level of desintegration in motivational and personal spheres of boys who are involved into the football subculture showed that they got both high and medium indexes of desintegration thus we can't state about the direct link of only high indexes of the desintegration level with psychological features of respondents. But on the other hand our results show that the boys who are involved into the subculture have got the desintegration in high and medium levels. Also the empirical research has set that the level of the desintegration of the boys who are involved into the subculture is the same as the level of the desintegration of the boys who aren't.

Our research gave us a chance to learn more about the psychological features of the boys who are involved into the football subculture, consider these features not only in the context of aggressiveness and hostility but also in the context of motivational and personal spheres. Study materials can be used as recommendations for conducting of preventive and corrective psychological work with the members of the football subculture.

Football fans can be the object of any research for lots of branches of psychology such as: sports psychology, social psychology, age psychology and psychology of advertising and etc.

Today the problem of studying the sports and in particular football subculture is very relevant, because no matter the fact that this subculture and phenomenon of sports hooliganism has a very long existence and it is developing every year. It still requires more detailed scientific study [4].

Conclusions. In our opinion to reduce aggression among the representatives of this subculture, it is necessary to develop measures for minimization the misbehaviour during sports events. Local authorities have to develop and improve the existing administrative and legal responsibilities for committing sports hooliganism as well as to develop special techniques and methods of revealing and correction the deviant behavior among boys. To achieve this goal it is necessary to conduct preventive work with teachers and parents, to apply techniques of a psycho-diagnostic control to reveal the first signs of the deviant behavior and also develop methods of correction, because the try to prevent the deviant behavior is far easier than the fight with its consequences.

References

1. Косарецкая С.В. О неформальных объединениях молодежи / С.В. Косарецкая, Н.Ю. Синягина. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. – 159 с.
2. Хомич А.В. Психология девиантного поведения / А.В. Хомич. – РнД., 2006.

3. Фанталова Е.Б Методика «Уровень соотношения «ценности» и «доступености» в различных жизненных сферах» / Е.Б. Фанталова // Журнал практического психолога. – 1996. – № 2. – С. 32–37.

4. Сафонов В.К. Агрессия в спорте / В.К. Сафонов. – СПб.: С.-Петербург. ун-т, 2003. – 159 с.

5. Калмыков В.Т. Хулиганство и меры борьбы с ним / В.Т. Калмыков. – М., 1979.

6. Cardwell M. Complete AZ Psychology handbook / M. Cardwell. – London, 2003. – 300 р.

У статті аналізується проблема розкриття і виявлення психологічних особливостей осіб, включених у навколофутбольну субкультуру. Під час її написання було визначено загальні теоретико-методологічні підстави для дослідження особистісних характеристик осіб, включених у навколофутбольну субкультуру, дібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, продіагностовано та проаналізовано особистісні відмінності юнаків–футбольних фанатів, пов’язані із включеністю у специфічну молодіжну навколофутбольну субкультуру.

Ключові слова: хулигани, фанати, агресивність, навколофутбольна субкультура, дезінтегрованість, психологічні особливості.

В статье анализируется проблема раскрытия и выявления психологических особенностей лиц, включенных в околоспортивную субкультуру. В ходе ее написания были определены общие теоретико-методологические основы для исследования личностных характеристик лиц, включенных в околоспортивную субкультуру, подобран комплекс методик, адекватных цели исследования, продиагностированы и проанализированы личностные отличия юношей–футбольных фанатов, связанные со включенностью в специфическую молодежную околофутбольную субкультуру.

Ключевые слова: хулиганы, фанаты, агрессивность, психологические особенности, околофутбольная субкультура, дезинтегрированность.

Одержано 7.04.2014.

УДК 616.89:316.3

V. KIRICHENKO,

*Scientific supervisor: PhD in Biology, Associate Professor
The Department of Pedagogy and Psychology
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

O. DOROKHINA,

*Holder of the Psychology Master's degree
The Direction of Study «Psychology»
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

XENOPHOBIA AS A PHENOMENON OF THE CONTEMPORARY SOCIETY

The article considers the phenomenon of xenophobia and the consequences of this phenomenon. Homosexuality is also considered from the view of different epoch societies. The general theoretical and methodological grounds for the research have been distinguished, the complex of methods according to the purpose of the study has been chosen and the ways of preventing the consequences of xenophobia have been identified.

Key words: norms, xenophobia, homophobia, homosexuality, social fears.

The relevance of the issue. Analyzing the process of relationships in society, it is impossible to ignore such things as socio-psychological phenomena: homophobia and xenophobia.

The outline of the issue. Xenophobia (the fear of foreign or strange) is the natural feeling. It's a psychological defense reaction (absolutely everyone can feel it). However, when the whole society does not like any kind of people's group, this society is in terrible danger [4]. Xenophobia's objects change from epoch to epoch, from country to country, but it's psychological mechanism is the alternative of «we are they» is still versatile and it still seems to work by prehistoric and primitive schemes.

At the same time, the ethological and socio-biological base of this alternative is getting lost nowadays. Xenophobia often turns into dangerous socio-psychological phenomenon: when the differences between people started to be accepted as a problem, when people are afraid of these differences, then from 'different' they turn into 'strange' and they awake fear and accepted as the threat to our positive identity and the casual way of life. The fear causes the enmity, which can grow into hatred and hostility. And after that the psychological mechanism 'we are they' fully activates and defines the formation of negative stereotypes and superstitions, disgusting mode of enemy, different kinds of discrimination [6]. Exactly the recognition of dangerous social phenomenon has defined its place in the list of urgent problems in the modern world. The extreme expression of this trend are becoming painted with xenophobia aggressively violent crimes or «hate crime», characterized by a pronounced hostility to the victims – people of a different nationality, race, religion, or in this case – sexual orientation.

Mostly stressed situations determined by not accepting cause the threat for stability of self-conception, damage the firmness of identity, as a result of it specific kinds of defense reaction actualizes in social fears and phobias.

The purpose of our research: to investigate the level and specificity of xenophobia's exposure on the example of homophobia.

The theoretic model of the research is in the society, which is regulated by social rules. People who do not follow them are punished and condemned. And exactly these standards regulate the acceptance of one or another behavior of the individual. The standards are preserved across the generations, intruding ideals and examples. Though xenophobia means to save your own authenticity and to refuse anything strange, new, extraordinary. Homosexuality for our people is something strange and not acceptable, but homophobia is the way to deny this phenomenon. During our research we were investigating the level of xenophobia and homophobia among the youth. Since the homophobia is not acceptable in our society, we suggested that it might have some specific fears.

Discussion of the issue. The research was held in three stages, there were about 350 people. To find out the todays' trend and the enquiry we decided to investigate the youth. 150 people took part in our studies – among them there were 75 respondents aged from 18 to 25 and 75 respondents aged from 40 to 55. The study revealed some specific features of the phenomenon. The education influences the level of xenophobia – the higher level of education the less level of xenophobia. 76% of xenophobic people have secondary education, 32% of xenophobic people have a child with higher education, but parents – secondary education, and 17% of the xenophobic have higher education in both generations. It's the interesting fact, that the gender doesn't have any impact on the level of xenophobia – both male and female have the same level.

The respondent has two scales – one is homophobia, the other is xenophobia. The coefficient of correlation was 0,82. As for xenophobia people are inclined to give more categorical answers, than as for homophobia. So 46,8% of all the respondents showed xenophobic signs, and only 33,3% were categorical only about homosexuality. We can explain it with the fact that all questions, pointed to find out the xenophobia, have the more hidden objective threat that provokes the bigger number of negative anxieties. Comparing two disputes, the person chooses something less acceptable, for example, moving to another country makes respondents more precautions than working together with a homosexual person. The older generation is more homophobic and xenophobic. The group of young people, is characterized by large severity homophobia than xenophobia, and the second group shows the opposite results. The possible explanation could be the fact that the older generation has a well-established system of values, ideology, based on the lifelong experience [1].

In the second stage of the study 100 people attended it: 44 boys and 56 girls aged from 15 to 23 years old.

They did not show more interest of gender's preferences about others, but they did not leave it without attention. Boys and girls did have bigger interest for others' personal life. 58% people of the whole group were against homosexuals. Conventionally, let's call them homophobic. Also we noticed that people with their own gender were categorical and didn't accept homosexuals among their gender, than homosexuals among the opposite gender. Such categories as 'gay' and 'lesbian' got into list with such things as 'disease', 'AIDS', 'troubles', 'disputes', 'fear', 'annoyance'.

58% of people were homophobic, but other 42% showed tolerance, tolerance is the ability to accept any different thoughts without being aggressive and also different features and another way of lives of others.

The first group is much more oriented on success, career, and their own future, but at the same time, they reject the family, people, communication, failures, and threats.

The distinctiveness of both groups is the category 'changes'. In the first group changes are negative and unwanted, but the second group is positive and preferable about changes.

On the third stage, we took 100 people: 50 of them were homosexual girls, and also 50 heterosexual girls. The age of the respondents was 18-23. In the group of homosexual girls there were 53%, with middle and higher levels of social fears, among the heterosexual – 27%.

The most homosexual and heterosexual girl's stained zones are demonstrated by the averaged profile 'fear – avoidance – a wish of taking part' by the M. Libovits's modified test.

The level of social anxiety of homosexual girls is quite higher, than heterosexual girls. The most uncomfortable zones are 'the speech before the audience', 'the action (work) under control', 'test, knowledge check', 'declaration of love'. We consider that these fears are specific for the observable group, as their way of adaptation is the refusal of taking part in such situations and reducing the level of solicitation.

Conclusions. Thus, according to the obtained results, homosexuality is non-acceptant by our society. As a rule, homosexual people have low self-esteem, they feel different from other people. As a result, they have the lack of self-confidence, anxiety that directly affects their life.

If the person has high self-esteem, considers oneself to be good, positive this person has complete self-perception. If the person has the need to demonstrate this to anybody else all the time, trying to be recognized, and reminding to anybody else about his advantages all the time this person has a low self-esteem [2]. It's obviously, when the person has a high self-esteem indeed there is no need to do all the mentioned above things.

The person, that asserts oneself at the expense of others, has not got out of the shackles of the biological elements, where there is no morality. Asserting oneself at the expense of yourself not others is the actual, not illusory basis for self – I am better than yesterday, due to overcoming the desire to dominate [10]. Overcoming this aspiration by the person, his/her realizing of it as well as refusal of it are the real reasons for the growth of self-esteem, and respect of others.

References

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 384 с.
2. Бейлькин М.М. Медицинские и социальные проблемы однополого влечения / М.М. Бейлькин. – М.: Оклик, 2008. – 260 с.
3. Бем С.Л. Линзы гендеря. Трансформация взглядов на проблемы неравенства полов / Сандра Липсиц Бем; пер. с англ. – М.: РОССПЭН, 2004. – 336 с.
4. Бардиер Г.Л. Социальная психология толерантности: автореф. дис... д-ра психол. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Г.Л. Бардиер; СПбГУ. – СПб., 2007. – 120 с.
5. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – М.: Филинъ, 1996. – 472 с.
6. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) / Е.В. Змановская [учеб. пособие для студ. высш. уч. зав.]. – 2-е изд., испр. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 288 с.
7. Клейберг Ю.А. Социальные нормы и отклонения: [монография] / Ю.А. Клейберг. – М.: Вита-пресс, 1997. – 140 с.
8. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека / И.Ю. Кулагина, В.Н. Колюцкий [учеб. пособие для студ. высш. уч. зав.]. – М.: ТЦ «Сфера», 2009. – 464 с.
9. Солдатова Г.У. Может ли другой стать другом? Тренинг по профилактике ксенофобии / Г.У. Солдатова, А.В. Макарчук. – М.: Генезис, 2006. – 256 с.
10. Шнирельман В. Порог толерантности: Идеология и практика нового расизма: в 2-х тт. / В. Шнирельман. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 548 с.

У статті феномен ксенофобії розглядається на прикладі гомофобії, а також досліджуютья наслідки цього явища, а саме взаємозв'язок рівня соціальних страхов та їх специфіки із гомосексуальною орієнтацією. Також аналізується феномен гомосексуалізму з точки зору сприйняття його суспільством різних епох. Під час написання статті було визначено загальні теоретико-методологічні підстави для дослідження, дібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, опитано 350 респондентів, проаналізовано специфіку досліджуваних феноменів та визначено шляхи профілактики їх наслідків.

Ключові слова: норми, ксенофобія, гомофобія, гомосексуальність, соціальні страхи.

В статье феномен ксенофобии рассматривается на примере гомофобии, а также исследуются последствия этого явления, а именно взаимосвязь уровня социальных страхов и их специфики с гомосексуальной ориентацией. Также анализируется феномен гомосексуализма с точки зрения восприятия его обществом разных эпох. Во время написания статьи были определены общие теоретико-методологические основы для исследования, подобран комплекс методик, адекватных цели исследования, опрошено 350 респондентов, проанализирована специфика исследуемых феноменов и определены пути профилактики их последствий.

Ключевые слова: нормы, ксенофобия, гомофобия, гомосексуальность, социальные страхи.

Одержано 7.04.2014.

УДК 159.9:364.272

М.О. МІЛУШИНА,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

О.О. ЛУЦЕНКО,

студентка спеціальності «Психологія»
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ В ПОВЕДІНЦІ МАТЕРІВ НАРКОЗАЛЕЖНИХ

У статті аналізується проблема вивчення психологічних особливостей співзалежності в поведінці батьків наркозалежних як прояву соціальної дезадаптації; виділено засоби психологічної діагностики та вивчення співзалежності батьків наркозалежних.

Ключові слова: залежність, співзалежність, адикція, дисфункціональна сім'я.

Постановка проблеми. Існують взаємовідносини між людьми, за яких одна людина негативно впливає на особистісні якості іншої, позбавляє її самостійності та відповідальності за власне життя. Такий союз викликає міжособистісні та внутрішньоособистісні конфлікти, є деструктивним засобом спілкування і називається співзалежністю. Важливість цієї проблеми обумовлена декількома моментами: з одного боку, співзалежні відносини заважають повноцінному життю людини, позбавляючи її індивідуальності, психологічні кордони членів групи не поважаються і регулярно грубо порушуються, кожна окрема особистість не в змозі ідентифікувати себе, відчувати задоволення і радість в любові, інтимних стосунках, самореалізовуватися і самовиражатися, з іншого – схильність до співзалежних відносин є фактором ризику в розвитку більш важких форм залежності.

Зокрема, деформації мікросоціального середовища при наркоманії виявляються в синдромі співзалежності. Незважаючи на високу практичну значущість психологічних досліджень про роль сім'ї у виникненні і динаміці наркоманії, зберігається гострий дефіцит практичних досліджень феномуenu співзалежності в сім'ї наркозалежного, особливо в поведінці батьків. Така необхідність визнається практично всіма дослідниками, оскільки саме ці взаємини можуть стати потужним позитивним чи негативним фактором для реабілітації наркозалежного і регулювати її процес. Однак для вітчизняної психології ця проблема є відносно новою, і при її вивченні зазвичай спираються на західні традиції дослідження співзалежності [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «співзалежність» частіше використовується в різноманітних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях впливу наркотизації одного з членів сім'ї на внутрішньосімейну взаємодію. Переважна більшість різних визначень «співзалежності» або споріднених їй понять має описовий характер. У рамках гуманістичної психотерапії термін «співзалежність» трактується як несамостійність, прив'язаність до чогось, що дає можливість відчувати себе задоволеним, не докладаючи для цього зусиль [1]. Як робоче визначення співзалежності у вітчизняних публікаціях частіше використовується дефініція, запропонована В.Д. Москаленко: «Співзалежна особистість – це та, хто

повністю поглинена тим, щоб керувати поведінкою іншої людини, і абсолютно не дбає про задоволення своїх власних життєво важливих потреб» [3, С. 13].

В.Д. Москаленко вказує на ознаки, що об'єднують співзалежність і хімічну залежність:

- і те, і інше є первинним захворюванням;
- і те, і інше призводить до поступової, психічної, емоційної, фізичної та духовної деградації;
- в обох ситуаціях невтручання може привести до передчасної смерті;
- і в тому, і в іншому випадку одужання потребує системного зсуву як у фізичному, так і в психологічному стані людини.

Нині в психологічній науці відзначається збільшення досліджень, які розглядають феномен співзалежності (В. Бітенський, М. Бітті, В. Москаленко, Б. Уайнхолд). У ряді праць особлива увага приділяється взаємозв'язку біологічних, психологічних та соціокультурних факторів співзалежності, які беруть участь у генезі психічних порушень. У результаті феномен співзалежності має комплексний, міждисциплінарний характер.

Великий внесок у розуміння природи адиктивної поведінки особистості, її обумовленості характером взаємодії батьків і дітей зробили А. Адлер, В. Одайник, Е. Семюелс, К. Хорні та ін.

Як зазначають В.Д. Менделевич та І.А. Новиков, механізми формування залежності поведінки дотепер залишаються нез'ясованими. Так, автори, які традиційно вивчають наркотичні залежності й парафілії, основний наголос роблять на наявність деяких нейрохімічних і нейрофізіологічних механізмів (Ц.П. Короленко, А.А. Ткаченко, А.С. Андреєв, А.І. Ковалев, О.А. Бухановский); інші автори, орієнтовані на психологічні моделі адикції, виявляють особистісні механізми формування залежності (О.Ф. Бондаренко, А.Є. Левенець, А.В. Коцар, Н.П. Бурмака). Крім того, деякі автори (О.С. Кочарян) розглядають міжособистісну співзалежність як первісну залежність, яка пізніше може трансформуватися в іншу, наприклад, субстантну. Разом із цим співзалежність існує як окрема форма, до розуміння якої в різних концептуалізаціях звертаються багато авторів (О.М. Лактіонов, Л.Ф. Бурлачук, Т.В. Говорун).

Є. Назаров розрізняє групи сімей, для яких характерне формування феномену співзалежності. Батьківсько-дитячі взаємини будуються або за типом гіпопротекції, або за типом емоційного ігнорування. У першому випадку дитина покинута напризволяще, батьки не цікавляться нею і не контролюють. В основі другого типу лежить усвідомлюване, а частіше неусвідомлюване ототожнення дитини з якими-небудь негативними моментами в житті батьків. Дитина відчуває себе перешкодою в житті батьків, що встановлює велику дистанцію у відносинах [4].

Мета статті полягає у виявленні психологічних особливостей прояву співзалежності в поведінці батьків наркозалежніх.

Виклад основного матеріалу. Усього в емпіричному дослідженні взяли участь 40 жінок, з них 20 мають наркозалежніх дітей та у 20 опитаних – діти без наркозалежності («здорові»). Для досягнення поставленої мети було використано такі методики: «Перевірка особистих якостей на співзалежність» Б. Уайнхолда, Д. Уайнхолда; методика визначення співзалежності Д. Фішера, адаптована В.Д. Москаленко; опитувальник Міні-мульт (скорочений варіант мінессотського багатовимірного особистісного опитувальника MMPI), опитувальник рівня суб'єктивного контролю (Є.Ф. Бажин, Є.О. Голінкіна, А.М. Еткінд) та методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн.

За методикою Б. Уайнхолда, Д. Уайнхолда було виявлено відмінності між рівнем співзалежності двох груп досліджуваних жінок. Так, 40% матерів наркозалежніх мають високий рівень співзалежності, 20 – дуже високий ступінь співзалежності та 35% – середній. Тоді як у матерів «здорових» дітей відсутній дуже високий ступінь співзалежності (0%) і, на відміну від першої групи, переважає низький рівень (5 та 35% відповідно) (табл. 1).

Підтвердити склонність до співзалежності дозволив опитувальник Д. Фішера, адаптований В.Д. Москаленко. Аналіз результатів показав, що у жінок, які мають дітей з алкогольною чи наркотичною залежністю, співзалежність розвинена у 14 (75%) досліджуваних, що виражається в підвищенні тривожності за поведінку члена сім'ї в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, контролем над його діями. Відсутнія співзалежність – у 6 (25%) досліджених жінок, які мають наркозалежніх дітей.

Таблиця 1
Ступені співзалежності у матерів наркозалежних дітей та матерів «здорових» дітей

№ з/п	Ступінь співзалежності	Матері наркозалежних дітей		Матери «здорових» дітей	
		n	%	n	%
1	Низький ступінь співзалежних моделей поведінки	1	5	7	35
2	Середній ступінь співзалежних моделей поведінки	7	35	7	35
3	Високий ступінь співзалежних моделей поведінки	8	40	6	30
4	Дуже високий ступінь співзалежних моделей поведінки	4	20	0	0

Натомість у жінок із здоровими дітьми відсутня співзалежність (або ще не сформувалася).

Виходячи з отриманих даних, надалі будемо умовно називати групу матерів з наркозалежними дітьми – співзалежні (Сп), а матерів із «здоровими» дітьми – не співзалежні (Нс).

Дослідження особистісних властивостей жінок за допомогою опитувальника Міні-мульта зафіксувало середні результати в обох групах досліджуваних. За виключенням високих показників у групі співзалежних за шкалами депресії (37%), психастенії (15,8%), шизоїдності (10,2%), паранояльності (4,8%) (табл. 2). Опитуваним притаманна схильність формувати надцінні ідеї, агресивність та злопам'ятність, конфлікти з оточуючими.

Таблиця 2
**Особистісні особливості співзалежних та не співзалежних матерів
(за опитувальником Міні-мульт), %**

Шкала	Співзалежні			Не співзалежні		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Депресія	5,2	57,8	37	4,8	71,4	23,8
Істерія	21	73,7	5,3	4,8	90,4	4,8
Психопатія	10	75	15	9,6	76,1	14,3
Паранояльність	0	95,2	4,8	14,3	85,7	0
Психастенія	0	84,2	15,8	5,2	89,5	5,3
Шизоїдність	10,9	78,9	10,2	4,8	90,4	4,8
Гіпотонія	0	100	0	4,8	90	5,2
Іпохондрія	23,9	66,6	9,5	14,3	71,4	14,3

За методикою «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера в адаптації Е.Ф. Бажина, С.О. Голінкіної нами було використано 2 шкали: загальної інтернальності та інтернальності в сімейних відносинах. Виявлено, що у більшості співзалежних матерів (76,2%) низький рівень загальної інтернальності (екстернальність). Для них характерна захисна поведінка, яка спрямована назовні, у випадках успіху відбувається демонстрація своїх здібностей і можливостей. Досліджувані переконані, що їх невдача є результатом неуспіху, випадковості, негативного впливу інших людей. Схвалення і підтримка їм дуже необхідні. Однак особливої вдячності та співчуття від них чекати не доводиться.

Тоді як у другої групі матерів (Нс) – високий рівень інтернальності (68,5%), вони переважно у невипадковості своїх успіхів або невдач, які залежать від власної компетентності, цілеспрямованості, здібностей і є закономірним результатом їх діяльності. Потреба в досягненнях пов'язана з підвищеннем особистісної та реактивної тривожності, що є передумовою для більшої фрустрованості і меншої стресостійкості у випадках серйозних невдач (рис. 1).

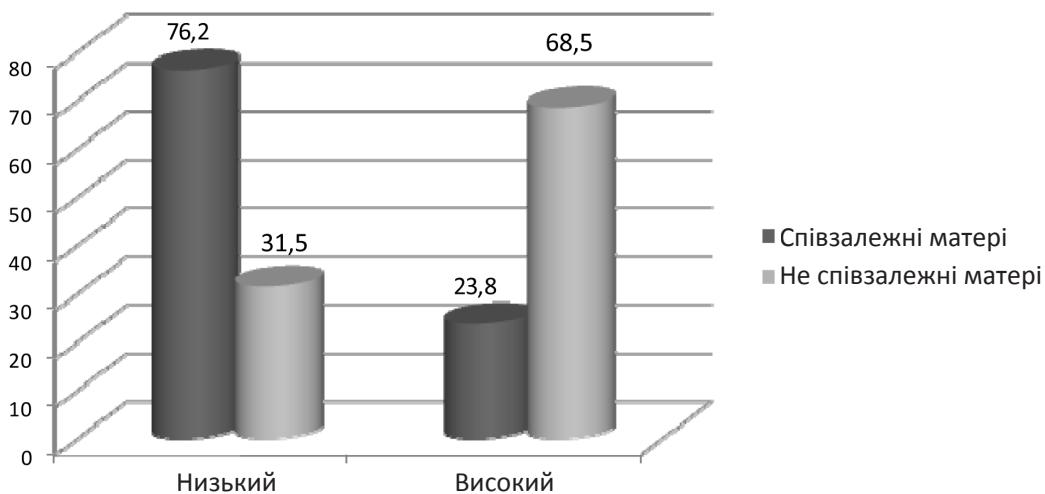

Рис. 1. Локусу контролю у співзалежних та неспівзалежних матерів, %

За результатами дослідження самооцінки було встановлено, що 52,4% співзалежних жінок мають низьку самооцінку. Такі жінки не впевнені у собі, боязкі, не можуть реалізувати власні здібності, не ставлять перед собою високих цілей, обмежуються вирішенням повсякденних завдань, занадто критичні до себе.

Натомість 52,6% неспівзалежних жінок мають середній рівень самооцінки. Вони поважають себе, але знають свої слабкі сторони і прагнуть до самовдосконалення, саморозвитку (табл. 3).

Таблиця 3
Рівні самооцінки в обох групах матерів

Опитувані	Рівень самооцінки					
	Високий		Середній		Низький	
	n	%	n	%	n	%
Співзалежні	5	23,8	5	23,8	11	52,4
Не співзалежні	6	31,5	10	52,6	3	15,9

Висновки. У результаті емпіричного дослідження можна зробити висновок, що жінки, які мають дітей з алкогольною та наркотичною залежністю відрізняються більшим ступенем співзалежності, ніж жінки із «здоровими» дітьми. Співзалежним жінкам властиві такі риси: високий рівень психопатії (неприйняття соціальних норм, підвищена агресивність, імпульсивність, невміння формувати свої прихильності), високий рівень іпохондрії (низька активність та адаптивність, довірливість); депресивність – проявляється зниженням настрою і втратою здатності переживати радість, негативними судженнями, пессимістичним поглядом на події; орієнтацією на зовнішню оцінку і прагнення таких жінок її відповідати, а також заниженою самооцінкою.

Список використаних джерел

1. Артемцева Н.Г. Феномен созависимости: психологический аспект : монография / Н.Г. Артемцева. – М. : РІО МГУДТ, 2012. – 222 с.
2. Битти М. Алкоголик в семье, или Преодоление созависимости / М. Битти; пер. с англ. – М. : Физкультура и спорт, 1997. – 331 с.
3. Москаленко В.Д. Зависимость. Семейная болезнь / В.Д Москаленко. – М. : ПЕР СЭ, 2009. – 352 с.

4. Назаров Е. А. Наркотическая зависимость и созависимость личности в семье: автореф. дис. ... канд. псих. наук 19.00.11. «Педагогическая психология / Е.А.Назаров; Московская медицинская академия им. И.М. Сеченова. – М., 2006. – 18 с.

В статье анализируется проблема изучения психологических особенностей созависимости в поведении родителей наркозависимых как проявление социальной дезадаптации; выделены способы психологической диагностики и изучения созависимости родителей наркозависимых.

Ключевые слова: зависимость, созависимость, адикция, дисфункциональная семья.

The paper is devoted to researching psychological features of development of personality and specific factors which result in forming a codependent personality. The definition of disorders of intra-familial relationships in family narcotic pathology and codependence are defined. It is proved that the intensity of demonstration of codependent behavior depends on individual-psychological (individual peculiarities of adolescent age) and microsocial (psychological difficulties and complications generated by the close social environment) factors, which do not appear separately from each other, but perform in interconnections and interdependence.

Key words: drug addicts, codependency, codependent personality, drug users' parents.

Одержано 7.04.2014.

УДК 612.821.4

А.Е. НИКОЛЕНКО,
кандидат медицинских наук, доцент кафедры практической психологии
Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля

А.А. КРИВОШЕЙ,
врач-психиатр Херсонской областной психиатрической больницы

К ВОПРОСУ ОБ УРОВНЕ АЛЕКСИТИМИИ У БОЛЬНЫХ С АЛКОГОЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

В статье представлены результаты исследования уровняalexитимии у больных алкогольной зависимостью. Рассматривается необходимость использования в практической деятельности врачей и психологов шкалы для определения уровня alexитимии для достижения полного комплаенса с пациентом, страдающим алкогольной зависимостью.

Ключевые слова: alexитимия, зависимость, алкоголизм.

Вступление. В последнее время проблема отклоняющегося поведения человека является весьма актуальной для общества и исследуется в широком контексте медицинского и психологического познания. Недовольство реальной жизнью и желание уйти от нее является одной из сложнейших проблем человеческой жизни. Формы и способы ухода чрезвычайно разнообразны и нередко носят патологический характер. Одной из таких форм является зависимое поведение, когда жизнь человека и его поведение начинают жестко зависеть от различных факторов. Список объектов зависимости достаточно широк: различные вещества, игры, источники информации и эстетического наслаждения, люди, работа, пища. Их можно классифицировать по специальному объекту зависимости: вещества, процессы, отношения. Некоторые из зависимостей одобряются обществом, другие представляют личностную проблему человека, но не являются социально опасными, третьи имеют статус социально опасных. Любая из зависимостей, что-то отнимает у человека.

Зависимость – это все то, что человек постоянно делает, чтобы избежать неприятной реальности. Зависимое, или аддиктивное, поведение всегда носит защитно-оборонительный характер, формируется и проявляется в условиях ограниченной свободы или ее отсутствия [20].

В русском языке сильная наклонность, привязанность, слепое безотчетное предпочтение чего-либо, страсть к чему-либо обозначается словом «пристрастие». Это слово и рассматривается чаще всего как синоним иностранного слова «аддикция» [21]. Зависимость, по определению ВОЗ, есть «состояние периодической или хронической интоксикации, вызываемое повторным употреблением естественного или синтетического вещества». Зависимость разделяется на психическую и физическую [18]. Психическая зависимость характеризуется овладевающим желанием или неодолимым влечением к употреблению психоактивного вещества, тенденцией к увеличению его дозы для достижения желаемого эффекта, подъемом настроения в предвкушении приема, непринятие вещества вызывает психический дискомфорт, чувство подавленности и тревогу [18]. Психическое влечение меняет социальную ориентацию человека и перестраивает межличностные отношения [17].

Физическая зависимость – состояние, когда употребляемое вещество становится постоянно необходимым для поддержания нормального функционирования организма и включается в схему его жизнеобеспечения. Лишение этого вещества порождает синдром отнятия (абстинентный синдром), заявляющий о себе соматическими, неврологическими и психическими расстройствами [18].

Зависимое поведение личности представляет собой серьезную социальную проблему, поскольку в выраженной форме может иметь такие негативные последствия, как потеря работоспособности, конфликты с окружающими, совершение преступлений. Так же это поведение тесно связано как со злоупотреблением со стороны личности чем-то или кем-то, так и с нарушениями ее потребностей [16].

Механизм ухода от реальности выглядит следующим образом: выбранный человеком способ действовал, понравился и зафиксировался в сознании как наконец-то найденное действующее средство, обеспечивающее хорошее состояние. В дальнейшем встреча с трудностями, требующими принятия решения, автоматически заменяется приятным уходом от проблемы с переносом ее решения «на потом». Постепенно волевые усилия снижаются, так как аддиктивные реализации ослабляют волевые функции, способствуя выбору тактики наименьшего сопротивления. Снижение переносимости трудностей, уход от их преодоления приводит к накоплению нерешенных проблем [1].

Зависимость в той или иной форме представляет собой предмет достаточно интенсивных исследований последних лет. При этом формы зависимого поведения крайне разнообразны: химическая (нарко-, табако-, токсико-, алкогольная, лекарственная и т. п.), зависимость от игровых автоматов (гемблинг), компьютеров (internet addiction), сексуальная зависимость, пищевая зависимость, зависимость в межличностных отношениях в браке, религиозная зависимость, парасуицидальное поведение (патологическое увлечение экстремальными видами спорта), различного рода фанатические увлечения (спортивное «блонение», музыкальные «фаны» и др.). Второй термин, обозначающий зависимое поведение и получивший широкое распространение в литературе (прежде всего англоязычной), звучит как «аддиктивное поведение». В последние годы этот термин используется и в русскоязычной литературе [5]. Ц.П. Короленко [6] рассматривает аддиктивное поведение как одну из форм деструктивного поведения, связанного с уходом от реальности посредством своего психического состояния. Основными видами аддиктивных реализаций по Ц.П. Короленко являются: 1) прием алкоголя; 2) прием наркотических препаратов, лекарств, ядов; 3) участие в азартных играх, включая компьютерные; 4) сексуальное аддиктивное поведение; 5) переедание или голодание; 6) «работоголизм»; 7) длительное прослушивание музыки, главным образом, основанной на ритмах.

Основные признаки зависимой личности: 1) сниженная переносимость трудностей повседневной жизни, наряду с хорошей переносимостью кризисных ситуаций; 2) скрытый комплекс неполноценности, сочетающийся с внешне проявляемым превосходством; 3) внешняя социабельность, сочетающаяся со страхом перед стойкими эмоциональными контактами; 4) стремление говорить неправду; 5) стремление обвинять других, зная, что они невиновны; 6) стремление уходить от ответственности в принятии решений; 7) стереотипность, повторяемость поведения; 8) зависимость; 9) тревожность. В литературе [20, 22] отмечаются обсессивно-компульсивные черты зависимой личности. Это и понятно, так как навязчивость (компульсивность), с одной стороны, специфична для обсессивно-компульсивных личностей, а с другой – является конституирующими признаком аддиктивности [21, 22].

Наличие таких разнообразных и внешне мало связанных личностных качеств, лежащих в основе зависимости, не позволяет дать достаточно однозначную интерпретацию личностной детерминации зависимых расстройств, построить личностные симптомокомплексы зависимого поведения. Вообще вопрос о связи преморбидных особенностей личности с расстройствами зависимого поведения остается открытым. В литературе выделяют расстройства личности зависимого типа и расстройства зависимого поведения. Связь между этими типами расстройств достаточно туманна и недостаточно проанализирована в медико-психологической и психиатрической литературе. Во всяком случае, Е. С. Penick et al. верифицировали концепцию 11 алкогольных личностных типологий.

В МКБ-10 приведены следующие диагностические критерии расстройства типа зависимости личности (F60.7): «активное или пассивное перекладывание на других большей части важных решений в своей жизни; подчинение своих собственных потребностям других людей, от которых зависит больной, чрезмерная податливость их желаниям; неспособность предъявлять даже разумные требования людям, от которых больной находится в зависимости; чувство неудобства или беспомощности в одиночестве из-за чрезмерного страха оказаться несостоятельным в жизни; страх быть покинутым лицом, с которым имеется тесная связь, и оставаться предоставленным самому себе; ограниченная способность принимать повседневные решения без постоянных советов и подбадривания со стороны других лиц; представление о себе как о беспомощном компетентном человеке, не обладающем жизнестойкостью».

Процессу появления и развития аддиктивного поведения могут способствовать биологические, психологические и социальные влияния [19]. Совокупность факторов в каждой конкретной ситуации определяет степень риска формирования предрасположенности к зависимому поведению [21].

Под социальными факторами, влияющими на развитие аддиктивного поведения, понимаются дезинтеграция общества и нарастание изменений с невозможностью к ним своевременно адаптироваться. Большое значение в возникновении аддикций имеет такой фактор, как психологические травмы детского возраста и насилие над детьми, отсутствие заботы с предоставлением детей самих себе [19, 21].

К психологическим факторам относятся личностные особенности, отражение в психике психологических травм в различных периодах жизни.

Под биологическими предпосылками подразумевается определенный, своеобразный для каждого способ реагирования на различные воздействия, например, алкоголь. Замечено, что лица, изначально реагирующие на алкоголь как на вещество, резко изменяющее психическое состояние, более предрасположены к развитию алкогольной аддикции [19]. Американские ученые также выделяют такой фактор, как генетическая предрасположенность к различным формам аддиктивного поведения, передающаяся по наследству.

Алкоголизм, или синдром алкогольной зависимости, характеризуется экспертами ВОЗ как злоупотребление алкоголем с выраженным нарушениями физического и психического здоровья, межличностных отношений, социальной и профессиональной деятельности, обусловленных алкогольной зависимостью.

В нашей стране широко используется классификация алкоголизма, предложенная А.А. Портновым и И.Н. Пятницкой.

Вторая стадия алкоголизма (средняя, или наркотическая) характеризуется тем, что патологическое влечение к алкоголю приобретает неудержимый (компульсивный) характер, сравнимый с чувством голода или жажды. Больной уже не пытается бороться с этим влечением. Развивается физическая зависимость от алкоголя, проявляющаяся абstinентным синдромом (синдром отмены, состояние «похмелья»).

В процессе формирования второй стадии алкоголизма частые однократные выпивки сменяются псевдозапоями (периоды ежедневного злоупотребления алкоголем), которые впоследствии переходят в истинные запои (признак формирования 3-й стадии алкоголизма). Периоды псевдозапоев продолжаются от нескольких дней до нескольких недель.

У большинства людей зависимого типа личности, страдающих алкоголизмом, наблюдается высокий уровень алекситимии.

Термин «алекситимия» в начале 1970-х гг. был предложен Р.Е. Sifneos. Под алекситимией понимаются особенности личности, проявляющиеся трудностью в определении и вербализации эмоций, а также определении различий между чувствами и телесными ощущениями, бедностью воображения, фиксацией на внешних событиях в ущерб внутренним переживаниям [2, 3]. Межличностные связи таких людей обычно бедны, с тенденцией к патологической зависимости или предпочтением одиночества, избеганием общения с другими людьми. Р.Е. Sifneos предположил, что алекситимический стиль в когнитивно-эмоциональной сфере характерен для пациентов с психосоматическими заболеваниями. В отличие от «невротиков», которые предъявляют много эмоционально окрашенных жа-

лоб на нарушения в психологической сфере, алекситимики жалуются преимущественно на соматическое неблагополучие [4, 5]. Среди здорового населения алекситимические черты присущи по разным данным от 5 до 23% населения [6–7]. Алекситимики в обыденной жизни могут не проявлять явной психической патологии, однако, под воздействием стрессовых факторов возрастает вероятность развития аддикции (алкогольной или лекарственной зависимости), нарушения пищевого поведения, тревожно-депрессивных расстройств. Алекситимия чаще выявляется у лиц мужского пола с низким социальным статусом и уровнем доходов, невысоким уровнем образования. Частота встречаемости алекситимии увеличивается с возрастом [7]. В настоящее время получены обширные данные о связи алекситимии с семейными, социальными и культуральными [8–15] факторами.

Наш личный клинический опыт показывает, что у пациентов с алкоголизмом определяется высокий процент алекситимии. В беседе необходимо учитывать особенности больных с алекситимией, их неспособность выразить и описать свое душевное состояние, склонность приписывать плохое самочувствие соматическому недомоганию, что крайне затрудняет контакт с пациентом.

Соответственно, необходимую информацию нередко удается почертнуть из ответов на вопросы, поставленных не в плане наличия конкретных психопатологических феноменов («чувствуете ли вы тоску?», «есть ли мысли о самоубийстве?» и т. п.), но относящихся к изменениям самочувствия, настроения влечений и всего образа жизни, нарушению интерперсональных отношений и эмоциональных связей. Такого рода вопросы включены в Торонтскую алекситимическую шкалу (TAS), созданную G.J. Taylor и соавт.

Целью нашего исследования было определение уровня алекситимии у больных с алкогольной зависимостью II стадии.

Материалы и методы. Нами были обследованы 30 пациентов, страдающих алкогольной зависимостью 2-ой стадии (13 мужчин и 17 женщин), с помощью структурированного самоопросника «Торонтская алекситимическая шкала (TAS)» G.J.Taylor и соавт.

Результаты и их обсуждение. В результате проведенных нами исследований были получены следующие результаты: у 17 пациентов (56,6%) наблюдается высокий уровень алекситимии (более 70 баллов) из них 9 мужчин и 8 женщин; у 7 пациентов (23,3%) наблюдается пограничный уровень алекситимии (от 69 до 59 баллов), из них 2 мужчин и 6 женщин; у 6 пациентов (20,1%) наблюдался низкий уровень алекситимии (менее 59 баллов), из них 2 мужчин и 4 женщины.

Выводы. 1. Учитывая полученные нами результаты можно заключить, что у лиц, страдающих алкогольной зависимостью, часто наблюдается высокий уровень алекситимии.

2. В повседневной деятельности врача-нарколога, психотерапевта, клинического психолога важно достижение комплаенса с пациентом для определения индивидуальной и наиболее эффективной тактики лечения.

3. Использование данной шкалы позволяет экономить время врача, клинического психолога и структурировать время пациента (т. к. шкала должна заполняться пациентом самостоятельно).

Список использованных источников

1. Березин С. В. Психология наркотической зависимости и созависимости / С. В. Березин, К. С. Лисецкий, Е. А. Назаров. – М.: МПА, 2001. – 256 с.
2. Гиндинин В.Я. Справочник: Соматогенные и соматоформные психические расстройства (клиника, дифференциальная диагностика, лечение) / В.Я. Гиндинин. – М.: Триада-Х, 2000. – 256 с.
3. Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика / А.В. Гоголева. – М.: МПСИ, Воронеж: НПО МОДЭК, 2002. – 240 с.
4. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): учебн. пос. для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. / Е. В. Змановская. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.
5. Короленко Ц.П. Аддиктивное поведение: общая характеристика и закономерности развития / Ц.П. Короленко // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. – 1991. – № 1. – С. 8–15.

6. Короленко Ц.П. Социодинамическая психиатрия / Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитриева. – М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 200 с.
7. Психология зависимости: хрестоматия / сост. К.В. Сельченок. – Минск: Харвест, 2004. – 592 с.
8. Коцарь А.В. Формы невротической зависимости супружеских / А.В. Коцарь // Вісник Харківського університету. Серія психологія. – 2000. – № 498. – С. 66–68.
9. Менделевич В.Д. Расстройства зависимого поведения (к постановке проблем) / В.Д. Менделевич // Российский психиатрический журнал. – 2003. – № 1. – С. 5–9.
10. Морозов А.М. Нравственный ателиз / А.М. Морозов // Архів психіатрії. – 2002. – № 4 (31). – С. 133 – 139.
11. Провоторов В.М. Особенности психологического статуса больных бронхиальной астмой с Алекситимией / В.М. Провоторов, В.Н. Крутко, А.В. Будневский и др. // Пульмонология. – 2000. – № 3. – С. 30–35.
12. Сэбшин Э. Психоаналитические исследования аддиктивного поведения / Э. Сэбшин. – М.: Независимая фирма «КЛАСС», 2000. – С. 13–27.
13. Чуркин А.А. Краткое руководство по использованию МКБ-10 в психиатрии и наркологии / А.А. Чуркин, А.Н. Мартюшов – М.: Триада-Х, 2000. – 232 с.
14. Farges F. Alexithymia, depression and drug addition / F. Farges, M. Corcos, M. Speranza // Encephale. – 2004. – Vol. 30. – № 3. – P. 201–211.
15. Fukunishi I. Mother's low care in the development of alexithymia: a preliminary study in Japanese college students / I. Fukunishi, N. Kawamura, T. Ishikawa // Psychol. Rep. – 1997. – Vol. 80. – № 1. – P. 143–146.
16. Kauhanen J. Social factors in alexithymia / J. Kauhanen, G. A. Kaplan, J. Julkunen et al. // Compr. Psychiatr. – 1993. – Vol. 34. – № 5. – P. 330–335.
17. Kirmayer L.J. Cognitive and social correlates of the Toronto Alexithymia Scale / L.J. Kirmayer, J.M. Robbins // Psychosoc. – 1993. – Vol. 34. – № 1. – P. 41–52.
18. Lane R.D. Sociodemographic correlates of alexithymia / R.D. Lane, L. Sechrest, R. Riedel // Compr. Psychiatry. – 1998. – Vol. 39. – № 6. – P. 377–385.
19. Loas G. Prevalence of alexithymia in a general population: Study in 183 «normal» subjects and in 263 students / G. Loas, D. Fremaux, O. Otmani, A. Verrier // Ann. Med. Psychol. – 1995. – Vol. 153. – № 5. – P. 355–357.
20. Lumley M.A. Family factors related to alexithymia characteristics / M.A. Lumley, C. Mader, J. Gramzow // Psychosom. Med. – 1996. – Vol. 58. – № 3. – P. 211–216.
21. Mattila A.K. Age is strongly associated with alexithymia in the general population / A.K. Mattila, J.K. Salminen, T. Nummi // J. Psychosom. Res. – 2006. – Vol. 61. – № 5. – P. 629–635.
22. Suzuki K. Links Co-occurrence of obsessive-compulsive personality traits in young and middle-aged Japanese alcohol-dependent men / K. Suzuki, T. Muramatsu, A. Takeda // Alcohol Clin. Exp. Res. – 2002. – № 26 (8). – P. 1223–1227.

У статті наведено результати дослідження рівня Алекситимії у хворих на алкогольну залежність. Розглядається необхідність використання в практичній діяльності лікарів і психологів шкали для визначення рівня Алекситимії для досягнення повного комплаенсу з пацієнтом, що страждає на алкогольну залежність.

Ключові слова: Алекситимія, залежність, алкоголізм.

In the article the results of the study in alexithymia level in patients with alcoholic addiction are presented. The necessity to use in the practice of doctors and psychologists the scale for determining the level of alexithymia is considered, that scale designed to achieve full compliance with the patient suffering from alcoholic addiction.

Key words: alexithymia, addiction, alcoholism.

Одержано 30.04.2014.

УДК 159.9

I.B. НОВИЦЬКА,

асpirант кафедри вікової та педагогічної психології

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ВПЛИВ «ТЕМНОЇ ТРІАДИ» ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ УПЕРЕДЖЕНОСТІ У СУБ'ЄКТА СПІЛКУВАННЯ

Розглянуто новий структурний диспозиційний підхід до прояву негативних особистісних властивостей, так звану «темну тріаду», куди включено макіавеллізм, субклінічний нарцисизм, субклінічну психопатію у їх зв'язку з реалізацією агресивної, злочинної та маніпулятивної поведінки. Обґрунтовано вірогідність формування упередженості щодо суб'єкта спілкування в особи, наділеної «темною тріадою» рис.

Ключові слова: «темна тріада», макіавеллізм, нарцисизм, психопатія, упередженість.

Постановка проблеми. На сучасному, постнекласичному, етапі розвитку психології все більше уваги приділяється інтеграції психологічних знань у інші, зокрема суміжні, науки. Так, бурхливий розвиток нових напрямів дослідження у психології особистості надає важливі наукові дані, що можуть бути впроваджені у криміналістиці, психіатрії, соціології. Зокрема, особливої уваги заслуговує «позитивна психологія», що з'явилася на перетині ХХ і ХХІ ст., яка являє собою науково обґрунтовані спроби описати шляхи реалізації особистісного потенціалу як компенсаторного фонду здійснення функціонування людини у складних життєвих обставинах.

Аналіз досліджень і публікацій. Достатньо довгий час у фокусі уваги науковців перебували так звані «позитивні» особистісні властивості, що забезпечували життєстійкість, суб'єктивне благополуччя та задоволеність життям у цілому. Велику популярність у рамках цих досліджень отримала модель «Великої п'ятірки» особистісних факторів, виокремлених на основі моделі Р. Кетелла, яка увійшла у широкий вжиток у 90-х роках ХХ ст. з появою опитувальника П. Коста і Р. Мак-Края. До «Великої п'ятірки» увійшли такі фактори: екстраверсія, нейротизм, доброзичливість, сумлінність, відкритість досвіду. Останні дослідження свідчать, що фактори «Великої п'ятірки» можуть лежати в основі єдиного фактора особистості, названого «Великою одиницею» [2].

Поряд із дослідженням особистісної «позитивності» починають з'являтися праці, присвячені вивченню особистісної «негативності», тобто чинників порушення суспільних відносин та функціонування особистості в цілому. Виокремлення та вивчення цих факторів покликане доповнити зворотний бік «позитивної психології» вивченням темної сторони особистісних характеристик у їх зв'язку з реалізацією злочинної поведінки, експлуататорських відносин, різними видами залежностей тощо. На сьогоднішній день «темні» особистісні властивості прийнято поєднувати у так звану «темну тріаду», до складу якої входять: макіавеллізм, нарцисизм, психопатія [7; 10; 12].

Метою статті є теоретичне обґрунтування вірогідності впливу так званої «темної тріади» на формування упередженості у суб'єктів спілкування.

Виклад основного матеріалу. Термін «темна тріада» був запропонований психологами Д. Паулусом та К. Вільямсом [10] відносно недавно, у 2002 р., для опису соціально небажаних особистісних характеристик. П. Джонсон [8] зазначає, що станом на 2009 р. у нау-

кометричній базі «Гугл Академія» було зареєстровано лише 38 праць, присвячених вивченю «темнії тріади», проте, на думку вченого, інтерес до цього конструкту надалі зростатиме.

Д. Паулосом та К. Вільямсом [10] зазначається, що до складу «темної тріади» належать *непатологічні* прояви особистості: макіавеллізм, субклінічний нарцисизм, субклінічна психопатія. За результатами багатьох досліджень ці властивості помірно корелюють між собою [10; 12]. **Наразі існує 2 погляди на виокремлену тріаду:** 1) вона розуміється як єдиний конструкт, що складається з трьох факторів; 2) або ж як 3 різні особистісні конструкти, що помірно взаємодіють між собою [12]. Загалом, особи, наділені всіма трьома «темними» рисами, характеризуються: недоброзичливою поведінкою, тенденцією до самопрезентації, емоційною холодністю, амбівалентністю, агресивністю. Встановлено також, що у чоловіків «темна тріада» виражена більш яскраво, ніж у жінок [10].

У дослідженнях зв'язку «темної тріади» з факторами «Великої п'ятірки» встановлено, що всі три складові «негативних» рис від'ємно корелюють з доброзичливістю, що дає підстави деяким дослідникам розглядати «тріаду» безпосередньо як фактор протилежний доброзичливості у спілкуванні. При цьому встановлено, що нарцисизм та психопатія додатково корелюють з екстраверсією та відкритістю новому досвіду, макіавеллізм негативно пов'язаний із сумлінністю, а субклінічна психопатія – з емоційною стабільністю. При вивчені зв'язку «темної тріади» з іншими особистісними властивостями було встановлено, що вона тісно пов'язана з агресивністю, схильністю до злочинної поведінки, маніпулятивністю, потребою у стимуляції, толерантністю до ризику, екстерналізмом локусом контролю [3].

На сьогоднішній день найбільш розробленим напрямом досліджень є зв'язок «темної тріади» з підтримкою міжособистісних стосунків. Так, встановлено, що «темні» риси у більшості своїй від'ємно корелюють з довготривалими стосунками, зокрема, нарцисизм пов'язаний з підтримкою дружніх стосунків з метою отримання вигоди, полігамією, психопатія – з експлуатацією в інтимних стосунках, зв'язку макіавеллізму з довготривалістю стосунків на сьогоднішній день не виявлено [7].

Ці результати дають змогу деяким дослідникам припустити, що «темна тріада» не несе в собі виключно негативні впливи, а має певний адаптаційний потенціал. Так, «темну тріаду» називають «швидкою життєвою стратегією» або особливим «соціальним стилем» [8], спрямованим на досягання своєї мети агресивними, імпульсивними, експлуаторськими діями, які є ефективними у перспективі короткотривалих соціальних відносин.

Розглянемо кожен з факторів «темної тріади» більш детально.

Термін «макіавеллізм» походить від прізвища італійського письменника, мислителя та політичного діяча Н. Макіавеллі, який наголошував на допустимості нехтування нормами моралі задля отримання політичної вигоди. Як психологічна категорія «макіавеллізм» починає розглядатися з 1970 р. з виходом у світ книжки Р. Кристі та Ф. Гейтс «Дослідження макіавеллізма», де авторами зазначаються основні ознаки макіавеллістичної особистості: 1) макіавелліст зосереджений виключно на досягненні своїх цілей, скоріше тактичних, ніж стратегічних – тому його відрізняє низька ідейність; 2) макіавелліст не визнає норм моралі, є прихильником жорсткого спілкування з оточуючими, розглядаючи їх як способи досягнення своїх цілей; 3) у особистісних стосунках беземоційно ставиться до інших; 4) характеризується відсутністю явної психопатології, має адекватне сприйняття реальності, здатен до аналітичної оцінки ситуації [6].

На думку одного з дослідників макіавеллізму В. Шейнова [6], незважаючи на негативні особистісні характеристики макіавелліста, ця властивість може бути корисною для досягання цілей, адже макіавеллісти більш впевнені при спілкуванні, цілеспрямовані, орієнтуються на результат, а не на колектив. У той час, як особи з низьким рівнем розвитку макіавеллізму легко піддаються сторонньому впливу, боязкі, невпевнені у своїх рішеннях, що негативно впливає на досягнення цілей у їх діяльності.

Виходячи з вищесказаного, можна припустити, що макіавеллістичні особистості, які звикли використовувати низькоморальні вчинки, зокрема, вводити в оману для досягнення своїх цілей, можуть чекати від оточуючих відповідної поведінки та виявляти низький рівень довіри у спілкуванні.

Класичні дослідження нарцисизму беруть свій початок з психоаналізу. Термін «нарцисизм» З. Фройд став вживати з 1905 р. слідом за П. Неке та Х. Елліном. У ранніх працях

Фройд розуміє під нарцисизмом гомосексуальний вибір об'єкта, що базується на ставленні люблячої матері до «Я». У більш пізній праці «Про нарцисизм» (1914) нарцисизм у розумінні Фройда являє собою лібідозне доповнення до егоїзму, причому зазначається, що існує принцип збереження лібідозної енергії між Я-лібідо та об'єктним лібідо: чим більше енергії витрачається на одне, тим менше залишається на інше. На відміну від класичного психоаналізу, в якому нарцисизм асоціюється з самозакоханістю, у працях неофройдистів він розуміється вже як елемент самоненависті та самодиструкції. Так, К. Хорні розглядає нарцисизм як захист від високого рівня тривоги за рахунок ідентифікації з уявним «ідеальним Я». У психоаналітичних працях основу нарцисизму вбачають у батківсько-дитячих відносинах, де, з одного боку, мати не виявляла високого рівня емпатії щодо дитини, з іншого, – надто рано вимагала від дитини автономності та самостійності [4].

Сучасні дослідження неклінічного нарцисизму представлено підходами Х. Когута та О. Кернберга. Так, Х. Когут розуміє нарцисизм як невід'ємну частину людського функціонування, виділяючи такі нарцисичні потреби: самозбереження, самоіснування, самосвідомості. О. Кернберг класифікує нарцисизм у широкому діапазоні: від нормальної до патологічної форми залежно від ступеня вираженості нарцисичних рис і серйозності розладу особистості. В обох підходах підкреслюється важкість роботи з нарцисичними пацієнтами у психоаналізі [4].

Російськими дослідниками О. Шамшиковою та Н. Клепиковою [5] виділяються 9 рис, характерних для непатологічного нарцисизму: грандіозне відчуття самозначущості, зануреність у фантазії, віра у власну унікальність, потреба у постійній увазі і захопленні, очікування особливого ставлення, маніпуляції у міжособистісних відносинах, відсутність емпатії, підвищена відчуття заздрощів, провокуюча поведінка.

Відчуття унікальності та недооціненості можуть призводити до викривленого сприйняття зауважень, думок, переживань інших людей стосовно нарцисичної особистості та важливих для неї об'єктів. Внаслідок чого в такої особи складатиметься враження щодо неправдивості отриманої інформації.

Авторами концепції «темної тріади» зазначається, що субклінічна психопатія була виділена відносно нещодавно, у 1980–1990 рр., як проміжна риса між нормою та патологією, що характеризується високою імпульсивністю, пошуком гострих відчуттів, слабкими перевживаннями та низьким рівнем тривоги [10].

У вітчизняній психіатрії характерні риси психопатії виділили П. Ганнушкин та О. Кербіков. На думку дослідників, до них належать: тотальність, стабільність та дезадаптивність. О. Кербіков при цьому зазначає, що не існує єдиного погляду на розуміння природи психопатії, головні дискусії ведуться щодо її вродженого чи набутого характеру, а також можливості динамічного розгортання у часі. Причому до субклінічної, або передкліничної психопатії автор пропонує відносити невроджені форми її прояву, що перебувають на початковій стадії розвитку [1].

О. Личко [1] зазначає, що субклінічну психопатію достатньо складно відокремити від норми, іноді це можливо лише постфактум, тобто коли субклінічні ознаки розвилися до рівня клінічних, тому автор пропонує використовувати термін «акцентуації» особистості як крайнього ступеня прояву норми, з якої за певних умов може розвитися психопатія. На думку Личко, таких умов три: 1) значущий для даного типу акцентуацій зовнішній вплив; 2) вплив має бути довготривалим або багато разів повторюватися; 3) вплив має випадати на критичний період розвитку, для багатьох психопатій – це підлітковий вік.

Як відомо з літератури [9; 11], психопати характеризуються низькою здатністю до розпізнавання емоцій, хоча при оцінці повідомлень як правдивих важливим критерієм виступає їх емоційність. Можна припустити, що особи з психопатичними властивостями помічаться менше проявів емоцій, тобто ознак щирості комуніканта, тому вважатимуть правдиві повідомлення неправдивими.

Загалом, процедура виокремлення та обґрунтування рис «темної тріади» викликає дискусії, проте, безсумнівним є вплив вищеозначеніх якостей на стратегію поведінки особистості, саме тому ці конструкти у їх сукупності становлять великий науковий інтерес, зокрема, при обґрунтуванні причин приписування правдивим повідомленням ознак дезінформації при спілкуванні.

Висновок. На сьогоднішній день поряд з вивченням позитивних сторін функціонування особистості дослідників починають цікавити «негативні» властивості, названі «темною

трайдою», куди увійшли макіавеллізм, нарцисизм та психопатія у субклінічних формах прояву, у їх зв'язку з реалізацією злочинної та маніпулятивної поведінки. Хоча ці структурні диспозиційні риси були виокремлені як протилежні ознаки доброзичливої особистості відносно нещодавно, їх вивчення має великий потенціал для пояснення формування упередженого ставлення до суб'єкта спілкування. Так, було обґрунтовано вірогідність впливу кожної з «темних» властивостей на схильність приписувати правдивим повідомленням ознаки дезінформаційності за рахунок атрибутивного недоброзичливого ставлення до співрозмовника, упередженості при оцінці суб'єктивно значущої інформації та складностей у інтерпретації емоційних проявів комуніканта. Подальшою перспективою дослідження у цій сфері є перевірка обґрунтованих гіпотез.

Список використаних джерел

1. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е. Личко. – М.: Речь, 2010. – 256 с.
2. Носенко Е.Л. Сучасні напрямки зарубіжної психології: психологія особистості / Е.Л. Носенко, І.Ф. Аршава – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2010. – 261 с.
3. Ситникова М.А. Взаимосвязь темной триады личностных свойств и межличностных отношений в юношеском и зрелом возрастах / М.А. Ситникова // Материалы конф. «Ломоносовские чтения». – 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lomonosovmsu.ru/archive/Lomonosov_2013/structure_22_2239_doc_name.htm
4. Соколова Е.Т. Психология нарцисизма / Е.Т. Соколова, Е.П. Чечельницкая. – М.: УМК: Психология. – 2001. – 90 с.
5. Шамшикова О.А. Опросник «Нарциссические черты личности» / О.А. Шамшикова, Н.М. Клепикова // Психологический журнал. – 2010. – Т. 31(2). – С. 114–128.
6. Шейнов В.П. Макиавеллизм личности: кто умело манипулирует людьми / В.П. Шейнов. Минск: Харвест – 2012. – 416 с.
7. Jonason P. Mate-selection and the Dark Triad. Facilitating a short-term mating strategy and creating a volatile environmental / P. Jonason, V. Luevano // Personality and Individual Differences. – 2011. – Vol. 6. – P. 759–763.
8. Jonason, P. The Dirty Dozen: A Concise Measure of the Dark Triad / P. Jonason, G. Webster // Psychological Assessment. – 2010. – Vol. 22. – P. 420–432.
9. Lyons M. It takes one to know one: Relationship between lie detection and psychopathy / M. Lyons, N. Healy, D. Bruno // Personality and individual differences. – 2013. – Is. 1. – P. 1–4.
10. Paulhus D. The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy / D. Paulhus, K. Williams // Journal of research of personality. – 2002. – Vol. 36. – P. 556–563.
11. Peace K. Cold-blooded lie catchers? An investigation of psychopathy, emotional processing, and deception detection / K. Peace, S. M. Sinclair // Legal and criminological psychology. – 2012. – Vol. 17. – P. 177–191.
12. Rauthmann J. How «dark» are the Dark Triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy / J. Rauthmann, G. Kolar // Personality and Individual Differences. – 2012. – Vol. 53. – Is. 7. – P. 884–889.

Рассмотрен новый структурный диспозиционный подход к проявлению негативных личностных свойств, так называемая «темная триада», куда включены макиавеллизм, субклинический нарцисизм, субклиническая психопатия в их связи с реализацией агрессивного, преступного и манипулятивного поведения. Обоснована вероятность формирования предвзятости по отношению к субъекту общения у реципиента, наделенного «темной триадой» черт.

Ключевые слова: «темная триада», макиавеллизм, нарцисизм психопатия, предвзятость.

The new structural dispositional approach to the manifestation of negative personality traits as called «The Dark Triad» (which includes machiavellianism, subclinical narcissism, subclinical psychopathy) of their connection with the implementation of aggressive, criminal and manipulative behavior is considered. Probability of formation of prejudice of the recipient which has the «Dark Triad» traits to the subject of communication is substantiated.

Key words: the «Dark Triad», machiavellianism, narcissism, psychopathy, prejudice.

Одержано 7.04.2014.

УДК 159.923

I. SEKRET,

*Scientific supervisor: PhD in Pedagogy, Professor
The Department of Pedagogy and Psychology
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

N. CHERNYAK,

*Language Consultant: Senior Lecturer
The Department of Applied Linguistics and Methods
of Teaching Foreign Languages
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

Y. HRYDASOVA,

*Holder of the Psychology Master's degree
The Direction of Study «Psychology»
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

THE PLACE OF THE FAIRY TALE IN THE PERSON`S LIFE SCRIPT

The article discusses the place of the fairy tale in the person's life script. We have defined the overall theoretical and methodological foundation for the investigations of this question, matched set of techniques that are adequate to the objectives of the study, conducted the study, analyzed the issue, provided the guidance on the topic.

Key words: person's life script, favorite fairy tale, personal fairy tale, existential position, motivation, regulations, drivers, exsapist.

The relevance of this topic is clear. The fairy tale means a children's story with magical creatures and interesting adventures. Sometimes we consider the fairy tale to be a polite term for an untrue story [7, p. 297]. Fairy tales have a place of their own in Literature as a popular variant of myths. As such, they were a focus of interest for the founders of Transactional Analysis and they are still relevant for Psychologists and Educators. One can interpret them as a metaphor of social life. When they are told to little children, they contribute to their education by teaching them social roles and shaping their Scripts. Script – unconscious life plan. It is represented in the form of drama. Child accumulates experience, ranks it based on previously acquired, and it is influenced by the child's thinking [6]. Some researches consider fairy tales to be something like escapism [7, p. 297].

Fairy tales belong to the oral tradition. They have been transmitted in the rural world of ages. Myth means stories from ancient cultures about history, gods and heroes. Sometimes it is an untrue or unproved story [7, p. 564]. Contrary to the Greek Myths and the Animal Tales which have inspired the tales of Aesop and Jean de la Fontaine, only lately have they been given in written form. Charles Perrault selected some, which he wrote in verse for the attention of the Court of the King of France in the 17th century. The most famous are Blue Beard, Sleeping Beauty and Cinderella. In the 19th century, the Grimm brothers wrote a transcript of some tales from different parts of Germany together with their local versions. Those translations have been pooled with the common reading fund of European children. Among those are Snow White, Hansel and Gretel and The Pied Piper of the City of Hamelin. Today, the stories that peoples of the world tell their children continue to be transcribed [6].

The publication and research review. Fairy tales help inculcating the norms of the society into young minds consciously, but subconsciously may provide an attractive stereotyped number of roles, locations, and timetables for an errant life script. A lot of scientists have been working at this issue, such as E. Bern, I. Stewart, M. Huldhin, R. Huldhin, K. Shtayner, F. Inhlish, T. Harris, T. Calero, J. Hay, V.V. Makarov, G.A. Makarov A. Abulhanova, T.N. Berezina, I.G. Malkina-Pyh, T.D. Zinkevich-Evstykhneyeva, M. James, D. Sokolov and others. But it still represents a scientific interest [2; 3; 4; 5].

The first transactional Analysts, Eric Berne, Stephen Karpman and Fanita English in particular, pointed out the influence of tales on the Scripts of their clients. This influence can be partly explained by non-verbal devices proper to oral tales, be they improvised, told by hear, or read. With a loving glance at her child, a mother can imply: «this is all about you!», thus turning a simple comment into an attribution

Discussion of the topic. What all those stories have in common is to initiate children to social roles. They promote qualities that are all highly valued by our societies, such as courage, energy, solidarity and perseverance. They trigger deep emotions in the audience as well as in the reader, and teach wisdom. They contain a series of messages coming from the Parent Ego State of Mankind. Storytellers transmit them generation after generation for the benefit of young people who wonder what they can expect from Life. In days when many mothers died very young, and our societies had many orphans, those messages could be understood at different levels according to the kind of audience they had. They gave as many opportunities to teach life to little children, who could be bewitched by their fantasy dimension: speaking animals, magical attributes such as seven league boots or flying carpets. People of all age groups were brought back to the world of their childhood. They were listening to those stories from their Child Ego State, like a lesson of hope and trust in Mankind. All those tales contain warning and support and insist on the danger of this world: terrifying or unpredictable characters; fake heroes who do not hesitate to deceive others and betray their own word; characters who are led by greed or taste for destruction. For adults listening to those stories, such dangers deal with death, physical or psychological mutilation, losing one's own family or belongings. They describe heroes who at first are in a weak position, and then succeed and win over trials.

Bruno Bettelheim studies tales in his book *The Uses of Enchantment*, and focuses on the development of emotions and on the different stages of psychic life. Fairy tales talk surreptitiously to children about what they go through in their daily lives: tragic breaks within families, competition between brothers, ambivalent feelings for their parents [2, 21]. Those stories were told during long winter evenings. Storytellers exercised their talent in quite a hypnotic atmosphere that made them more efficient. It is still the case when parents tell their children bedtime stories, or when an educator gathers small children in circle and reads a tale. Such moments favor the learning of emotions: the fear of a hypothetical danger, the anger when confronted to failure, the sadness of a loss, the joy of the final victory. The talent of the storyteller makes it all [6].

We have studied the place of the fairy tale in a person's life script. The relevance of the topic is motivated by the fact, that, on the one hand, the tale is a repository of important information for the child, on the other hand they can also affect a human life scenario. Further, through the definition of favorite fairy tales and writing the own fairy tales we can reveal a person's life scenario and help him or her to correct it. So the tale may serve as a formative diagnostic mechanism and the tool for correction. It is well known that the tale is widely used as a therapeutic method.

There are two things that should be separated in this work, «life script» and «life way». Life script – is unconscious life plan that is «written» by a man being a child and which he/ she resides. Life way – it is what exactly happens to a person during his life, the process of life. Transactional Analysis literature describes lots of scripts of people who are deeply perturbed. They have drawn negative conclusions of their favorite fairy tales or do not know how to use the positive sides of them. However, when we work with those concepts in the field of Education and Training, the people we meet have a rather banal Script [1, 9].

Young children learn those roles at home or at school. Those two places allow them to experiment Up and Down positions, while being guided and nurtured, but also invited to help others and transmit their knowledge to their younger fellows. Role is the pattern of behavioral rights

and obligations that accompanies a particular social position and which the person is expected to learn and perform [8, 211]. The tragedy of handicapped children lies in the fact that most of the time, they stay in a Down position. My hypothesis is that self confidence is generated when one has the opportunity of experiencing the Up position, and of being in contact with one's pride to guide or to help others. Freinet's educational approach relies on that principle.

The Up position is therefore not reserved to the roles of Persecutors and Rescuers, and the Down position to that of Victim. In tales just as in real life, there are constant role shifts. However, such roles are positive when they correspond to a regular change of position from one role to another. They are negative when they imply discounts or the set up of a stereotyped kind of relationship.

During our research, we asked respondents to write 3 favorite tales from different age periods, identify favorite and not favorite characters in these tales, find 3 negative and 3 positive characteristics and write their own story, noting the interesting facts, find 3 negative and 3 positive characteristics of the main character in this tale.

69 people, aged from 20 to 30 years old, took part in the investigation as respondents. The content analysis was used during the investigation. We also paid attention to the stylistic devices that affect the emotional level, and so on.

The results of the content analysis are presented in percentages shown as diagrams. We have launched a number of criteria for the classification based on the data.

During data analysis, we have selected five criteria: the main theme, motivation of characters, way of overcoming the difficulties, the existential position, the orientation of the plot. The first 4 criteria were taken from Zynkevitch-Evtigneeva. The last one – from TA-literature [2; 4; 5].

We have analyzed the tales for each of the criteria and compared the appearance of each criterion in the favorite fairy tale and in own fairy tale.

Thus, we have found nine main themes (Victory of the good, Happiness by high price, Uniting with the world, Main thing is to be strong (and good), Life of the «little man», Service and sacrifice, Love Conquers Everything, Humanity and altruism, Fairness is the most important). A comparative analysis found that 42% of the main themes in all four tales was the same, at 27% in three tales (one's own and two favorites) of the four was the same theme, 19% in two tales (one's own and favorite) with four was the same theme, 12% own fairy tale theme is not the same as any topic of favorite fairy tales. Also, the theme of fairy tales formed a number of combinations. Results are displayed on the Figure 1.

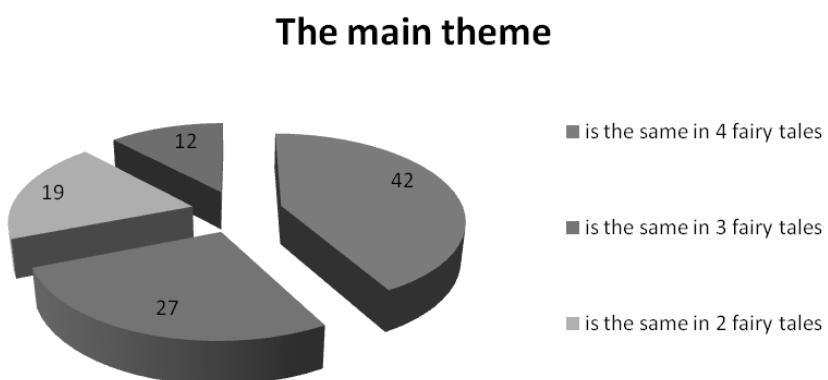

Fig. 1. The main theme

We found 6 dominant motivations (To do good things, To get rid of loneliness, To find yourself, To defeat, To achieve the goal, To establish the order), in 71% of all the characters' motivation in favorite fairy tales and motivation of the protagonist's own tale was the same, in 17% characters' motivation of two favorite fairy tales and one own was the same, in 12% motivation of the protagonist's own tale differed from the motivation of his/her favourite characters. Results are displayed on the Figure 2.

Motivation

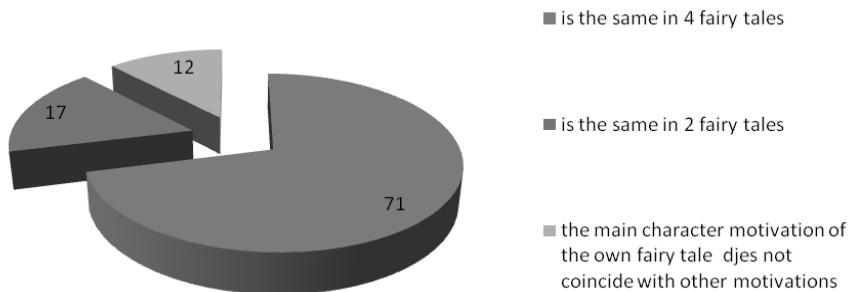

Fig. 2. The motivation

As for ways of overcoming difficulties, in 55% the way of overcoming difficulties coincides in all four fairy tales, that is the end of the fairy-tale is passive or active in 4 tales. In 17% there are 3 coincidences – 2 favorite fairy tales and one own have the same ways of overcoming difficulties. In 16% of the observed presentations of favorite tales 2 coincidences (the ways of overcoming difficulties) are observed – in one own tale and in one favorite tale. In 12% the way of overcoming difficulties in one's own tale is opposite to the way of overcoming difficulties in their favorite tales. Results are displayed on the Figure 3.

Ways of overcoming difficulties

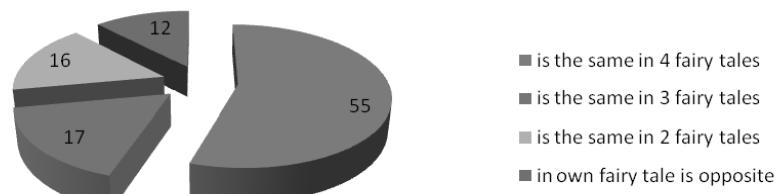

Fig. 3. Ways of overcoming difficulties

In 50% of cases one and the same existential position is common for all the characters, in 18% we observe the radical change of the position: the same position in all of favorite fairy tales characters and the opposite position of their own tale hero. In 20% the existential position of two favorite heroes and one own fairytale hero matches. In 12% the existential position of the hero of one's own tale coincids with the position of only one hero of their favorite fairy tales. Results are displayed on the Figure 4.

Existential positions

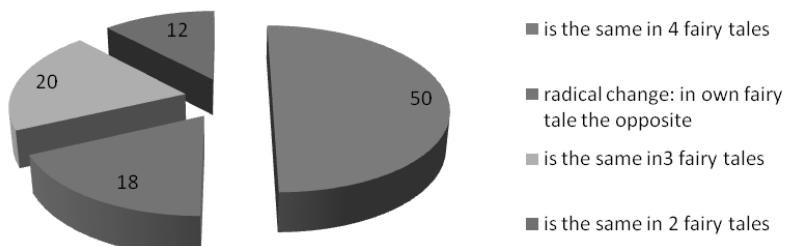

Fig. 4. Existential positions

In 80% the orientation of the plot in all fairy tales coincides. This is the highest rate among all coincidence of criteria by means of which we have held the analysis.

In 10% the orientation of the favorite tales plot is the same, but the orientation of the own tale is full of sharp contrast, often in their favorite fairy tales there is a winner, in one's own – a loser. In 7% the orientation of the favorite tales of two stories coincide with one's own tale. In 3% the orientation of all of the favorite tales are different and do not coincide with the orientation of the plot of one's own tale. Results are displayed on the Figure 5.

The orientation of tales plot

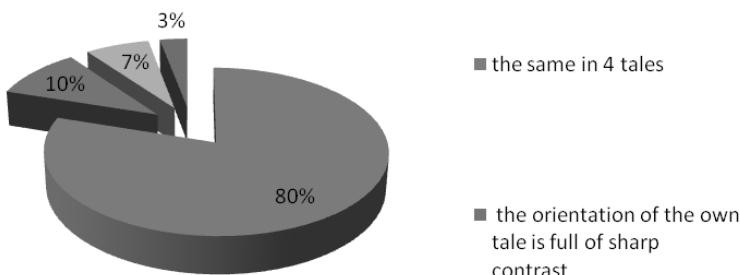

Fig. 5. The orientation of tales plot

Conclusions. In our study, we were able to prove the significance of favorite fairy tales in the development of personality, specifically – in the life script writing. Thus, in the work with clients, the Claude Steiner methods, which were used in the investigation («Favorite Fairy Tales», «Favorite nor favorite characters and their traits», «Own Tale») can be used with classifications and criteria, which have been derived in this paper. Thus we can identify the degree of threat to the life or health of the person, who asked for help, because we remember that Loser, for example, has a strong trend to self-destruction.

The next step – it is important to determine the existential position and identify situations in which the person changes it, with whom, etc. Definition of motivation is to determine the deep human need. Perhaps the root of the problem lies here. Defining the motivation, experienced psychologist – consultant will be able to identify the driver. It is important to take into account the personal tale, comparing with favorite fairy tales from different age periods.

It is also important to pay attention to stories that are recommended for child. Of course, the child makes decisions about themselves and the world long before he starts to read fairy tales. But reading them, she gets so-called matrix, under which can « customize » her/his script. Therefore, we recommend to read children stories and during this to explain different points, give comments, ask questions, stimulate the imagination, for example the development of alternative events, or otherwise. It is also important not to read a child similar tales : give as much various information about the world, people, behavior, senses, and so on as possible.

When writing correction stories the fact that the person is unconsciously identifies the main character with himself should be taken into account, so character must confer active life position, ingenuity, resources and thirst for life, different abilities and skills, given the context and purpose of the new tales as part of the problem, which appealed.

References

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Э. Берн; пер. с англ.; общ. ред. М.С. Мацковского; – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.
2. Гулдинг Мэри М. Психотерапия нового решения. Теория и практика / Мэри М. Гулдинг, Роберт Л. Гулдинг. – М.: Независимая фирма «Класс», 2001. – 288 с.
3. Дикманн Х. Юнгианский анализ волшебных сказок. Сказание и иносказание / Х. Дикманн; пер. с англ. Г.Л. Дроздецкой и В.В. Зеленского; – СПб.: Академический проект, 2000. – 256 с.

4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб.: ООО «Речь», 2001. – 310 с.
5. Штайнер К. Сценарии жизни людей. Школа Эрика Берна / К. Штайнер. – СПб.: Питер, 2003. – 460 с.
6. Karpman Stephen B., M.D. [Электронный ресурс] / Stephen B. Karpman. Fairy tales and Script drama analysis. – Режим доступа: <http://www.karpmmandramatriangle.com/pdf/script-dramaanalysis2.pdf>
7. The Newbury House Dictionary of American English. – Monroe Allen Publishers, Inc., 1996. – 1032 p.
8. Cardwell Mike. Complete A-Z Psychology Handbook / M. Cardwell; – 338 Euston Road, London, 2003. – 300 p.

У статті розглядається місце казки в життєвому сценарії людини. Під час написання статті було визначено загальні теоретико-методологічні підстави для дослідження цього питання, дібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, проведено дослідження, проаналізовано питання відображення казки в життєвому сценарії людини, наведено рекомендації щодо розглянутої теми.

Ключові слова: життєвий сценарій особистості, улюблена казка, особиста казка, екзистенційна позиція, мотивація, приписи, драйвери.

В статье рассматривается место сказки в жизненном сценарии личности. При написании статьи были определены общие теоретико-методологические основания для исследования этого вопроса, подобран комплекс методик, адекватных целям исследования, проведено исследование, проанализированы вопросы воспроизведения сказки в жизненном сценарии человека, приведены рекомендации по рассматриваемой теме.

Ключевые слова: жизненный сценарий личности, любимая сказка, личная сказка, экзистенциальная позиция, мотивация, предписания, драйверы.

Одержано 30.04.2014.

УДК 159.9

I. SEKRET,

*Scientific supervisor: PhD in Pedagogy, Professor
The Department of Pedagogy and Psychology
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

E. NEIBURG,

*Holder of the Psychology Master's degree
The Direction of Study «Psychology»
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk*

PSYCHOLOGICAL BACKGROUND OF MISCARRIAGE

The article analyzes the main components of psychological unwillingness for maternity that lead to miscarriage.

The general theoretical and methodological grounds for the research of psychological willingness for maternity have been distinguished, the complex of methods according to the purpose of study has been chosen, the psychological features of women with miscarriage risk have been diagnosed and analyzed.

Key words: *maternity, pregnancy, miscarriage, psychological willingness for maternity.*

The relevance of the issue. Reproductive health is a very important factor in providing our country with demographical perspectives and consequently its social and economic potential. The problem of maintenance Ukrainians' reproductive health has been very topical for the last decades and the issue of miscarriage is its significant component.

The outline of the issue. In medical practice, in 40-45% of cases, real cause of spontaneous abortion cannot be established. Such cases are called «indefinable miscarriage» [1; p. 35].

Classical medicine usually uses drugs to prevent spontaneous abortion. It can have a negative impact not only on a pregnant woman's health, but also on her psychological state. What is more, such methods often appear to be ineffective, as the pregnancy failures despite all measures [2; p. 21].

Doctors consider physical problems to be the main reason of miscarriage, so they usually ignore psychological factors, which are integral almost in every physical disease.

If we assume that the risk of miscarriage deals with the psychological state of a future mother and her attitude to the pregnancy, we can expect a positive effect from the psychotherapy with such women and, thus, an increase in the quantity of successful pregnancies.

The publication and research review. Most scientists, who investigate the problem of psychological willingness for maternity, consider this formation developing during all woman's life. Many biological and social factors influence it, as psychological willingness for maternity has both instinctive and personal basis that depends on a woman's early childhood experience [3; p. 40].

S.U. Mesheryakova regards psychological willingness for maternity as a specific personal education, central element of which is a subject-object orientation in the attitude to a future baby. She distinguishes 2 groups of indicators that point on psychological willingness for maternity. First group contains features of person's early communicative experience. Second group contains information about woman's attitude to a future baby. The most favorable situation is the one when woman wants to be a mother, has a subject attitude to the baby, verbal or imaginary addressing and the intension to interpret baby's moves as communicative acts [4; 27].

Generalizing views of different scientists, we consider psychological willingness for maternity to be a complex phenomenon that forms during all woman's life and is influenced by parental education and her childhood experience. It includes awareness of maternity role, desire to have children and ability to bring them up.

The object of our study is miscarriage.

The subject of our study is psychological background of miscarriage.

The aim of our research is to reveal the role of psychological component in the situation of miscarriage risk.

According to our aim, the following tasks have been identified:

1. Investigate theoretically the phenomenon of maternity and its components.
2. Study literature about psychological willingness for maternity.
3. Choose the research methodology that meets the objective of the study.
4. Conduct an experimental research and draw conclusions based on its results.

Discussion of the issue. We share the ideas of the scientists who say that from the moment a woman discovers her pregnancy, she starts experiencing an «ambivalent attitude» symptom. Even long-awaited pregnancy is always accompanied with a controversial affect that includes both positive and negative emotions.

Pregnant woman looks for the answers to the questions «Who am I?», «Where do I belong?», and the lack of answers provokes unstable psychological state, frustration and emotional imbalance. Difficulties with formation of self-concept and submission about parental roles are the results of this process [5; p. 87].

Thus, absence of identity and basic confidence in the world leads to stressful condition. In order to overcome stress, human body mobilizes all inner resources and enhances muscle tone. Such reaction is necessary for organism survival [6; p. 29].

During pregnancy, active neural cells form a «pregnancy dominant» in woman's brain due to receiving impulses from the uterus, which means that some changes are happening: embryo attaches and grows. Other neural processes, that take place around the pregnancy dominant, including inhibition of excitation in uterus muscle layer, are been suppressed.

Nervous tension, exhaustion and stress can lead to appearance of other focuses of excitation that weaken the pregnancy dominant and can result in hypertonicity of the uterus [7; p. 102].

The purpose of our empirical investigation was discovering if there are psychological reasons of miscarriage.

100 people took part in the investigation as respondents. There were pregnant women aged from 18 to 50. Half of them had the risk of miscarriage, other women didn't have such problem.

We used the Solomin's color metaphor technique and Dobryakov's «pregnant woman's relation test». The methodology is used to find out information about person's attitude to different things and people, actual psychological state and self-concept.

Due to the held research, we have got the following results. There are many differences in the system of relations with the world of healthy pregnant women and women with the risk of miscarriage. Thus, our hypothesis was confirmed.

We can state the existence of significant differences in the attitude to future in experimental and control group. Women without the risk of miscarriage treat future much better, than pregnant women with miscarriage risk. Moreover, women with miscarriage risk are not inclined to associate their future with positive or negative facts; they associate future with other phenomena twice less frequently than women from control group (fig. 1).

At the same time, women with the risk of miscarriage twice less frequently put the word «future» to the first column of color metaphor test. It indicates that future is not relevant and not perceived positively by them.

We think that our findings show out that women with the risk of miscarriage do not have strategic thinking and clear ideas about their future; life happens «here and now» for them. Such women do not tend to dream about own future and the future of their babies, therefore they don't have a psychological setting for a successful result of pregnancy. We can assume different reasons for this phenomenon: immature personality, low self-esteem etc.

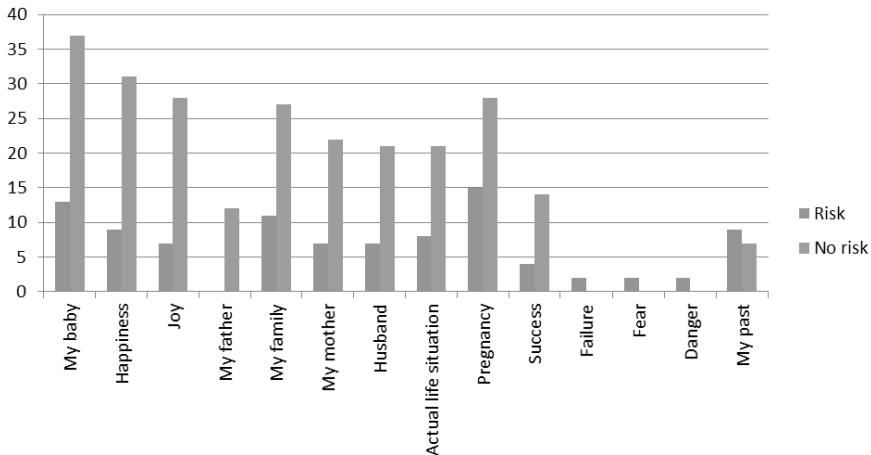

Fig. 1. Respondents' associations with 'future'

The mature person, who is indeed the subject of own life, has to be capable for holistic prolonged regulation and organization of a lifetime. Prolonged regulation gives person the opportunity to divide life periods freely, depending on objective events and to perceive life integral [8; p. 16].

If person doesn't realize the link between future, past and present events, he/she starts suffering from the «time incompetence» phenomenon, which has a negative impact to social adaptation [9; p. 69].

26% of women with the risk of miscarriage and 52% of healthy pregnant women consider their present life to be happy.

Women from control group associate concepts «baby» and «pregnancy» more often than women from experimental group. We think it testifies that women with the risk of miscarriage identify above-mentioned concepts, thus they don't consider baby to be a separate person; they accept only the fact of pregnancy. Consequently, if pregnant woman doesn't count her baby as a real person, she won't have the motivation for communication with it, admiring it, worrying about its health.

During the prenatal period, mother's acceptance and the sense of security is very important for a psychological development of a baby. Thus, even if woman likes to be pregnant and feels good about how her body changes or how other people treat her, the process of pregnancy becomes egoistic, self-directed, it becomes the way of getting what she want [10; p. 24].

One of the most significant is the difference in the attitude of pregnant women to their fathers. Women with the risk of miscarriage much less often associate father with their present partner (fig. 2).

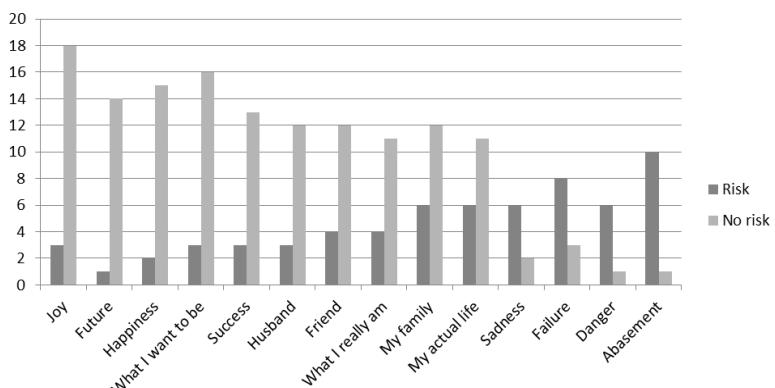

Fig. 2. Respondents' associations with 'father'

According to the theory of sexual imprinting, women tend to choose men, who are similar to their own fathers. Thus, we can presume that most women without the risk of miscarriage had good relations with their fathers. At the same time, women with the risk of miscarriage associated father with own partner 3 times less often.

20% of women with the risk of miscarriage associated father with abasement, 16% – with failure, 14% – with fear, 12% – with sadness, conflict and danger. Only 6% of women from the experimental group want to be like their fathers. In control group this number reaches 32%.

On the assumption of our research, we can consider relations with father to be a psychological tension zone for women with miscarriage risk. Therefore, if father is not an authoritative figure for his daughter, she won't reach a mature feminine identity and will probably have problems with pregnancy. That's why in some aspects father has even more value in a psychological development and gender socialization of girls, than mother.

We also noticed that women's attitude to their unborn babies changes depending on the term of pregnancy. Women with the risk of miscarriage under 20th week treat pregnancy and baby much worse, than women with miscarriage risk after 20th week. What is more, women with early terms miscarriage risk, often put «baby's father» to dissatisfying semantic field, unlike women with late terms risk, who didn't demonstrate such tendency.

Conclusions. Thus, if pregnancy is unwanted, woman unconsciously strives to dispose of a baby, while it is small and imperceptible. Thereafter, unfavorable life situation can be a barrier for successful pregnancy carriage.

If pregnant woman has deep psychological problems, even long-awaited pregnancy will be marred by hidden fears and anxiety, that can't be consciously controlled as baby grows bigger and may result in spontaneous abortion. Such form of psychological unwillingness for maternity is caused by early childhood experience.

Based on the received data we can conclude that pregnancy is the crisis time for every woman as it deserves transformation of the whole family system and touches the layers of early childhood experience, that can influence psychological state of each future mother. From the moment woman discovers her pregnancy, she starts experiencing an «ambivalent attitude» symptom. Even long-awaited pregnancy is always accompanied with a controversial affect that includes both positive and negative emotions.

Having taken this information into account we worked out a training program for the future parents, which helps to decrease the anxiety level and minimize the risk of spontaneous abortion due to stress overcome.

References

1. Абдульханова К.А. Психология и педагогика / К.А. Абдульханова, И.Б.Буянова, Н.В. Васина. – М.: Совершенство, 1998. – 320 с.
2. Жигалин С.С. Особенности материнской и отцовской родительской позиции в аспекте социально-ролевой адекватности семьи подростка / С.С. Жигалин // Материалы международной конференции «Психология общения: социокультурный анализ». – 2003. – С. 249–250.
3. Куфтяк Е.В. Преждевременные роды и женщина: социально-психологические аспекты / Е.В. Куфтяк // Материалы научно-практической конференции РГУ. – 2004. – С. 208–231.
4. Леус Т.В. Материнство – опыт трех поколений. Психологическое сопровождение беременной женщины / Т.В. Леус. – М.: Издательство Института психологии РАН, 2000. – 34 с.
5. Минюрова С.А. Диалогический подход к анализу смыслового переживания материнства / С.А. Минюрова, Е.А. Тетерлева // Вопросы психологии – 2003. – № 4. – С. 63–75.
6. Мещерякова С.Ю. Психологическая готовность к материнству / С.Ю. Мещерякова // Вопросы психологии. – 2002. – № 5. – С. 18–35.
7. Нечаева М.А. Психологические факторы онтогенеза материнской сферы, внутренней картины беременности и перинatalного развития / М.А. Нечаева, Л.Ф. Рыбалова, А.В. Штрахова. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2005. – 59 с.
8. Филиппова Г.Г. Психология материнства / Г.Г. Филиппова. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 240 с.

- 9.Berns B. The different faces of motherhood / B. Berns, F. Hay. – N.J.,L., 1998. – 114 p.
10.Phoenix A. Motherhood: meanings, practices and ideologies. Gender and psychology /
A. Phoenix, A. Woollett, E. Lloyd. – Heidelberg : D.v. Decker's Verl., 1988. – 209 p.

У статті аналізуються складові психологічної неготовності до материнства, які сприяють невиношуванню вагітності.

Під час написання статті було визначено загальні теоретико-методологічні підстави для дослідження феномену психологічної готовності до материнства, дібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, продіагностовано та проаналізовано психологічні особливості жінок із загрозою мимовільного переривання вагітності.

Ключові слова: материнство, вагітність, невиношування вагітності, психологічна готовність до материнства.

В статье анализируются составляющие психологической неготовности к материнству, которые приводят к невынашиванию беременности.

При написании статьи были выделены общие теоретико-методологические основания для исследования феномена психологической готовности к материнству, подобран комплекс методик, адекватных цели исследования, продиагностированы и проанализированы психологические особенности женщин с угрозой невынашивания беременности.

Ключевые слова: материнство, беременность, невынашивание беременности, психологическая готовность к материнству.

Одержано 7.04.2014.

УДК 316.477

М.В. СУРЯКОВА,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри інженерної педагогіки
Національної металургійної академії України,
м. Дніпропетровськ

ПРОФЕСІЙНА КАР'ЄРА СПЕЦІАЛІСТІВ З ПРОДАЖУ: ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ СКЛАДОВІ

У статті розглянуто проблему визначення об'єктивної та суб'єктивної складових професійної кар'єри спеціалістів з продажу. Стаття містить результати емпіричного дослідження об'єктивних та суб'єктивних характеристик професійної кар'єри спеціалістів з продажу як чинників, що визначають їх успішність.

Ключові слова: професійна кар'єра, складові професійної кар'єри, спеціалісти з продажу, професійна успішність, ефективність діяльності.

Постановка загальної проблеми. Розвиток ринкових механізмів та інтенсифікація темпу життя актуалізували проблему планування і розвитку кар'єри співробітників організацій. Наразі особистість, що робить кар'єру, розглядається як людина, яка має орієнтацію на реалізацію особистісного й професійного потенціалу. Кар'єра виступає одним з показників індивідуального професійного життя людини, надає можливість досягти бажаного статусу в професії та соціальному середовищі, певної якості життя, а також досягнення бажаної популярності. Успішно побудована кар'єра дозволяє людині домогтися визнання своєї неповторності, значущості для інших людей, суспільства в цілому. Тому наукові дослідження мають бути спрямовані на вивчення тих складових професійної кар'єри фахівця, що визначають її успішність. Оскільки сучасна соціально-економічна система потребує ефективної діяльності спеціалістів з продажу в різних торговельних сферах, а самі фахівці бажають успішності у власній професійній кар'єрі, то психологічні дослідження мають бути спрямовані на дослідження особливостей та умов розвитку професійної кар'єри таких фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психологічної літератури свідчить про підвищення інтересу в науці до вивчення проблем професійної кар'єри фахівця (серед українських та російських вчених – О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушка, М.С. Лукашевич, О.П. Щотка, О.С. Бажин, С.Т. Джанерьян, Д.М. Іванцевич, Н.А. Ісаєва, А.Я. Кібанов, Е.Н. Комаров, Л.А. Кудринська, Е.О. Могильовкін, О.Г. Молл, Т.Х. Невструєва, В.А. Поляков, В.Г. Почебут, М.В. Сафонова, Ю.В. Синягін, С.І. Сотнікова, О.М. Толстая, В.О. Чикер, А.М. Шевелєва; серед зарубіжних вчених – Дж. Гордон, Л. Джуюлл, Р. Елліс, Х.Д. Кауфман, К.Е. Крам, М. Лондон, Ф. Мирвіс, Д.Т. Халл, Е.Х. Шейн та ін.).

Метою статті є викладення результатів емпіричного дослідження об'єктивних та суб'єктивних складових професійної кар'єри спеціалістів з продажу, що визначають її успішність.

Гіпотеза дослідження полягала в припущенням того, що успішність професійної кар'єри спеціалістів з продажу визначають об'єктивні (організаційні, економічні) та суб'єктивні (психологічні) складові, а саме: рівень когнітивного та емоційного інтелекту, екстраверсія та схильність до авторитарного типу міжособистісних відносин у спілкуванні.

Виклад основного матеріалу. Професійну кар'єру в сучасному розумінні визначають як форму реалізації професійного потенціалу, планування професійної кар'єри розглядають як динамічну характеристику процесу, який приводить людину до успіху у своїй професійній сфері. Кар'єра – це й індивідуальний шлях людини, спосіб досягнення результату в основній формі особистого самовираження, і досягнутий людиною результат діяльності, соціальний статус. У вузькому сенсі кар'єра пов'язана з трудовою, професійною діяльністю людини. Кар'єра характеризується як явище професійної діяльності, що відображає послідовність сходин, які займає людина у виробничому, майновому або соціальному середовищі. Кар'єра визначається як індивідуально усвідомлена позиція і поведінка людини, пов'язані з її працею, досвідом і діяльністю упродовж професійного життя [6; 7; 10].

Психологічний аспект проблеми розвитку професійної кар'єри передбачає розгляд цього явища з позиції людини, розкриває особливості бачення кар'єри її суб'єктом. З цим пов'язане вираження індивідом суб'єктивної оцінки (самооцінки) характеру власного кар'єрного процесу, проміжних результатів розвитку кар'єри, особисті відчуття, що породжуються із цього приводу. Тобто кар'єра – це суб'єктивно усвідомлені судження працівника про своє трудове майбутнє, очікувані шляхи самовираження і задоволення працею, це індивідуально усвідомлені позиція і поведінка, пов'язані з трудовим досвідом і діяльністю упродовж робочого життя людини [1; 2; 8].

Розвиток кар'єри фахівця залежить від ряду зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) чинників. До перших належать соціально-економічна ситуація, професійне середовище, організаційна культура компанії та ін. Власне психологічні чинники складають мотивація, самооцінка, рівень домагань, стан здоров'я людини. На залежність успіху професійної кар'єри фахівця від зовнішніх і внутрішніх чинників вказує О.О. Богатирьова та пов'язує його, відповідно, з організаційними і особистими структурами [1, с. 92–103]. Дж. Гринхаус узагальнює сім груп характеристик, пов'язаних з професійним успіхом: стратегії кар'єри, міжособистісні стосунки, сімейні стосунки, інвестиції в людський капітал, мотиваційні чинники, організаційні характеристики і характеристики особи. Згідно з думкою цього автора стосунки між зазначеними характеристиками і професійним успіхом залежать також від статі людини, яка визначає стосунки між професійним успіхом і вказаними характеристиками [9]. О.Г. Молл вважає, що на розвиток кар'єри можуть впливати ситуаційні,нституціоналізовані (організаційні і соціальні) та індивідуальні чинники розвитку особистості [7, С. 152–156]. Р.Г. Тернер дійшов висновку, що саме послідовність «зусилля–результат» дозволяє в Америці побудувати кар'єру.

Особиста активність і придбання нових умінь і навичок – це та база, яка забезпечує людині бажане просування. У Великобританії такою основою є здатність зарекомендувати себе як компетентного молодого фахівця, що має певне покликання і вагу в професійному суспільстві. Наставник «з еліти», як визначає його Р.Г. Тернер, обирає собі заміну з числа кращих учнів і допомагає їйому в побудові кар'єри [9].

У науковій літературі виділяють два критерії успішності кар'єри – об'єктивний і суб'єктивний. Об'єктивно процес кар'єрного зростання можна оцінити за двома базовими параметрами: рух усередині організації і рух усередині професії. Найчастіше як основний параметр об'єктивного успіху розглядають просування по службових сходах. Критерієм особистої, суб'єктивної успішності може бути власна думка людини про те, чи досягла вона того успіху, до якого прагнула. Важливим суб'єктивним моментом є залежність успіху від референтної групи, до якої людина себе відносить (вона немов би служить критерієм успіху). У той же час суб'єктивна оцінка успіху пов'язана із зовнішніми параметрами – тим, що для оточення є символами успіху (заробітна плата, престиж, визнання).

Об'єктивним успіхом називається позитивний результат у кар'єрі, який може бути оцінений іншими людьми, що оточують фахівця. Як правило, він вимірюється такими характеристиками, як розмір заробітної плати, кількість просувань по службі і рівень займаної посади в ієрархії організації. Суб'єктивним успіхом називається сукупність суджень людини про її професійні досягнення і результати; він вимірюється параметрами задоволеності роботою і задоволеності кар'єрою.

Суб'єктивно складовою, що визначає успішність професійної кар'єри, виступають індивідуально-особистісні чинники, серед яких найчастіше називають емоційний та когні-

тивний інтелект. Когнітивні здібності належать до уміння зосередитися і планувати свої дії, організовувати матеріал, використовувати слова і розуміти їх, засвоювати та інтерпретувати факти. Поняття «емоційний інтелект» визначається як здатність взаємодіяти з внутрішнім середовищем своїх почуттів і бажань; здатність розуміти відносини людини, що репрезентуються в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу; здатність ефективно контролювати емоції і використовувати їх для поліпшення мислення; сукупність емоційних, особистих і соціальних здібностей, які впливають на загальну здатність ефективно справлятися з вимогами і тиском навколошнього середовища; емоційно-інтелектуальна діяльність [4]. Індивіди з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту мають виражені здібності до розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, а також до управління емоційною сферою, що забезпечує більш високу адаптивність і ефективність в спілкуванні, ухвалення правильних рішень [3; 6]. Такі властивості, у свою чергу, визначають тип міжособистісних відносин спілкування особистості. Екстраверсійна спрямованість особистості також є чинником, що сприяє встановленню відносин з іншими [5].

Методика дослідження. У дослідженні суб'єктивної складової (психологічних особливостей) спеціалістів з продажу для визначення рівня емоційного інтелекту була застосована методика М.О. Манойлової (MEI); екстраверсія вивчалася за Особистісним опитувальником Г. Айзенка; для дослідження типу міжособистісних відносин використано тест Т. Лірі; для дослідження рівня загального інтелектуального розвитку застосовано тест Е.Ф. Вандерліка (КОТ). Об'єктивна складова кар'єри визначалася за допомогою аналізу показників ефективності професійної діяльності спеціалістів з продажу.

Результати дослідження. У дослідженні брали участь спеціалісти відділу з продажу (32 особи, чоловіки й жінки 24–30 років) комерційного підприємства, середній стаж роботи яких складає 3–5 років у цьому типі професійної діяльності.

З метою вивчення психологічних чинників професійного успіху спеціалістів з продажу в дослідженні було визначено об'єктивні показники професійної успішності спеціалістів з продажу. Нагадаємо, що об'єктивним успіхом називається позитивний результат в кар'єрі, який може бути виражений показниками професійних досягнень. Тому показниками, що характеризують об'єктивний успіх професіонала, можуть бути визначені такі: 1) просування кар'єрними сходами; 2) рівень виконання фахових завдань; 3) підвищення заробітної плати; 4) тривалість терміну, протягом якого спеціаліст перебував на певному підприємстві.

У цій організації спеціалісти з продажу мають такі можливості просування кар'єрними сходами: помічник спеціаліста з продажів → спеціаліст з продажу → провідний спеціаліст з продажу → регіональний керівник. У дослідженні брався до уваги також і термін, за який спеціаліст просувався кар'єрними сходами.

Показник виконання фахових завдань на цьому підприємстві для спеціалістів з продажу складається: а) з рівня виконання плану грошових приходів за місяць; б) рівня виконання плану реалізації за місяць; в) рівня виконання плану за показником різниці доходів–витрат. Усі означені показники роботи спеціалістів з продажу складаються й визначають їх загальний показник виконання фахових завдань у відповідний термін. Загальний рівень виконання фахових завдань може бути визначений як низький (менш ніж 50% виконання від загального плану); середній (виконання 50–75% від загального плану); високий (виконання 76–100% від загального плану); надвисокий (виконання 100–150% від загального плану). Підвищення заробітної плати спеціалісту також виступає суттєвим показником професійної успішності.

У цілому об'єктивними показниками професійної успішності спеціалістів з продажу було визначено: просування кар'єрними сходами у певний термін роботи, виконання планових завдань, підвищення заробітної плати, а також стаж діяльності у цій компанії, що було проаналізовано окремо для кожного із спеціалістів. Аналіз означеніх об'єктивних показників дозволив визначити дві групи спеціалістів з продажу за критерієм об'єктивної успішності.

Так, групу 1, «успішну» (53%), склали спеціалісти, які за певний термін праці мали посадові підвищення, високий рівень виконання фахових завдань, підвищення заробітної плати. Групу 2, «неуспішну» (47%), склали спеціалісти, які не отримали посадових підвищень за певний термін, мали середній та низький рівень виконання фахових завдань, не мали підвищення заробітної плати. Було встановлено, що термін перебування на підприємстві майже не визначав професійної успішності спеціалістів з продажу.

Окрім визначення об'єктивних показників професійної успішності спеціалістів з продажу, в дослідженні були виявлені суб'єктивні (психологічні) чинники їхньої успішності.

Отримані в дослідженні результати вивчення емоційного інтелекту у спеціалістів з продажу виявили деякі особливості: в «успішній» групі виявлено більш вищий рівень емоційного інтелекту, ніж в «неуспішній» групі. Вимірювання рівня загального інтелектуально-го розвитку в обох групах не виявило значущих розбіжностей у показниках. Дослідження виявило особливості за параметром екстраверсії/інтроверсії: високі показники екстраверсії встановлено у всіх успішних спеціалістів з продажу; у групі неуспішних спеціалістів виявлено дещо нижчий показник за параметром екстраверсії, також у цій групі спостерігаються інтроверсія (21%) та дуже високі показники екстраверсії (8%).

Стосовно типу міжособистісних відносин у групі успішних спеціалістів характерним типом міжособистісних відносин є авторитарний тип (88%), незначними показниками виражені альтруїстичний та агресивний. У групі неуспішних спеціалістів відповідні показники суттєво відрізняються: майже у половини досліджуваних виявлено доброзичливий тип міжособистісних відносин (43%), менш виражений альтруїстичний тип (36%), ще нижчий рівень показника підозрілого типу та авторитарного. Табл. 1 містить узагальнені психологічні характеристики спеціалістів з продажу в «успішній» та «неуспішній» досліджуваних групах.

Таблиця 1
Узагальнені психологічні характеристики спеціалістів з продажу в «успішній»
та «неуспішній» групах

Параметр	Узагальнені психологічні характеристики спеціалістів з продажу	
	Група 1, «успішна»	Група 2, «неуспішна»
Емоційний інтелект	Вище середнього рівня	Середній рівень
Загальний інтелектуальний розвиток	Середній рівень	Середній рівень
Екстраверсія/інтроверсія	Екстраверти	Екстраверти, інтроверти
Тип міжособистісних стосунків	Авторитарний	Доброзичливий, альтруїстичний

На основі отриманих у дослідженні даних психологічний портрет *успішного* спеціаліста з продажу складається з таких характеристик: тип сильної особистості, яка є лідером у всіх видах групової діяльності; у всьому прагне покладатися на свою думку, не сприймає поради інших, схильний давати поради; домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, спрямований на успішність у справах, вимагає до себе пошани; комунікабельний, має необхідність у контактах; може діяти під впливом моменту, імпульсивний, запальний, безтурботний, оптимістичний; віддає перевагу руху і дії, має тенденцію до агресивності; відчуття і емоції не мають строгого контролю, схильний до ризикованих вчинків; на нього не завжди можна покластися; безпосереднє висловлювання власних відчуттів та емоцій, управління емоційним станом; мінімум агресії, впевнене спілкування з іншими; увага до почуттів інших, незалежність, самостійність та моральна автономність.

Психологічний портрет *неуспішного* спеціаліста з продажу складається з таких характеристик: гіпервідповідальний, завжди приносить в жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати, навіть нав'язливий в своїй допомозі і дуже активний щодо оточуючих, бере на себе відповідальність за інших, може бути лише зовнішня «маска», що приховує особистість протилежного типу; доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задоволити вимоги всіх, «бути гарним» для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікргруп, емоційно лабільний тип характеру; невміння виявляти гнучкість, спроможність знаходитися в рамках правил та системи, невміння виявляти гнучкість правил та системи, схильність до безпечності; спокійна, сором'язлива, інтроективна людина, схильна до самоаналізу; стримана і навіть віддалена від інших; плануючи і усвідомлюючи свої дії заздалегідь, не довіряючи раптовим спонукам, серйозно ставиться до ухвалення рішень, любить у всьому порядок; контролює свої почуття; високо цінує етичні норми.

Оскільки досліджувані фахівці з продажу на цьому підприємстві перебували у порівняно однакових організаційно-економічних умовах, проведене дослідження довело, що саме індивідуально-особистісні характеристики є визначальним фактором успішності професійної кар'єри спеціаліста з продажу.

Висновки. Отже, в дослідженні було визначено об'єктивну та суб'єктивну складову спеціалістів з продажу, що визначають рівень професійної успішності.

Показник виконання фахових завдань для спеціалістів з продажу, що виступає об'єктивною складовою їхньої професійної кар'єри, складається з рівня виконання плану грошових приходів за місяць, рівня виконання плану реалізації за місяць, рівня виконання плану за показником різниці доходів-витрат. Зв'язку професійної успішності та професійного стажу спеціалістів з продажу у дослідженні не виявлено.

Суб'єктивною складовою професійної кар'єри виступають індивідуально-особистісні характеристики фахівця. Професійна успішність спеціаліста з продажу визначається не стільки рівнем когнітивного інтелекту, який може бути виражений середнім рівнем, скільки емоційним інтелектом високого та вище середнього рівня. Серед індивідуально-особистісних якостей успішність спеціалістів з продажу визначає екстравертованість та авторитарний тип міжособистісних стосунків.

Список використаних джерел

1. Богатырева О.О. Психологические предпосылки карьерного роста / О.О. Богатырева // Вопросы психологии. – 2008. – № 3. – С. 92–103.
2. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: учебн. пос. для вузов / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. – М.: АСТ, 2008. – 480 с.
4. Камерон К. Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн; пер. с англ. под ред. И.В. Андреевой. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.
5. Куницына В.Н. Межличностное общение / В.Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб.: Изд-во СпбГУ, 2001. – 232 с.
6. Могилевкин Е.А. Карьерный рост. Диагностика, технологии, тренинг / Е.А. Могилевкин. – СПб.: Речь, 2007. – 336 с.
7. Молл Е.Г. Управление карьерой менеджера / Е.Г. Молл. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
8. Сурякова М.В. Особливости визначення професійної кар'єри молодими фахівцями та ставлення до неї / М.В. Сурякова // Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку: Матеріали XIV регіональної науково-практичної конференції 24 травня 2013 р. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: IMA-прес, 2013. – С. 115–125.
9. Хаммер Я. Профессиональный успех и его детерминанты / Я. Хаммер // Вопросы психологии. – 2008. – № 4. – С. 147–153.
10. Чернышев Я.Л. Понятие «Профессиональная карьера»: потребностно-мотивационная характеристика / Я.Л. Чернышев // Мир психологии. – 2008. – № 2. – С. 221–232.

В статье рассмотрена проблема определения объективной и субъективной составляющих профессиональной карьеры специалистов по продажам. Статья содержит результаты эмпирического исследования объективных и субъективных характеристик профессиональной карьеры специалистов по продажам как факторов, определяющих их успешность.

Ключевые слова: профессиональная карьера, составляющие профессиональной карьеры, специалисты по продажам, профессиональная успешность, эффективность деятельности.

The research defined objective and subjective components of sales specialists, which determine the level of professional success. Professional career in the modern sense is defined as a form of professional potential implementation. Planning a professional career is considered as a dynamic characteristic of the process which leads a person to succeed in his or her professional field.

The relation of high level and average level emotional intelligence has been detected. Extroversion and authoritarian type of interpersonal relationships as personal and individual qualities determine sales specialists' success.

Key words: professional career, sales specialists.

Одержано 30.04.2014.

УДК 159.9:398.3

Н.Ф. ШЕВЧЕНКО,
*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності
Запорізького національного університету*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯВИЩА МАРНОВІРСТВА

У статті розкрито психологічну специфіку явища марновірства. Аналізуються тлумачення поняття «марновірство». Виділено підходи до аналізу марновірств: когнітивний, афективно-мотиваційний, психоаналітичний, біхевіористський, соціально-моральний еволюціоністський, діяльнісний. Марновірство розглянуто як вид соціальної настанови, виділено його компоненти: когнітивний, афективно-мотиваційний та поведінковий.

Ключові слова: марновірство, марновірність, забобон, надприродне, соціальні настанови.

Постановка проблеми. Незважаючи на розвиток науки і техніки, у свідомості багатьох людей у наш час продовжують жити міфи і марновірства. Пережитки першінної свідомості стають все більшою мірою зброєю соціального впливу. Спостережуване в останні роки зростання містицизму і марновірності є прямим наслідком поглиблення соціально-економічної та духовної кризи в суспільстві, посилення нестабільності, що змушують наших сучасників вдаватися в своєму почутті безсиля і тривоги до захисту надприродних і таємничих сил.

В останні роки зросла прихильність населення до містицизму, і це, на нашу думку, є прямим наслідком деструктивних процесів у державі та нації, що постійно посилюються – розколу в суспільстві за економічною, релігійною, національною та іншими ознаками, втрати основною масою населення стабільного соціально-економічного становища, незахищеності та невпевненості в завтрашньому дні, моральної та духовної деградації. Посилення марновірності може стати серйозною перешкодою до соціальної активності, творчості, здатності діяти самостійно та ініціативно, успішної соціальної адаптації людини і становлення її творчої позиції.

Аналіз досліджень і публікацій. Явища марновірства привертали до себе увагу дослідників (М.І. Байдуж, О.В. Владимирський, В.І. Даль, Н.В. Ініна, Л.В. Киржанова, В.А. Мезенцев, Р.І. Нудельман, Д.В. Ольшанський, М.В. Савчин, Ю.В. Саєнко, Л.М. Толстой, П.О. Флоренський, К. Хазел, Й. Хейзинга та ін.).

Як наслідок збереження у свідомості багатьох поколінь людей елементів первісних вірувань марновірства мають глибокі історичні корені і несистематизований характер. Описано різні види і форми марновірств.

Метою статті є висвітлення результатів психологічного аналізу явища марновірства.

Виклад основного матеріалу. Звернемось до визначення поняття «марновірство», що розглядається як будь-яка віра в надприродні явища, як забобон, у силу якого те, що відбувається, уявляється проявом надприродних сил і передзнаменуванням [8].

Словник В.І. Даля дає визначення марновірствам як помилковому, пустому, безглуздому, хибному віруванню у що-небудь; вірі в чудесне, надприродне, у ворожбу, прикмети, знамення, вірі в причину і наслідок, де жодного причинного зв'язку не видно [6]. Словник С.І. Ожегова додає до цих визначень таке: марновірство визначається як віра у що-небудь

надприродне, таємниче, в передвістя, у прикмети; забобон, базований на вірі в що-небудь надприродне [14]. Оксфордський тлумачний словник, визначає марновірство як надзвичайно довірливе вірування або шанування надприродного [15].

Нескладно помітити, що подібні визначення є атеїстичними за своєю суттю, оскільки відкидають реальність існування надприродного. Вони, з одного боку, досить точно передають сутність марновірств як «помилкової віри», з іншого – вони легко дозволяють оголосити марновірством, наприклад, християнство, іслам чи іудаїзм. Адже християни, мусульмани та іудеї вірять у надприродне, у можливість чуда, тоді як, наприклад, для атеїста і пантеїста все, що відбувається у світі природне і нічого надприродного немає.

Іншу точку зору пропонує словник психолога-практика, згідно з яким марновірство – це забобон, який полягає в тому, що індивід приймає за реальність невідомі сили, здатні провіщати події і навіть впливати на них. Марновірство містить допущення, часто неусвідомлене, що від цих сил можна знайти захист або вступити з ними в компроміс. Тому марновірство, як правило, виявляє себе на поведінковому рівні в скорочених обрядових формах: носінні талісманів, татуюванні, магічних жестах та ін. [20].

Перейдемо до аналізу явища марновірства. Можна стверджувати, що марновірство є продуктом міфологічного мислення, яке протиставляється більшістю авторів понятійному, або логічному мисленню. Відштовхуючись від твердження Е.М. Мелетинського [13], який вважає, що в масовій свідомості поряд з науковим знанням може зберігатися міфологічне мислення, можна говорити про те, що у окремої людини незалежно одне від одного можуть існувати два види мислення – міфологічне (як безпосереднє джерело марновірств) і логічне (наукове, раціональне, понятійне). При цьому спрямовані вони на пізнання та переворення різних сторін дійсності: міфологічне – на все, що пов’язане з повсякденними, житейськими ситуаціями, обставленими культурними обрядами та звичаями; а логічне – на те, що лишається в межах того, що вивчається в школі та виши. У тих ситуаціях, які стимулюють індивіда використовувати спеціальні професійні знання, або в ситуаціях, для яких невідомі магічні рецепти та інтерпретації, віддається перевага раціональним діям. Розум і віра не суперечать один одному в тому сенсі, що застосовуються вони в різних видах діяльності, а не в одній і тій же сфері. Міфологічним мисленням люди користуються, коли вирішують конкретні життєві проблеми, а до послуг логічного вдаються, коли необхідно вирішувати абстрактні теоретичні проблеми.

Можна виділити ряд підходів до аналізу марновірств як психічного явища. Як критерій виділення підходу Ю.В. Саєнко пропонує розглядати акцентування одного з компонентів марновірства як настанови – когнітивного, афективно-мотиваційного або поведінкового [18].

Когнітивний підхід. Дослідники, які вивчають когнітивний аспект марновірства, розглядають його як продукт міфологічного мислення. Вони аналізують марновірства в першу чергу як уявлення, як механізм розуміння непоясненного і невідомого, таємничого; заміщення дефіциту об’єктивних знань, що узагальнюють істотні зв’язки явищ.

За словами П.П. Блонського, марновірства відіграють величезну роль у «первінній науці», будучи увічненням якогось прецеденту назавжди і дозволяючи прогнозувати майбутнє [2]. Тобто марновірства можна вважати елементарними засобами пам’яті та уяви. П.Я. Гальперін вказував на таку функцію марновірств, як класифікація і узагальнення врахень від навколошнього світу, проте зауважував, що відбувається це на основі наочних, таких, що безпосередньо сприймаються, і ситуаційно пов’язаних ознак, у результаті чого істотні властивості предметів залишаються зрозумілими неправильно. У марновірствах суб’єкт погано відокремлює свої уявлення від об’єкта, який їх викликав [4].

Аналізуючи точку зору К. Леві-Строса, можна побачити, що він дотримувався позиції, згідно з якою первінні класифікації, хоча базовані на подібностях і відмінностях, що чуттєво сприймаються, служать упорядкуванню та організації зовнішнього світу, подоланню хаосу [10]. Подібною є точка зору І.Р. Габдулліна, який дотримується думки про те, що марновірства виконують роль попередніх апріорних суджень: людина, що живе повсякденними турботами, дотримується практичного мислення, поділяючи предмети на класи за грубими (а не суттєвим) ознаками і не розмірковуючи, оскільки незнання в якомусь питанні заважає їй бути ефективною. Забобон, на думку автора, є понадузагальненою і понадкатегоричною

характеристикою, виявляючись не тільки в пізнавальному акті, а й висловлюючи емоційне переживання, яке пригнічує раціональну аргументацію. У такому контексті поняття забобону є близьким до поняття марновірства, оскільки забобони уособлюють неповноцінне знання, омани, ілюзії [3].

Марновірства ґрунтуються на вірі в чудесне, надприродне, яка виникає від нестачі знань. Як надприродне сприймається все, що виходить за межі повсякденного досвіду і не вкладається у звичні уявлення. В.А. Мезенцев називає марновірства «ворогами розуму». Оскільки марновірства є поширеним елементом повсякденного, вони є елементом і суспільної свідомості. Свідомість марновірної людини за В.А. Мезенцевим пронизана містичними уявленнями і тому утруднює марновіру розуміння сутності явищ природи і суспільства – адже містичність свідомості веде до інтелектуальної обмеженості і легковір'я. Автор наголошує на близькості марновірного і релігійного поглядів на світ [12].

Говорячи про пізнавальні можливості марновірств, слід постатися на думку І. Дзялошинського, який вважає, що марновірства несумісні з критичністю, сумнівами, дискусійністю. Марновірства вбирають в себе навіть наукові знання, але тільки в готовому вигляді, не відображаючи ні механізмів виникнення цих знань, ні меж їх застосування. У марновірствах також не відображається система, ієархія наукових знань, тобто відношення одного знання до іншого. Марновірства – це система сприйняття і опису світу, що має характер морального реалізму – світ розуміється як однозначне протиставлення добрих і злих сил [7].

Варто додати, що марновірства реалізують потребу індивіда у владі над іншими людьми і контролі над предметами зовнішнього світу, а також над самим собою в оволодінні живими і неживими об'єктами. Оволодіння відбувається через пізнання (неповноцінне і недостовірне) і подолання страху перед невідомим. Отже, можна сказати, що марновірства – це знання, вузько застосовані до низки обмежених сфер. Це негнучкі знання, які насили або взагалі не змінюються, які насили або взагалі не переносяться в інші ситуації. Це знання, обмежені застосуванням у повсякденній, побутовій діяльності, не пов'язані з розумовою працею. Марновірства можна розглядати як форму психічного відображення навколишнього і внутрішнього світу, що не потребує логічних доказів і задовольняється будь-яким запропонованим рішенням у відповідь на пізнавальну потребу, що виникає. Марновірства дозволяють здійснювати пізнання у спрощеній, наочній формі без опори на абстрактні наукові поняття.

Іншим підходом до розуміння марновірств можна вважати *афективно-мотиваційний підхід*, з позиції якого марновірство розглядається як афективно начислене психічне явище, що виконує функцію захисту емоційної сфери. Цей підхід також був закладений Л. Леві-Брюлем, який вважав, що колективні уявлення, які є продуктом містичного мислення, не зводяться до сучасних ідей і понять, а являють собою складне пізнавально-емоційно-моторне явище [9]. Автор підкреслював емоційний характер колективних уявлень і розглядав страх, надію, жах і відповідні їм потреби як найважливіші елементи колективних уявлень.

На думку інших авторів, на відміну від релігії, яка має дві функції – моральну та психотерапевтичну, марновірства виконують тільки другу: давати надію на безсмертя, позбавляти від страху смерті, давати впевненість у своєму існуванні, заспокоювати, особливо в складних, ризикованих ситуаціях. Почуття безсиля перед таємничим і непізнаваним змушує людину ігнорувати протиріччя безпосереднього досвіду і пов'язувати між собою явища, насправді не пов'язані жодними відносинами, тобто мислити дологічно. При цьому та сама людина мислить раціонально в ситуаціях, коли вона сита, здорована, весела, оскільки немає причин для звернення до захисту і заступництва надприродних сил [1].

І. Ялом вважає забобони (стійкі помилкові переконання) універсальними віруваннями, які різною мірою усвідомленості притаманні кожній людині. Функція магічних вірувань полягає, в першу чергу, в захисті індивіда від страху старіння і смерті, від страху перед реальністю. Ілюзорні вірування послаблюють чутливість до болю існування: втрат, горя, самотності, нерозділеного кохання, депресії, відсутності сенсу життя, неминучості смерті. Міфи, в тому числі релігійні, є механізмами заперечення реальності смерті. І хоча магічні вірування є спокусливими, підбадьорливими і заспокійливими, вони послаблюють дух людини, не дозволяючи їй піznати свій внутрішній світ, свої почуття, думки і бажання [23].

З ірраціональним поглядом на світ, на думку цього автора, також тісно пов'язаний страх перед свободою і відповіальністю. Свобода нерозривно поєднана з тривогою, тому що вимагає, щоб людина сама відповідала за свої рішення, вчинки, труднощі, а також, щоб вона докладала вольових зусиль для зміни свого життя. Відповіальність означає авторство свого життєвого задуму. Люди ж зазвичай чинять опір прийняттю відповіальності та усвідомленню себе як творця своїх проблем і життєвих труднощів [23].

Як афективне явище марновірства відображають ступінь задоволеності або незадоволеності актуальних для людини потреб. Ю.В. Саєнко наводить дані аналізу народних марновірств, який показав, що потреби, які в них відображаються, в основному мають матеріальний і природний характер: потреби у виживанні (здоров'я, сітість, продовження роду), достатку, безпеці (захист від гроз, пожеж, повеней, граду та інших стихійних лих, падежу худоби, хвороб, епідемій, утоплення; від мерців) [19].

Дотримуючись теорії А. Маслоу, можна сказати, що марновірства як стереотипні, звичні способи вирішення проблем дозволяють людині справлятися зі своїм страхом перед невідомістю та невизначеністю і таким чином сприяють її адаптації до статичних і повторюваних явищ. При цьому марновірства перешкоджають перетворенню і розвитку навколошнього світу, креативності та винахідливості. У результаті марновірства як афективне явище заважають реалізації пізнавальних і творчих можливостей індивіда, одночасно забезпечуючи йому безпеку, захист, звичність; творче мислення звільняє людину від тривоги перед невідомим, від впливу минулого, звичаїв і умовностей [11].

Відповідно до афективно-мотиваційного аспекту вивчення марновірств можна стверджувати, що вони звільняють людину від страху перед незвіданим, народжують «успевність у завтрашньому дні». Відсутність відповідної впевненості в кризових ситуаціях підсилює потребу індивіда керуватися у своєму повсякденному житті встановленими віковими традиціями та ритуалами, до числа яких можуть бути віднесені і марновірства. В основі марновірських уявлень лежать різноманітні страхи, часто ірраціональні, незрозумілі; марновірною ж поведінкою людини рухає бажання позбавитися афективних переживань, що тяжіють над нею. Наслідуючи прикмети, людина прагне захистити свою самосвідомість і емоційну сферу від почуттів, що викликають дискомфорт. Більшість авторів сходяться на думці про те, що марновірства дають людині, яка відчуває страх або тривогу, відчуття безпеки і захищеності, заповнюють нереалізовані потреби.

Тісно межує з вищезазначеним *психоаналітичний підхід* – представники психоаналізу і неопсихоаналізу також акцентують емоційний і потребнісний бік марновірств, розглядаючи їх як проекцію індивідом своїх бажань і афектів на надприродні сили. З. Фрейд вважав марновірство результатом проекції, тобто перенесення людиною зовні неусвідомлюваних мотивів своєї поведінки. Неясно відчуваючи внутрішню обумовленість своїх вчинків, але не знаходячи їм задовільного пояснення, марновірна людина, подібно до параноїка, починає поміщати джерело марновірств у зовнішній світ.

Згідно з психоаналітичною гіпотезою марновірства – продукт нашого підсвідомого чи несвідомого. Пригнічене підсвідоме не може вийти на світло свідомості і «переноситься», «проектується» на щось інше – наприклад, перетворюється в передчуття чиєєсь смерті тощо. Коли це передчуття за випадковим збігом реалізується, людина знаходить переважаність в ефективності своїх передчуттів або, якщо вона підсвідомо чогось бажала – бажань. У своїй книзі «Психопатології повсякденного життя» З. Фрейд показав відмінність між марновірною і немарновірною людиною: марновірна не підозрює про мотивування своїх власних випадкових дій і вірить в «психічні випадковості» (які З. Фрейд заперечує), приписує випадку вираз чогось зовнішнього, прихованого від неї, немарновірна ж шукає мотивування всередині себе; марновірна пояснює випадок подіями, немарновірна – своїми думками. Спільне в першої і другої – прагнення не бачити у випадку просто випадковість, а намагатися пояснити його. Автор припускає, що однією з психологічних причин марновірства є «свідоме незнання і несвідоме знання мотивування психічних випадковостей». Завдяки зміщенню марновірна людина – через неусвідомлення наявності цього мотивування – переносять його у зовнішній світ. Цим механізмом він пояснює значну частку міфологічного світогляду, що тягнеться, на його думку, навіть і на новітні релігії [21].

К. Юнг вважав, що набір символів у всіх людей і народів однаковий, і на цій підставі постулював існування загальнолюдського «колективного несвідомого». Воно складається із спільного для всіх людей і сформувалося ще в первісні часи набору «автономних психічних комплексів» – так званих «архетипів». Існування цих архетипів виявляється, зокрема, в існуванні подібних, однакових для всіх людей марновірств. Конкретний аналіз, який доводить саме таке походження марновірств, К. Юнг здійснив на прикладі одного з них – віри в духів. Свою статтю «Про психічну основу віри в духів» він починає з твердження, що зайвий раціоналізм сучасного життя не дає виходу певним важливим властивостям людської натури, в силу чого ці пригнічені спонукання можуть проявитися несподівано і вибухоподібно. Таким проявом, на його думку, є сучасний йому сплеск віри в духів. Існує давній архетип «примари», або «духу», що склався ще в первісні часи, коли дикиуни сприймали світ в єдності матеріального і спиритуального початків і наділяли навколоїшні предмети і явища самостійною «душою». [22].

З. Фрейд і К. Юнг поділяли однакове переконання, що марновірства глибоко вкорінені в людській підсвідомості і тісно пов'язані з глибинними емоціями; саме тому вони і не піддаються раціональному усуненню. У цьому питанні психоаналіз З. Фрейда і «аналітична психологія» К. Юнга стоять немов би на одному полюсі трактування марновірств. К. Юнг та кож вважав, що марновірства можуть відіграти позитивну суспільну роль як психологічний засіб виживання в стресових ситуаціях. Але цим їх соціальна роль далеко не вичерpuється. Марновірство (в широкому сенсі слова) може виявитися засобом відновлення втраченої соціальної гармонії. У певному сенсі слова індивідуальні марновірства є таким же засобом відновлення втраченої психологічної гармонії для окремої особистості.

Отже, згідно з психоаналітичним підходом в цілому марновірства заміщають відсутні знання і поповнюють нереалізовані потреби з опорою на обставинну і об'єктну атрибуцію.

Згідно з *біхевіористським підходом* марновірства є розгорнутою або редуційованою поведінкою. Біхевіористи розглядають марновірства як природний наслідок нездатності зрозуміти існування (відсутність) причинно-наслідкових зв'язків між власною поведінкою і подальшими подіями у світі [20]. Марновірна поведінка – поведінка, яка виникає і підтримується в результаті випадкового підкріплення, яке фактично з ним не узгоджується.

Відповідно до *соціально-морального підходу* марновірства можуть вважатися регулятором суспільних відносин, поведінки в групі, носієм моралі. З точки зору Є.А. Грушко і Ю.М. Медведєва [5], марновірства – це концентрований досвід спілкування з природою попередніх поколінь, який визначає умови виживання. Марновірства обожують навколоїшній світ і одночасно табують його. Ці автори розглядають відродження марновірств як повернення до народної мудрості й культури, як подальший розвиток національної ідеї. Вони вважають марновірства не просто вираженням чудесного і чарівного, а й життєво необхідного, оскільки ті допомагають уберегтися від життєвих і моральних бід. У марновірствах магічними властивостями, одухотвореністю і персоніфікованими властивостями наділяється все навколоїшнє індивіда – природні явища і предмети, створені руками людини. Марновірства регулюють поведінку людей за допомогою персоніфікації соціальних і моральних норм. У них заохочуються соціально корисні поведінка і якості характеру – працьовитість, доброзичливість, безконфліктність, слухняність. Практично кожна дія марновірної людини супроводжується молитвами, замовляннями, ритуалами, застосуванням оберегів і амулетів. Марновірства також табують різні види діяльності тією чи іншою мірою. Проте в міркуваннях названих авторів виявляється протиріччя: так, марновірства транслюють зразки не тільки поведінки, що соціально схвалюється, але також і засуджуваних знань і умінь, наприклад, уміння наганяти причину.

Таким чином, марновірства регулюють моральні аспекти поведінки, здійснюваної в діяльності спілкування, спрямованої на інших людей, і ділові аспекти поведінки, здійснюваної у трудовій діяльності, спрямованої на предмети, створені людиною, і нерукотворні об'єкти природи.

У рамках *еволюціоністського підходу* марновірства осмислюються як пережиток релігійних традицій, що існували в первісній і давній культурах; як поведінка, що раніше мала сенс, але потім його втратила. Так, з точки зору Б.Ф. Поршнева, марновірства як прояви доistorичної свідомості, є продуктом несвободи, властивої родоплемінним традиціям і зви-

чаям, і протистоять розуму людини [16]. Спочатку в момент їх виникнення в марновірствах був закладений якийсь сенс, який, можливо, має ситуативний характер, але безпідставно узагальнений. Згодом, передаючись від покоління до покоління, це повір'я все більше втрачало свій сенс, тобто зв'язок з ситуацією, яка його породила.

Діяльнісний підхід до розгляду марновірств запропоновано Ю.В. Саєнком, який синтезує існуючі підходи, знімає противіччя, що існують між ними, і пропонує розуміти марновірства як діяльність. Марновірно-ритуальна діяльність є діяльністю, базованою на вірі в надприродні, таємничі сили і прикмети; яка передбачає суб'єктивне приписування причинно-наслідкової залежності об'єктивно не пов'язаним явищам; спрямована на вчинення захисно-ритуальних дій. У марновірно-ритуальної діяльності можна виділити таку структуру. Метою марновірно-ритуальної діяльності є набуття впевненості в собі, запобігання небажаних подій. Результатом діяльності, відповідно, є досягнення мети. Мотиви марновірно-ритуальної діяльності – це потреби, виходячи з яких люди наслідують прикмети. Це потреби в захисті і безпеці, емоційній стабільності, у тому, щоб бути впевненим у собі, не відчувати страху. Засобами цієї діяльності є ритуали, захисні дії. Предмет марновірно-ритуальної діяльності – це предмети і явища навколошньої дійсності, що підлягають зміні, а також внутрішні процеси, думки, почуття [17].

Ю.В. Саєнко пропонує аналізувати марновірства як окремий випадок соціальних настанов, тобто марновірне уявлення є настановою на сприйняття і розуміння людей, предметів і явищ навколошнього світу. Розглядаючи марновірство як настанову, автор виділив у ній когнітивний, афективно-мотиваційний та поведінковий компоненти.

Когнітивним компонентом марновірства є пізнавальні процеси – сприйняття, пам'ять, мислення, уява, які покликані впізнати і категоризувати незнайомі події і людей, а також забезпечити передбачення можливих наслідків зустрічі з ними і на їх основі вибудувати стратегію власної поведінки щодо них. Ці пізнавальні процеси набувають особливого значення, якщо розпізнані явища розцінюються як потенційно небезпечні.

Афективно-мотиваційний компонент представлений емоційними станами та процесами, пережитими з приводу потенційно небезпечних або бажаних явищ, що відображають актуальні потреби людини, з приводу реалізованих прикмет – страхом, тривогою, гнівом, хвилюванням, а рідше радістю, здивуванням, захватом, інтересом.

Поведінковий компонент марновірств означає вчинення ритуальних символічних дій (заклинань, молитов, замовлянь, наговорів), покликаних захистити і уберегти марновірну людину при появі сигналів загрози – прикмет, що передрікають біду, викликати бажану подію або запобігти небажаній. Поведінковий аспект марновірств означає реалізацію марновірних думок і почуттів у практичній діяльності та діяльності спілкування, регуляцію поведінки за допомогою соціальних норм і моралі. Зараз цінність марновірств як механізму поширення та зміцнення моральних норм значною мірою втрачена, тому що поведінка, яка відповідає традиціям і звичаям, у цей час є досить розмитою [18].

Висновки. Психологічний аналіз марновірства поглибив і розширив знання про сутність цього явища, дає можливість побачити відмінності у підходах до його розуміння, разом із тим він не охоплює усіх аспектів проблеми. Перспективні напрями розвитку цієї проблематики полягають у з'ясуванні особливостей і рівнів прояву марновірств, а також вивчені марновірності як властивості особистості.

Список використаних джерел

1. Андреев А.Ю. Бог умер [Электронный ресурс] / А.Ю. Андреев. – Режим доступа: http://home.perm.ru/~strannik/st_txt_all_01.html
2. Блонский П.П. Память и мышление [Текст] / П.П. Блонский. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
3. Габдуллин И.Р. Явление предрассудка: гносеологические корни и социальные детерминанты / И.Р. Габдуллин // Credo. – 1997. – № 5. – С. 11–20.
4. Гальперин П.Я. Лекции по психологии / П.Я. Гальперин. – М.: Высшая школа, 2002. – 400 с.
5. Грушко Е.А. Энциклопедия русских суеверий / Е.А. Грушко, Ю.М. Медведев. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 558 с.

6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Т. 4: С – В / В.И. Даль. – М.: Цитадель, 1998. – 1619 с.
7. Дзялошинский И. Российский журналист в пост тоталитарную эпоху. Некоторые особенности личности и профессии [Электронный ресурс] / И. Дзялошинский. – Режим доступа: <http://www.dzyalosh.ru/01-comm/books/russ-jornal/p-bib-russ-jorn.html>
8. Исторический словарь. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://enc-dic.com/history/Sueverie-37611.html>
9. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление [Текст] / Л. Леви-Брюль // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления; под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В. В. Петухова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 400 с.
10. Леви-Строс К. Первобытное мышление / К. Леви-Строс; [пер., вступ. ст., примеч. А. Островского]. – М.: ТЕРРА-Книжный клуб; Республика, 1999. – 392 с.
11. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Питер, 2003. – 392 с.
12. Мезенцев В.А. О суевериях – всерьез / В.А. Мезенцев. – М.: Советская Россия, 1989. – 240 с.
13. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 407 с.
14. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбувник, 1999. – 944 с.
15. Оксфордский толковый словарь по психологии [Электронный ресурс] / под ред. А. Ребера. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/487/word/sueverie>
16. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории / Б.Ф. Поршнев. – М.: Мысль, 1974. – 487 с.
17. Саенко Ю.В. Причины и условия суеверности [Электронный ресурс] / Ю.В. Саенко. – Режим доступа: <http://svb.net.ru/articles.php?id=35>
18. Саенко Ю.В. Психологические аспекты изучения суеверий / Ю.В. Саенко // Вопросы психологии. – 2006. – № 6. – С. 85–96.
19. Саенко Ю.В. Психологические аспекты суеверий и суеверности / Ю.В. Саенко // Известия высших учебных заведений. Сев.-Кав. регион. общ. науки. Приложение. – 2005. – №6. – С. 86–95.
20. Словарь психолога-практика / сост. С.Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2001. – 976 с.
21. Фрейд З. Психопатология обыденной жизни [Электронный ресурс] / З. Фрейд. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/freyd/psihi12.php
22. Юнг К. О психической основе веры в духов / К. Юнг // Структура и динамика психического / К. Юнг; [пер. с англ.]. – М.: Когито-Центр, 2008. – 478 с.
23. Ялом И. Лечение от любви и другие психотерапевтические новеллы / И. Ялом. – М.: Независимая фирма «Класс», 2005. – 288 с.

Статья раскрывает психологическую специфику явления суеверия. Анализируются трактовки понятия «суеверие». Выделены подходы к анализу суеверий: когнитивный, аффективно-мотивационный, психоаналитический, бихевиористский, социально-моральный эволюционистский, деятельностиный. Суеверие рассматривается как вид социальной установки, выделены ее компоненты: когнитивный, аффективно-мотивационный и поведенческий.

Ключевые слова: суеверие, суеверность, предрассудок, сверхъестественное, социальные установки.

The article deals with the psychological specificity of superstition. Definitions of «superstition» have been analyzed. The following approaches to the analysis of superstitions as psychical phenomena were identified: cognitive, affective-motivational, psychoanalytic, behavioral, evolutionary and activity-oriented. Superstition is considered as a form of social attitude, its components are selected: cognitive, emotional-motivational and behavioral.

Key words: superstition, superstitiousness, prejudice, social attitudes.

Одержано 30.04.2014.

ABSTRACTS

УДК 378.1:159.9

O. Dniprova

DYNAMICS OF THE MOTIVATION OF ACHIEVEMENT IN STUDENTS OF PSYCHOLOGY

Motivational phenomena is one of the key internal factors that affect the human desire to succeed in activities and to solve them constructively.

Resistance to failure depends on good practices in overcoming difficult situations. Formed and mature enough motivation development reinforces individual's abilities to solve disruptive educational and personal difficulties. Students with selective focus on success in training and future careers are confident in the success of their activities.

During the study it was found that the surveyed students of the fourth year are dominated by motivation to avoid failure. Students who are motivated to avoid failure exhibit self-doubt, and do not believe in the possibility to succeed; they also feel criticism as painful. They are characterized by inadequate professional self, preferring either very simple or very difficult professions. They strive to avoid tasks that they can not solve at the first attempt.

This alarming fact requires rational pedagogical support of their learning process for making an adequate professional out of an individual student. With this regard, urgent is the problem of developing young people's abilities to see and properly evaluate their actions, attitudes and qualities that are crucial for the realization of what they are capable of in reality.

Key words: achievement motivation, motivation to avoid failure, student-psychologist.

УДК 378.147

O. Dniprova, N. Chernyak, D. Gorbachova

DEGREE OF EMPATHY AND COMMUNICATIVE TOLERANCE OF STUDENTS STUDYING HUMANITIES AND ECONOMIC SPECIALTIES

The article analyzes the development of students' empathy and communicative tolerance, which have significant influence on their forming as professionals and personalities. The article also identifies the interrelation between students' empathy and their communicative tolerance. The common theoretical-methodological grounds for researching the level of empathy and communicative tolerance have been defined, the techniques which are adequate to the research objectives have been chosen, the level of empathy and communicative tolerance has been diagnosed and analyzed. The interrelation between these phenomena has been identified, the conclusions and recommendations have been presented.

The aim of the article is to identify the relationship of empathy and communicative tolerance among students of humanities and economic specialties.

According to the obtained data of our empirical research, we have concluded that there is a trend towards interrelation between empathy and communicative tolerance. Since empathy and communicative tolerance are interrelated and epistemological skills for future professionals (both psychologists and economists) are important we recommend to develop communicative tolerance through training sessions, as a result, epistemological abilities will be developed as well.

The results of the research can be used for further study of various aspects of communicative tolerance and empathy in the practice of psychologists. The results of the research are also useful for teachers in the process of correction of training and professional interaction during the training process in various disciplines at universities, as well as for retraining teaching staff in postgraduate education.

Key words: empathy, tolerance, compassion, communicative tolerance, sympathy, social sensitivity.

УДК 159.922.73

O. Dniprova, J. Zhetlyakova

BIOELECTROGRAPHIC PARAMETERS AT DIFFERENT PSYCHO-EMOTIONAL STATES OF THE PERSON

The article considers the issue, which is one of innovations in the field of psychology and bioelectrography and based on the method of gas discharge visualization. This issue consists of interrelation bioelectrographic potential of the person and the person's mental states.

In the article, we try to explain the relationship between bioelectrographic indicators received by the method of discharge gas visualization, and indicators of emotional states of the person.

The certain general theoretical – methodological grounds for investigating GDV indicators – gram have been identified, the complex of methods, which is adequate to our research purpose have been chosen, as well as psycho-emotional states of the respondents have been diagnosed and analyzed.

The problem of the correlation between bioelectrographic indicators and psycho-emotional states of the person is the relevant issue for the further research. The investigation of this problem can be conducted on other sampling of respondents (for representatives of other age and social groups).

Therefore, due to the obtained results, it is possible to develop GDV software system, and actively implement the method of GDV diagnostics in the area of psychological study of the personality, mental states, etc, since bioelectrographic studies can facilitate the diagnosis procedure of mental and emotional states of the person and reduce the time requiring to answer test questions.

Key words: *bioelectrography, method of discharge gas visualization (GDV - analysis), stress, frustration, state of health, activity, mood.*

УДК 159.922.7

T. Ermolaeva, A. Salikova

FAIRYTALE THERAPY AS A MEANS OF OVERCOMING CHILDREN'S FEARS AT SCHOOL AGE

The article analyzes the problem of fears among school-aged children, as well as studies the issue of the fairytale therapy (we try to find if the fairytale therapy is the effective method of overcoming fears). The general theoretical and methodological grounds of children's fears research have been identified, the complex of methods, which are adequate to the aim of the research, has been used, influence of the inner state on fear origins among children and teenagers has been analyzed and diagnosed.

The article also gives the facts which proved that the personal child's fairy-tale is the effective means of overcoming fears. In fact, by means of the personal fairy-tale it is possible to distinguish basic fears of children completely. Illustrations to the fairy-tales also give a push to the decision of the problem. Children with the help of magic properties, which they have in the fairy-tale, can overcome the fears and get rid of them. After rewriting the fairy-tale from the beginning to the end, the fear disappears and the child matures in its eyes.

In case of juveniles' fears, the fairytale therapy is not considered as the effective method to overcome fears. Teenagers are far deeper submerged in their fears, that is why the fairytale therapy can be only one of the methods which are helping to overcome fears in adolescence.

Therefore, it is possible to recommend the methodology of the fairytale therapy for the work, which is connected with identifying and overcoming children's fears.

Key words: *fairy tale therapy, fear, personal fairy-tale, child's and juvenile's fears.*

УДК 159.923:796

T. Ermolaeva, L. Stepanyk

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITIES INCLINED TO DEVIANT BEHAVIOR DURING SPORTS EVENTS

This article analyses the problem of identification of psychological features of the persons who are involved into the sport subculture. This study determines general theoretical and methodological

basis for research of the personal characteristics of the people involved into the sport subculture. Our research selected the complex of methods, diagnosed and analyzed personal features of the boys who are fans involved into the specific football subculture.

The psychological features of the boys who are involved into the football subculture have been identified, these features have been considered not only in the context of aggressiveness and hostility but also in the context of motivational and personal spheres.

According to the data of our research we have come to the conclusion that to reduce aggression among the representatives of this subculture, it is necessary to develop measures for minimization the misbehaviour during sports events. Local authorities have to develop and improve the existing administrative and legal responsibilities for committing sports hooliganism as well as to develop special techniques and methods of revealing and correction the deviant behavior among boys. To achieve this goal it is necessary to conduct preventive work with teachers and parents, to apply techniques of a psychodiagnostic control to reveal the first signs of the deviant behavior and also to develop methods of correction, because the try to prevent the deviant behavior is far easier than the fight with its consequences.

Investigatied materials can be used as recommendations for conducting of preventive and corrective psychological work with the members of the football subculture.

Key words: *hooligans, fans, agression, psychological features, football subculture, disintegration, communication network.*

УДК 378.147

N. Grisenko

CONSCIOUS STUDENTS' ATTITUDE TO LEARNING AS AN INDICATOR OF THEIR PERSONAL MATURITY

The article deals with a systematized and detailed analysis of personal maturity phenomenon and its correlation with conscious students' attitude to learning.

The phenomenon of personal maturity is discussed on the basis of theories of domestic and foreign researchers. On this basis, the definition of personal maturity is formulated. It is considered as a complicated psychological phenomenon which is a new formation of the mature period in person's life. The phenomenon is demonstrated in manifestations of individual potentials and is characterized by personality's moral direction, conscious life position, integrity, creative attitude to life and the ability of self-implementation in social activities.

The results of the empirical study are given that show the differences in students' personal maturity indicators depending on their levels of conscious attitude to learning. Specific methodologies were used for practically researching such students' attitude.

It was proved that students with high levels of personal maturity are already aware of the way of professional development that they are going to follow; their attitude to learning is quite conscious since they perceive learning as a tool for acquiring the knowledge and skills that they may use for professional purposes in future. Students with less conscious attitude to learning are, in most cases, either still underdeveloped as to their personal maturity or they have made their conscious choice not in favor of the profession for which they are being trained.

Key words: *maturity, personal maturity, informed attitudes to learning.*

УДК 616.89:316.3

V. Kirichenko, O. Dorokhina

XENOPHOBIA AS A PHENOMENON OF THE CONTEMPORARY SOCIETY

The article considers the phenomenon of xenophobia and the consequences of this phenomenon. Homosexuality is also considered from the view of different epoch societies. The general theoretical and methodological grounds for the research have been distinguished, the complex of methods according to the purpose of the study has been chosen and the ways of preventing the consequences of xenophobia have been identified.

Xenophobia often turns into dangerous socio-psychological phenomenon: when the differences of people start to be accepted as a problem, when people are afraid of these differences, then from 'different' they turn into 'strange' and they awake fear and accepted as the threat to our positive identity and casual way of life. The fear causes the enmity, which can grow into hatred and hostility. Moreover, the psychological mechanism 'we are they' fully activates and defines the formation of negative stereotypes and superstitions, disgusting mode of the enemy, different kinds of discrimination. Exactly the recognition of dangerous social phenomenon has defined its place in the list of urgent problems in the modern world. The extreme expression of this trend are becoming painted with xenophobia aggressively violent crimes or 'hate crime', characterized by a pronounced hostility to the victims – people of different nationalities, races, religions, or in this case - sexual orientation.

Thus, according to the obtained results, homosexuality is non-acceptant by our society. As a rule, homosexual people have low self-esteem, they feel different from other people. As a result, they have the lack of self-confidence, anxiety that directly affects their life.

Key words: norms, xenophobia, homophobia, homosexuality, social fears.

УДК 17.036.2:37.011.32

O. Loza

PERFECTIONISM OF STUDENTS: LEVEL AND THE REPRESENTATION OF CONSCIOUSNESS

The results of two researches deals with the study of the level and structure of perfectionism among students and also degree of *representation* of this phenomenon in consciousness psychology students were presented.

Two samples participated in research study. The first consisted of 52 students of humanities department, among them 27 representatives *extramural form of education* and 25 daily form, that filled questionnaire «Multidimensional Perfectionism Scale» P. Hewitt and G. Flett in adaptation of I. Grachowa. The second sample included 30 students-psychologists 1-2 courses, that executed the authorial questionnaire for study of degree of *representation* of construct perfectionism in their consciousness.

The results suggest the existence of large percent of students with the high and low levels of perfectionism, that generate the risk for the development of further negative psycho-emotional states, and therefore require timely correction and prevention. Particular attention should be focused on the students of daily form of *education*, as compared with the extramural, they demonstrate higher percent of people with tendencies to high and low levels of perfectionism.

However, educational and scientific work is needed among students in the direction of formation of their knowledge about perfectionism and of its *correctional facilities*, as revealed the absence of correct ideas about this phenomenon in the future psychologists. This work appears to us in introduction of theme of perfectionism to the plan of academic disciplines or introduction of separate course about psychology of perfectionism.

Key words: perfectionism, level of perfectionism, structure of perfectionism, representation of perfectionism.

УДК 159.9:364.272

M. Milushina, O. Lutsenko

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF CODEPENDENCE MANIFESTATIONS IN THE BEHAVIOR OF DRUG ADDICTS' MOTHERS

The paper is devoted to researching psychological features of development of personality and specific factors which result in forming a codependent personality. The definition of disorders of intra-familial relationships in family narcotic pathology and codependence are defined. The paper analyzes the problem of studying the psychological characteristics of codependency behavior of drug users' parents as a manifestation of social exclusion; the means of psychological diagnosis and study of codependency of addicts' parents are selected.

The article outlines the main directions and approaches to studying psychological peculiarities of codependency in the world and Ukrainian science. It discloses correlation of the essence of codependency, outlines the main criteria and factors which impact its formation (psychological, social-psychological, and social). The problem of psychological peculiarities of manifestations in parents of addicts is studied. It is proved that the intensity of demonstration of codependent behavior depends on individual-psychological (individual peculiarities of adolescent age) and microsocial (psychological difficulties and complications generated by the close social environment) factors, which do not appear separately from each other, but perform in interconnections and interdependence. Psychological conditions and directions of effective preventing of codependency are defined in the paper.

Key words: drug addicts, codependency, codependent personality, drug users' parents.

УДК 612.821.4

A. Nikolenko, A. Krivoshey

ON THE LEVEL OF ALEXITHYMY IN PATIENTS WITH ALCOHOLIC ADDICTION

Recently the problem of deviant human behavior is very relevant and examined in the broader context of medical and psychological knowledge. Addiction is what makes a person constantly avoid unpleasant reality. Alcoholism, or alcohol dependence syndrome is characterized by WHO experts as alcoholic abuse with severe physical and mental health, interpersonal relationships, social and professional dysfunctions caused by alcohol addiction. The second stage of alcoholism is characterized by the fact that craving for alcohol becomes compulsive, comparable to the feeling of hunger or thirst. Most people, with alcoholic addiction have a high level of alexithymia. Alexithymia is a personality construct characterized by the sub-clinical inability to identify and describe emotions in the self. The core characteristics of alexithymia are marked with dysfunctions in emotional awareness, social attachment, and interpersonal relating. Given our results, we can conclude that patients suffering from alcoholic addiction often experienced high levels of alexithymia. In the daily activity of a psychiatrist, psychotherapist, and clinical psychologist it is important to achieve compliance with a patient to determine the individual and the most effective treatment strategy.

Key words: alexithymia, addiction, alcoholism.

УДК 159.9

I. Novitskaja

EFFECT OF THE «DARK TRIAD» TRAITS ON THE DEVELOPMENT OF PERSONAL PREJUDICE IN SUBJECTS OF COMMUNICATION

The new structural dispositional approach to the manifestation of negative personality traits called «The Dark Triad» (which includes machiavellianism, subclinical narcissism, subclinical psychopathy) in their connection with the implementation of aggressive, criminal and manipulative behavior is considered. The probability of prejudice formation of the recipient who has the «Dark Triad» traits towards the subject of communication is substantiated.

Thus, the interdependence of prejudice with machiavellianism is viewed through the mechanism of attributing to speaker the characteristics that the recipient himself/herself has, for example – the propensity to tell lies. The impact of narcissism on prejudice may be based on the narcissistic personality's denial of the facts that contradict his or her worldview. The role of psychopathy in attributing the characteristics of lies to truthful messages is explained by the difficulty of recognizing the emotional conditions of the speaker which may be considered as the main indicators of statements' falsity by individuals with subclinical psychotic properties.

The further stage in the study of this problem is checking the reliability of the hypotheses.

Key words: the «Dark Triad», machiavellianism, narcissism, psychopathy, prejudice.

УДК 159.923

I. Sekret, N. Chernyak, Y. Hrydasova

THE PLACE OF THE FAIRY TALE IN THE PERSON'S LIFE SCRIPT

The article discusses the place of the fairy tale in the person's life script. We have defined the overall theoretical and methodological foundation for the study of this question, matched a set of techniques that are adequate to the objectives of the study, conducted the study, analyzed the issue, provided the guidance on the topic.

The results of our own research have been presented in the article. It proved the significance of favorite fairy tales in the development of personality, specifically, in life script writing. During sessions, Claude Steiner methods («Favorite Fairy Tales», «Favorite and Not Favorite Characters and Their Traits», «Own Tale») were used with classifications and criteria, which have been developed in this paper.

The article also analyzes subjects' own fairy tales and the descriptions of their favorite ones, taking into account the classification of Zynkevich-Evtigneeva. We support the point of view of those researchers who state that subjects' own fairy tales are the manifestation of the person's life script.

According to the results of our research, we have come to the conclusion that it is important to pay attention to stories that are recommended for children. No doubt, children make decisions themselves, but while reading fairy tales chosen for them, they get the so-called matrixes, according to which they can «customize» their own scripts.

Therefore, we recommend reading stories to children and simultaneously explaining different points, giving comments, asking questions, stimulating imagination. It is also important not to read similar tales to children: they should be given as much various information about the world, people, their behavior, senses, etc. as possible.

Key words: person's life script, favorite fairy tale, personal fairy tale, existential position, motivation, regulations, drivers, escapist.

УДК 159.9

I. Sekret, E. Neiburge

PSYCHOLOGICAL BACKGROUND OF MISCARRIAGE

The article analyzes the main components of psychological unwillingness for maternity that lead to miscarriage.

The general theoretical and methodological grounds for the research of psychological willingness for maternity have been distinguished, the complex of methods according to the purpose of study has been chosen, the psychological features of women with miscarriage risk have been diagnosed and analyzed.

The object of the study is miscarriage.

The subject of the study is psychological background of miscarriage.

The aim of the research is to reveal the role of psychological component in the situation of miscarriage risk.

According to the aim, the following tasks have been identified:

1. Investigate theoretically the phenomenon of maternity and its components.
2. Study literature about psychological willingness for maternity.
3. Choose the research methodology that meets the objective of the study.
4. Conduct an experimental research and draw conclusions based on its results.

100 respondents, the pregnant women aged from 18 to 50, took part in the investigation. The Solomin's color metaphor technique and Dobryakov's «pregnant woman's relation test» were used to find out some information about person's attitude to different things and people, actual psychological state and self-concept.

Due to the held research, we have got the following results:

1. There are many differences in the system of relations with the world of healthy pregnant women and women with the risk of miscarriage.
2. There are the existence of significant differences in the attitude to future in experimental and control group. The future is not relevant and not perceived positively by women with the risk of miscarriage.

3. Women with the risk of miscarriage much less often associate father with their present partner.

Based on the received data we worked out the training program for the future parents, which helps to decrease the anxiety level and minimize the risk of spontaneous abortion due to stress overcome.

Key words: *maternity, pregnancy, miscarriage, psychological willingness for maternity.*

УДК 378.147:81'243

S. Sharkova

THE PECULIARITIES OF IMPROVING FOREIGN LANGUAGE MOTIVATION IN MULTICULTURAL GROUPS

The article focuses on the study of foreign language mastering motivation development in multicultural groups. Taking into account the research carried out by Russian scientists the model of nine types of foreign language mastering motivation has been applied. This model comprises: (1) cognitive-educational; (2) intellectual-developing; (3) communicative; (4) emotionally delighted; (5) prestigious; (6) identifying; (7) instrumental; (8) impersonal, based on duty; (9) motive to avoid failure. The dominating types of motivation of Ukrainian and foreign students have been defined after their completion of the provided questionnaire at the beginning and the end of the course. The participants (151 university students) were divided into control and experimental groups. The activities designed for the experimental group included 15-minute discussions concerning multicultural issues. The examples of the activities are as follows: making presentations about different aspects of culture(s), defining the differences in perception of time and distance, analyzing works of art, etc. The analysis reveals that suggested approach promotes positive changes in students' social thinking, including overcoming general stereotypes and prejudices.

It has been experimentally proved that there are changes in different types of motivation at the end of the course. It was shown that impersonal, instrumental, and cognitive-educational types motivation dominated in control group. While cognitive-educational, intellectual-developing, and instrumental types of motivation appeared to be important for participants from experimental group.

Key words: *motives of the foreign language mastering, multicultural education, student age.*

УДК 159.9:398.3

N. Shevchenko

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF SUPERSTITION PHENOMENON

The article deals with the psychological specificity of superstition. Definitions of «superstition» have been analyzed. The following approaches to the analysis of superstitions as psychical phenomena were identified: cognitive, affective-motivational, psychoanalytic, behavioral, evolutionary and activity-oriented. Superstition is considered as a form of social attitude, its components are selected: cognitive, emotional-motivational, and behavioral ones.

The cognitive approach to superstition is interpreted as a product of mythological thinking.

Affective-motivational approach is focused on as an approach considering superstition as an affectively saturated psychological phenomenon with the function of protecting the emotional area of a person. According to the approach, superstition releases a human being from fear, generating confidence in tomorrow.

The psychoanalytic approach is analyzed too as the one in which emotional and needs aspects of superstition are accentuated. Superstition is believed to be an individual projection of person's desires and affects on supernatural forces. This replaces absent knowledge and meets those needs that have not been met through using existing circumstances and object attribution.

Behavioral, evolutionary and activity-oriented approaches are also shortly discussed.

Key words: *superstition, superstitiousness, prejudice, social attitudes.*

УДК 316.477

M. Souriakova

SALES SPECIALISTS' PROFESSIONAL CAREERS: SUBJECTIVE AND OBJECTIVE COMPONENTS

The research defined objective and subjective components of sales specialists, which determine the level of professional success. Professional career in the modern sense is defined as a form of professional potential implementation. Planning a professional career is considered as a dynamic characteristic of the process which leads a person to succeed in his or her professional field.

The indicator of professional goals performance for sales professionals, being an objective component of their professional career, consists of monthly sales proceeds plan performance level, monthly sales plan performance level, sales income plan performance level. The relation between professional success and professional experience of sales professionals has not been detected in the research.

A subjective component of professional career is individual personal characteristics of a specialist. Sales specialist's professional success is not much related to cognitive intelligence which can be on an average level. The relation of high level and average level emotional intelligence has been detected. Extroversion and authoritarian type of interpersonal relationships as personal and individual qualities determine sales specialists' success.

Key words: professional career, sales specialists.

УДК 159.9:811

O. Tarnopolsky

THE PSYCHOLOGICAL NOTION AND COMPONENTS OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article deals with the components of foreign language communicative competence as a psychological construct whose development is the goal of every kind of foreign language teaching in every kind of educational institution and at every stage of learning. The components of this competence are analyzed and it is shown that they include:

1. The linguistic component;
2. The sociolinguistic component;
3. The pragmatic component;
4. The subject component;
5. The formal logical component;
6. The «lifestyle» component;
7. The psychological component.

A separate analysis of the psychological component is given, especially in what concerns developing it in courses of different academic disciplines.

Key words: foreign language communicative competence, components of foreign language communicative competence, the psychological component of foreign language communicative competence.

УДК 371.12

N. Volkova

PROPHYLAXIS AS A WAY OF AVOIDING CONFLICTS AMONG TEACHING STAFF AT SCHOOLS

The article discusses the problem of conflicts and their prophylaxis which lies in such organization of activities of subjects of social interaction that makes impossible or minimizes the probability of those conflicts emergence. The author makes a conclusion that prophylaxis of conflicts is much simpler than solving them constructively. It requires less time, means and efforts and prevents even those destructive results that are inevitable after whatever constructively solved conflict.

On the basis of analysis of different scholarly approaches the conditions for avoiding conflicts among teaching staff at schools are defined. The author makes a conclusion that conflict prophylaxis should be based on creating objective, objective-subjective, functional and organizational, situationally

controlling and organizationally controlling conditions that make obstacles in the way of pre-conflict situations' emergence.

The essence of principal balances is revealed which, if consciously or unconsciously disturbed, can lead to conflicts (the balance of roles, the balance of interdependence in decisions and actions, the balance of mutual services and interaction, the balance of losses, the balance of self-evaluation and external evaluation).

The article emphasizes that the principal task of prophylaxis is blocking the personal causes of conflict emergence.

Key words: *conflict, prophylaxis, avoiding conflicts, teaching staff.*